DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

FRANSIZ KLÂSİKLERİ: 70

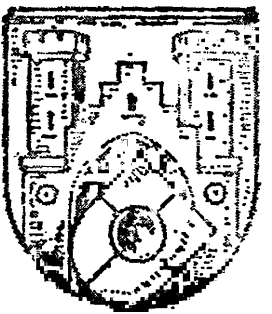
CANDIDE

Voltaire

(ikinci basılış)

MEB YAYINLARI

BATI KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2105
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ: 416
Batı Klasikleri: 70

Kitabın adı
CANDIDE
Yayın kodu
90.34.Y.0002.809
ISBN 975.11.0426.2
Baskı yılı
1990
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
dördüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

Batı Klasikleri

CANDIDE

Voltaire

Çeviren
FEHMİ BALDAŞ

İstanbul, 1990

ÖNSÖZ

"Candide," Voltaire'in Klâsikler serisinde çıkan üçüncü kitabıdır. Bundan önce *"Safoğlan"* diye çevrilen *"Ingénu"* ile *"Felsefe Sözlüğü"* diye çevrilen *"Le Dictionnaire philosophique"* adındaki kitapları Voltaire'i iki yönünden Türk okuyuculara tanıtmıştı: biri hikâyeci, öteki filozof Voltaire'dir. *"Candide,"* Voltaire'in iki yönünü birden açıklıyan bir hikâyedir.

Bu hikâyesinde Voltaire, genç ve her şeyden habersiz olan Candide'e, Alman düşünürü Leibniz'in felsefesini temsil eden Pangloss ve sağduyunun temsilcisi olan filozof Martin'le beraber bütün dünyayı dolaştırır. Almanya'dan Hollanda'ya, Portekiz'e, Amerika'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya, İtalya'ya ve nihayet Türkiye'ye giden Candide bu volculuğunda bin bir kötülükle karşılaşır. Almanya'da asker olur. Hollanda'da en büyük hakarete uğrar; mürebbisi Pangloss'u korkunç bir hastalığa yakalanmış olarak bulur; Portekiz'de engizisyon'un amansız cezasına çarpılır; adam öldürür. Amerika'da yerliler tarafından yenilmek üzere iken kurtulur; Fransa'da tuzağa düşer ve paralarını çaldırır; İtalya'da taçlarından, tahtlarından ayrılmış altı hükümdarın serüvenlerini dinler ve nihayet Türkiye'de, yaşamanın ne demek olduğunu öğrenir. Bütün bunlara rağmen filozof Pangloss'un dediği gibi her şeyin en iyi olduğuna inanır ve bu düşüncesinden ancak Türkiye'de vazgeçer. Ancak bu memlekette dervişin "Bahçemizi yetiştirelim" sözü ona, yaşamanın amacını, hayatın ne olduğunu öğretir. O zaman Candide vaktini boşuna geçirdiği anlar, bin bir felâketten sonra bir araya toplanan hikâyenin kişilerine birer iş vererek hepsini meşgul eder ve bahçesini yetiştirir.

Hikâyeci Voltaire'in, asıl karakterini meydana vuran bu hikâyesidir. Burada alay son haddini bulmuştur. Memleketlerin, hükümdarların, milletlerin gelenekleriyle, insanların karakterleriyle alay eden filozof iğnesini saplamak için en

zayıf tarafı bulmakta güçlük çekmez. Meselâ engizisyon'la alay etmek için hakikî bir olayı ele alır. 1756 yılında Lizbon'daki yersarsıntısını önlemek amacıyla engizisyon'un aynı şehirde iki Yahudiyi yakmaya karar verdiğini açıklarken aynı gün yeniden şiddetli bir yersarsıntısının vukua geldiğini ilâve eder. Bu suretle XVI. ve XVII. yüzyıllarda yok yere engizisyon'un hışmına uğrıyan meslekdaşlarının intikamını almış olur.

Bu alay tarzının dilini burada anlatmak oldukça güç bir iştir. Yalnız şunu söyliyelim ki Fransızcanın başka bir adı da Voltaire'in dilidir. Bu dil kıvraktır; cümleler, kelimeler anlatılmak istenilen olaya göre ölçülüdür. Ne klasiklerin ağır ve kuru dili ne de romantiklerin uzun ve süslü cümleleri Voltaire'in diliyle karşılaştırılabilir. Onun heykelini görenler ince dudaklarının kenarında ve iri göz bebeklerinde insanı çıldırtan bir alay havası sezmekte güçlük çekmezler. Onun dili bu gözlerle dudakların ima ettiği alayın kâğıt üzerindeki ifadesidir. Bu ifade tarzından zevk duymamak imkânsızdır. İnsana, bizzat kendi varlığının acı ve iyi taraflarını gösterdiği içindir ki bu dil yılan gibi kıvrımlar peyda ederek ete saplanan bir iğne tesiri yapar. İnsanın olduğu kadar toplumun da iyi ve kötü taraflarını gören, Molière kadar güldüren, Racine kadar ağlatan Voltaire, "*Candide*" i tam altmış beş yaşında yazmıştır. Görülüyor ki en olgun çağında yazdığı bu kitap eğlence kabilinden yazılan kitaplarından çok farklıdır. Onun felsefesi belki eskimiştir, tiyatro piyesleri artık oynanmaz bir hal almıştır, ama modadan hiçbir zaman düşmiyecek bir kitabı varsa o da *Candide*'dir. Bugün *Candide*'i okumadan hiç kimse dünya edebiyatı hakkında her aydının bilmesi gereken bilgiye sahibim diyemez. Daha ileri gideceğiz, "*Candide*". aydın insanın, Fransızların "*Livre de chevet*" yani yatarken karıştıracağı ve birkaç sayfa okuyacağı kitabı olmalıdır, diyeceğiz.

F. BALDAŞ

CANDIDE

CANDIDE[1]

ya da

İYİMSERLİK[2] ÜZERİNE

Doktor Ralph'ın Almanca kitabından çevrilmiştir. Bundan başka kitapta, 1759 yılında Minden'de öldüğü zaman Doktorun cebinden çıkan ilâveler de vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Candide güzel bir şatoda nasıl yetişti ve oradan nasıl kovuldu.

Vestefalya'da, Baron Thunder-ten-Tronckh'un şatosunda, huyu anadan doğma yumuşak bir delikanlı vardı. Yüzü ruhunun aynasıydı; yalın bir zekâsı, oldukça doğru bir yargı gücü vardı. Ona Candide adının verilmesi de bundandı sanırım. Evin emekli hizmetçileri onun, Baron'un kızkardeşiyle yakınlarda oturan iyi, kibar bir kişizadenin, çocuğu olduğunu söylerlerdi. Denildiğine göre, Baron'un kızkardeşi, bu kişizade ile evlenmek istememişti. Çünkü kişizade, atalarını ancak yetmiş birinci göbeğe kadar gösterebilmişti; şeceresinin geri kalan kısmı ise zamanını gadrına uğramıştı.

Baron, Vestefalya'nın en güçlü beylerinden biriydi Çünkü şatosunun bir kapısı ile pencereleri vardı. Şatonun büyük salonu da güzel duvar halılariyle süslüydü.

Avludaki köpeklerini, gerekince ava götürür, seyislerine de it uşaklığı yaptırırdı. Köyün papazı, Baron'un özel papazlığını yapardı. Herkes ona Monseigneur der, hikâye anlattığı zaman da gülerdi.

Madame la Baronne üç yüz elli libre ağırlığıyle etrafındakilerin büyük saygısını kazanmıştı; ve kendisini daha da saygı değer kılan bir ağırbaşlılıkla misafirlerini ağırlardı. On yedi yaşlarındaki kızı Cunégonde, taptaze, al al yanaklı, etine dolgun, iştah açıcı bir kızdı. Baron'un oğlu, görünüşe göre, her bakımdan babasının oğluydu. Mürebbisi Pangloss, şatonun akıl hocası idi; küçük Candide de onun derslerini, yaşının ve huyunun bütün saflığiyle dinlerdi.

Pangloss, Métaphysico - Théologo-Cosmolo-Nigologie[9]'yi öğretirdi. Nedensiz sonuç olamıyacağını, mümkün dünyaların en iyisinde Baron'un şatosunun, şatoların en iyisi, Madame'ın da madame'ların en iyisi olduğunu mükemmel bir şekilde ispat ederdi.

"Olayların başka türlü olamıyacağı ispat edilmiştir: çünkü her şeyin bir amacı vardır; o halde her şeyin en iyi amaç için olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Burun gözlük takmak için yapılmıştır. İşte bunun içindir ki gözlük kullanıyoruz. Bacaklar dizlik giymek için yaratılmıştır. Onun içindir ki dizlik kullanıyoruz. Taşlar yontulmak ve şato yapılmak için meydana getirilmiştir. Onun için de Monseigneur'un gayet güzel bir şatosu var; memleketin en büyük baron'unun en iyi yerde oturması gerek; domuzlar ise yenmek için yaratılmıştır: onun içindir ki biz de bütün yıl domuz eti yeriz; böylece, her şeyin iyi olduğunu söyliyenler aptalca bir şey söylemişler; her şeyin en iyi olduğunu söylemeleri gerekirdi."

Candide, dikkatle dinler ve her şeye inanırdı; Mademoiselle Cunégonde'u çok güzel bulurdu da ondan; ama, bunu bir türlü ona söyliyemezdi. Böylece şu sonuca varırdı: mutluluğun birinci derecesi Baron Thunder-ten-Tronckh doğmakt., ikincisi, Mademoiselle Cunégonde gibi bir varlığın yeryüzünde bulunmasıydı; üçüncüsü, onu her gün görebilmek; dördüncüsü de, ülkenin, dolayısiyle bütün dünyanın en büyük filozofu olan üstat Pangloss'u dinleyebilmekti.

Bir gün Cunégonde, şatonun yanında, park denen ağaçlıkta gezinirken, çalıların arasında Doktor Pongloss'un, Madame la Baronne'un güzel, uysal, esmer bir kız olan küçük hizmetçisine deneysel fizik dersi verdiğini gördü. Mademoiselle Cunégonde'un bilimlere karşı büyük bir istidadı vardı; onun için, gördüğü bu devamlı deneyleri nefes almadan seyretti. Doktorun yeter nedenini ve sonuçlarını açıkça gördü. Heyecanlı ve düşünceli, bilgin olmak isteğiyle taşarak geri döndü. Genç Candide'in yeter nedeni, delikanlının da kendisinin yeter nedeni olabileceğini düşündü.

Şatoya dönerken Candide'le karşılaştı ve kızardı; Candide de kızardı; Cunégonde ona kısık bir sesle "Bonjour", dedi; Candide'de ona bir şeyler söyledi ama ne söylediğini bilmiyordu. Ertesi gün akşam yemeğinden sonra sofradan kalkarken, Cunégonde'la Candide bir paravananın arkasında buluştular. Cunégonde mendilini yere düşürdü; Candide mendili yerden aldı; Cunégonde Candide'nin elini çocuksu bir heyecanla tuttu; delikanlı da genç kızın elini aynı duygu ile, ama kendine özgü bir şiddet, bir heyecan ve bir incelikle öptü; dudakları birleşti, gözleri alevlendi, dizleri titredi, elleri sapıttı.

Tam o sırada Baron Thunder-ten-Tronckh paravananın yanından geçti ve, bu nedenle sonucu görünce Candide'in kıçına bir tekme atıp onu şatodan koğdu; Cunégonde bayıldı; kendine gelince Madame la Baronne'dan iki tokat yedi; böylece, mümkün şatoların en güzel ve en sevimlisinde her şeyin neşesi kaçtı.

İKİNCİ ÖLÜM

Bulgarlar arasında Candide'in başına gelenler.

Cennetten koğulan Candide, nereye gittiğini bilmeden, ağlayıp sızlıyarak, gözlerini bazan havaya kaldırarak, bazan Baron'ların en güzel kızının bulunduğu şatoların en güzeline çevirerek bir hayli yol aldı; tarlalarda iki sapan izi arasında midesi boş olarak yattı. Lapa lapa kar yağıyordu. Ertesi gün Candide, soğuktan donmuş, açlıktan ve yorgunluktan bitkin bir halde bacaklarını sürüye sürüye Veldberghoff-Tararbk-Dikdorff adındaki komşu şehre vardı. Cebinde beş parası yoktu. Boynunu bükerek bir meyhane kapısının önünde durdu. Mavi elbiseli iki kişi delikanlıyı gördü; bunlardan biri ötekine: "Arkadaş, dedi; işte yakışıklı bir delikanlı; boyu da tam aradığımız gibi." İkisi birden Candide'e doğru yürüyüp büyük bir nezaketle delikanlıyı yemeğe davet ettiler. Candide de onlara sevimli bir tevazula: "Baylar, dedi iltifatınıza teşekkür ederim; ama bana düşeni, ödiyecek kadar param yok." Mavililerden biri: "Aman bayım, dedi; sizin gibi güzel ve değerli kimseler hiçbir şey için para ödemezler. Boyunuz beş ayak ve beş parmak değil mi?" Candide eğilerek: "Evet baylar, dedi; boyum bu kadar." — "Aman

bayım, buyurun; yemek paranızı vermek şöyle dursun, sizin gibi bir adamın parasız kalması bile doğru değil; insanlar biribirlerine yardım için yaratılmışlardır. — "Hakkınız var, dedi Candide; üstat Pangloss da bana daima böyle söylerdi; ben de şimdi her şeyin en iyi olduğunu görüyorum." Birkaç akçe almasını rica etiler; Candide parayı aldı, bir senet vermek istedi; mavililer almadılar; hep beraber sofraya oturdular. — "Candi seviyor musunuz?" Candide: "Evet, Mademoiselle Cunégonde'u candan seviyorum," diye cevap verdi. Baylardan biri: "Onu değil; Bulgarların kralını candan sevip sevmediğinizi soruyoruz," dedi. Candide: "Hayır katiyen; çünkü kendisini hiç görmedim," dedi — "Hayret doğrusu; kralların en sevimlisidir o; haydi şerefine içelim..." Candide: "Hayhay baylar..." dedi ve içti. Sonunda mavililer: "Artık yeter; şu anda Bulgar'ların kahramanı, müdafii, dayanağı ve kolu oldunuz sayılır; talihiniz size güldü, şan şeref sizin için," dediler. Ayaklarını zincire vurup alaya götürdüler. Sağa döndürdüler, sola döndürdüler, tüfek astırdılar, tüfek çıkarttırdılar, nişan aldırdılar, ateş ettirdiler, ayak değiştirttiler; üstelik bir de otuz değnek vurdular; ertesi gün Candide talimi daha az fena yaptı, yalnız yirmi değnek yedi; daha ertesi gün on değnek yedi; o artık, arkadaşlarının, gözünde bir harikaydı.

Şaşkına dönen Candide, niçin kahraman olduğunu bir türlü kestiremiyordu. Hayvanlar nasıl bacaklarını istedikleri gibi kullanıyorlarsa, insanların da bacaklarını öyle kullanabileceklerini sanan Candide, güzel bir ilkbahar sabahı, rasgele yürümeye niyetlendi. Henüz iki fersah yürümeden, altı ayak boyunda dört kahraman, delikanlıyı

yakalayıp bağladılar ve deliğe tıktılar. Talimatname gereğince bütün alay tarafından otuz altı kere dövülmeyi mi, yoksa beynine on iki kurşun yemeği mi tercih ettiğini sordular. Candide, iradenin özgür olduğunu, onu da, onu da istemediğini söyledi ama boşuna; sonunda, birincisini seçmek zorunda kaldı; özgürlük denilen Tanrı vergisine göre otuz altı kere sopadan geçmeyi kabul etti; alay iki kere önünden geçti; alayda iki bin kişi vardı; bu da Candide'in ense kökünden kuyruk sokumuna kadar vücudundaki bütün adalelerin ve sinirlerin meydana çıkmasına sebebolan dört bin değnek demekti. Üçüncü sıra gelince artık dermanı kalmıyan Candide, beynini patlatmak lûtfunda bulunulmasını diledi; bu lûtfu da ona bağışladılar; gözlerini bağlayıp diz çktürdüler. Tam o sırada Bulgarların kralı geçti oradan; zavallının suçunu sordu: büyük bir dâhi olan kral, Candide'e sorduğu suallerden, bu gencin dünya işlerinden habersiz bir metafizikçi olduğunu anladı ve delikanlıyı, sonraları her yüzyılın ve her gazetenin öveceği bir şekilde affetti. İyi bir cerrah, Dioscoride'in bulduğu merhemlerle Candide'i sağlığına kavuşturdu. Bulgar kralı Abar kraliyle savaşmaya başladığı zaman, Candide'in sırtı biraz deri bağlamıştı; dekikanlı yürüyebiliyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Candide Bulgar'lardan nasıl kurtuldu ve ne oldu.

Dünyada hiçbir şey bu iki ordu kadar güzel, çevik, parlak ve düzenli olamazdı. Boruların, flütlerin, tramp etlerin, obuaların ve topların sesi cehennemde bile

benzeri olmıyan bir ahenk meydana getiriyordu. Önce toplar her iki taraftan altışar bin kişi devirdi; sonra tüfekler, dünyaların en iyisinin yüzünü pisleten dokuz on bin kadar edepsizi ortadan kaldırdı; süngü de birkaç bin insanın ölümünün yeter nedeni oldu. Bunların hepsinin toplam aşağı yukarı otuz bin kişi kadar vardı. Bir filozof gibi titriyen Candide, bu kahramanca katliamda elinden geldiği kadar gizlendi.

Sonunda her iki kral, kendi karargâhlarında zafer şarkıları söyletirken Candide, nedenler ve sonuçlar üzerinde düşünebilmek için başka bir yere gitmeye karar verdi. Ölmüş ya da can çekişen insan yığınlarının üstünden geçerek en yakın köye vardı; köy kül olmuştu: bir Abar köyü olan bu köyü, Bulgar'lar devletler hukuku gereğince ateşe vermişlerdi. Bir yanda vücutları delik deşik ihtiyarlar, çocuklarını kanlı memelerinde tutan, boğazlanmış karılarının can çekişmelerini seyrediyorlardı; öte yanda birkaç kahramanın doğal ihtiyaçlarını giderdikten sonra karınlarını deştikleri genç kızlar son nefeslerini veriyorlardı; yarıya kadar yanmış genç kızlar, hayatlarına son verilmesi için yalvarıyorlardı. Yerlerde, kesilmiş kolların ve bacakların yanında beyin parçaları vardı.

Candide, koşarak başka bir köyle gitti; burası bir Bulgar köyü idi; Abar kahramanları da burada aynı şeyi yapmışlardı. Candide çırpınan insan vücutlarıyla harabeler üzerinde durmadan yürüdü; böylece, çantasında kumanyası, aklında hep Mademoiselle Cunégonde olduğu halde savaş alanından dışarı çıktı.

Hollanda'ya geldiği zaman yiyeceği tükenmişti; ama burada herkesin zengin ve hıristiyan olduğunu işitince,

Mademoiselle Cunégonde'un güzel gözleri için kovulduğu Baron'un şatosundaki kadar iyi bakılacağını umdu.

Ağır başlı birçok insanlara el açtıysa da, bunlar ona, böyle devam ederse, yaşamasını öğrensin diye bir ıslah evine kapatılacağını söyledi.

Sonra büyük bir toplantıda, durmadan bir saat sadaka üzerine söz söyliyen bir adama[5] başvurdu. Bu adam Candide'e yan gözle bakarak "Buraya ne yapmaya geldiniz? Büyük dâva için mi?" dedi. Candide başını bükerek: "Nedensiz hiçbir sonuç yoktur; her şey zorunlu olarak biribirine bağlıdır ve en iyi şekilde kurulmuştur; Mademoiselle Cunégonde'un yanından kovulmam, sopa yemem ve ekmeğimi kazanıncaya kadar dilenmem gerekti; başka türlü de olamazdı", diye cevap verdi. Hatip: "Aziz dostum, dedi; Papa'nın deccal olduğuna inanıyor musunuz?" Candide: "Şimdiye kadar böyle bir şey duymadım; ama Papa ister deccal olsun ister olmasın, benim yiyecek ekmeğim yok..." dedi. Adam: "O halde ekmek yemeye lâyık değilsin; defol çapkın kerata, bir daha yanıma sokulma..." diye bağırdı. Hatibin karısı pencereden başını çıkarıp Papa'nın deccal olduğuna inanmıyan bir insan görünce, oturağını Candide'in kafasına boşalttı. Yarabbi, bayanlarda din gayreti meğer ne gibi taşkınlıklara sebep oluyormuş...

Hiç vaftiz edilmemiş Jacques[6] adında iyi kalbli bir anabaptiste, iki ayaklı, canlı, kanatsız bir varlığa, kardeşlerinden birine karşı yapılan bu insafsız ve çirkin hareketi gördü; Candide'i kolundan tutup evine götürdü, yıkadı ekmek ve bira verdi; sonra cebine iki florin koydu; hattâ delikanlıya, Hollanda'da İran kumaşları dokunan kendi tezgâhlarında nasıl çalışıldığını da öğretmek iste-

di. Candide, bu adamın önünde secdeye varırcasına eğilerek: "Tevekkeli üstat Pangloss, bu dünyada her şeyin en iyi olduğunu söylememişti; çünkü siyah cübbeli bayın ve karısı bayanın kabalığından daha çok sizin merhametiniz beni duygulandırdı," dedi.

Ertesi gün Candide gezinirken, yüzü sivilceli, ölü bakışlı, burnunun ucu aşınmış, ağzı çarpılmış, dişleri çürümüş, genzinden konuşan, vücudu şiddetli bir öksürükle sarsılan ve her öksürdüğünde ağzından bir dişi yere fırlıyan bir baldırı çıplak gördü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Candide eski felsefe öğretmeni Doktor Pangloss'la nasıl karşılaştı ve başlarına neler geldi.

Candide, korkudan çok merhametten duyduğu bir heyecanla iyi anabaptiste Jacques'ın verdiği iki florini, bu korkunç baldırı çıplağa uzattı. Hayalet delikanlıya dikkatle baktı: ağladı ve boynuna atıldı. Candide korktu, geri çekildi. Bu zavallılardan biri ötekine: "Demek sevgili Pangloss'unuzu tanımazdınız ha!" dedi — "Aman neler işitiyorum; başınızdan nasıl bir felâket geçti? Niçin o güzelim şatoda değilsiniz? Kızların incisi, doğanın en üstün varlığı olan Mademoiselle Cunégonde ne oldu?" Pangloss: "Takatım kalmadı dedi..." Candide, üstadı hemen anabaptiste'in ahırına götürdü ve bir parça ekmek yedirdi; Pangloss kendine gelince, Candide: "Peki, dedi; Cunégonde ne oldu?" Pangloss: "Öldü..." dedi. Bunu duyunca Candide bayıldı; arkadaşı, ahırda tesadüfen bulunan kötü bir sirke ile Candide'i ayılttı. Candide göz-

lerini açtı: "Cunégonde öldü ha! Ey dünyaların en iyisi neredesin? Hangi hastalıktan öldü? Sakın, sayın babasının şatosundan tekmelenerek kovulduğum için ölmüş olmasın..." diye bağırdı. Pangloss: "Hayır, dedi; Bulgar askerleri sonuna kadar ırzına geçtikten sonra karnını deştiler; yardımına koşan Baron'un da kafasını parçaladılar; Madame la Baronne da parça parça edildi; zavallı öğrencime de kızkardeşine yaptıklarını yaptılar; şatoya gelince taş üstünde taş kalmadı; ne bir otluk, ne bir koyun, ne bir ördek, ne de bir ağaç; ama öcümüz alındı; çünkü Abarlar da bir Bulgar senyörüne ait olan komşu baronlukta aynı şeyi yaptılar."

Candide bunları duyunca yeniden bayıldı; kendine gelince de söylemek istediklerini söyledi; sonra, Pangloss'u böyle acınacak hale koyan nedeni, sonucu, veter nedeni öğrenmek istedi. Üstat: "Aşk... aşk... diye bağırdı; insanlığın tesellisi, evrenin koruyucusu, bütün duygulu varlıkların ruhu, tatlı aşk..." Candide: "Heyhat ben de kalplere buyuran, ruhumuzun ruhu olan aşkı tanıdım; ama bu tatlı şey bana, bir öpücükle kaba etime yediğim yirmi tekmeye mal oldu... Nasıl oldu da böyle tatlı bir neden, sizde bu kadar korkunç bir sonuç meydana getirdi?" dedi.

Pangloss şöyle cevap verdi: "Sevgili Candide... Haşmetli Madame la Baronne'un güzel hizmetçisi Paquette'i hatırlarsınız; beni kemirdiğini gördüğünüz cehennem azaplarını doğuran cennet zevklerini onun kolları arasında tattım; bu derde o da tutulmuştu, belki de ölmüştür. Paquette bu hediyeyi, hediyenin kaynağını bilen bilgin bir Cordelier papazından almış; o da bunu ihtiyar bir Comtesse'ten; Comtesse de bir süvari yüzbaşı-

sından; yüzbaşı bir Marquise'den; Marquise de bir Paj'dan, Paj da bir cizvit papazından, o da bunu, henüz namzetken doğrudan doğruya Colombus'un arkadaşlarından birinden almış; bana gelince, ben bunu kimseye vermiyeceğim, çünkü ölüyorum."

Candide: "Ey Pangloss; ne tuhaf bir şecere! Kökü şeytandı değil mi?" diye bağırdı. Büyük adam: "Asla; dedi. Bu, dünyaların en iyisinde gerekli bir şey, zorunlu bir cevherdi: çünkü Colombus, bir Amerika adasında üremenin kaynağını zehirleyen, çok kere üremeye bile engel olan ve hiç şüphesiz tabiatın yüce amacına aykırı olan bu hastalığa yakalanmasaydı, çikolata ile kırmızıdan yoksun kalırdık; şunu da söyliyeyim ki bugüne dek din kavgaları gibi bu hastalık da kıtamızda yalnız bizde görülmüştür. Türk'ler, Hintli'ler, Acem'ler, Çinli'ler, Siyamli'lar ve Japon'lar onu henüz tanımazlar; birkaç yüzyıl sonra, sırası gelince onların da bunu öğrenmeleri için yeter bir neden bulunur. Şimdilik aramızda, hele milletlerin alınyazılarını tâyin eden çok iyi yetiştirilmiş maaşlı askerlerden mürekkep büyük ordularda bu hastalık, hızla yayılmaktadır. Böylece, savaşmak için karşı karşıya geçen otuzar bin kişilik iki ordudan her birinde aşağı yukarı yirmi bin frengilinin bulunduğuna inanabilirsiniz."

Candide: "Mükemmel!... Ama, tedaviniz lâzım," dedi. Pangloss: "Nasıl tedavi ettireceğiz? Cebimde beş para yok; yeryüzünde para vermeden ya da başkası senin yerine para vermeden ne kan aldırabilirsin ne de bir tenkiye yaptırabilirsin", dedi.

Bu son söz Candide'i harekete getirdi; koşup merhametli anabaptiste'in ayaklarına kapandı ve ona arkadaşının düştüğü durumu o kadar acıklı bir dille anlattı

ki iyi kalpli adam, Doktor Pangloss'a yardım etmeyi kabul etti; kendi hesabına Pangloss'u tedavi ettirdi. Tedavi sonunda Pangloss bir gözü ile bir kulağından oldu; iyi bir yazısı ve mükemmel bir hesabı vardı. Anabaptiste Jacques onu yanına kâtıp aldı. İki ay sonra, bazı işler için Lizbon'a gitmek zorunda kalınca iki filozofu da gemisine aldı. Pangloss ona her şeyin mükemmel olduğunu anlattı. Jacques bu fikirde değildi; ona: "İnsanlar da doğayı biraz bozmuş olmalılar; çünkü insanlar kurt doğmadıkları halde kurt olmuşlar. Tanrı onlara ne yirmi dörtlük top, ne de süngü vermiş. Halbuki onlar, birbirlerini yok etmek için süngüler, toplar yapmışlar. İflâsları da, alacaklıları yoksun etmek için iflâs edenlerin mallarına el koyan adaleti de bu arada hesaba katabilirim", dedi. Tek gözlü üstat: "Bütün bunlar gerekti; çünkü özel felâketler genel iyiliği meydana getirir; öyle ki ne kadar çok özel felâket olursa her şey o kadar iyi olur," diye cevap verdi. Pangloss böylece yargılarına devam ederken hava karardı; dünyanın dört yanından rüzgâr esmeye başladı; Lizbon limanı açıklarında gemi, korkunç bir fırtınaya tutuldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Fırtına, geminin batması, yersarsıntısı; üstat Pangloss'la Candide'in ve anabaptiste Jacques'ın başlarına gelenler.

Yolcuların yarısı, gemi sarsıntısının sinirlerde ve içi dışına çıkan vücutlarda meydana getirdiği tasavvuru imkânsız acıdan öylesine bitkin düşmüştü ki, bir de tehlikeyi düşünüp tasalanacak halde değildi. Ötekiler de bağ-

rışıyor, dua ediyorlardı; yelkenler yırtılmış, direkler kırılmış, gemi delinmişti. Gücü yeten çalışıyordu; kimse kimsenin dediğini anlamıyordu; kumanda eden yoktu. Anabaptiste güverteye çıkmış elinden geldiği kadar kaptana yardım ediyordu; kendinden geçmiş bir gemici ona var kuvvetiyle vurdu ve yere serdi; fakat vurduğu yumruktan kendisi de o kadar sarsıldı ki, baş aşağı gemiden dışarı fırladı; kırık direğin bir tarafına asılıp kaldı. İyi kalpli Jacques imdadına koştu, yukarı çıkmasına yardım etti; yardım edeyim derken de onun gözü önünde denize düştü. Gemici ise boğulan zavallıya dönüp bakmaya bile tenezzül etmedi. Candide yaklaştı, bir an suyun üstüne çıkan, sonra ebediyen sulara gömülen koruyucusunu gördü; arkasından denize atılmak istedi; filozof Pangloss onu tuttu; Lizbon koyunun, bu anabaptiste'in orada boğulması için mahsus meydana geldiğini ispat etti. O, bunu, *a priori* olarak ispat ederken gemi ikiye bölündü; Pangloss, Candide ve faziletli anabaptiste'in boğulmasına sebep olan o kaba gemiciden başka her şey denize gömüldü; herif, Candide'le Pangloss'un bir tahta parçası üzerinde vardıkları kıyıya bereket versin yüzerek erişebildi.

Biraz kendilerine gelince Lizbon'a doğru yürüdüler: birkaç paraları kalmıştı; bununla da fırtınadan sonra açlıktan kurtulabileceklerini umuyorlardı.

Koruyucularının ölümüne ağlıyarak şehre ayak bastılar; basar basmaz da ayaklarının altındaki toprağın sarsıldığını hissettiler[7]; deniz gittikçe yükseliyor, demirli duran gemileri parçalıyordu. Alev ve kül kasırgaları sokaklarla meydanları kaplıyordu; temeller dağılıyordu; her yaştan ve her cinsten otuz bin kişi yıkıntıların altında eziliyordu. Gemici ıslık çalarak ve küfrederek: "Bize burada

iş çıkaracak..." diyordu. Pangloss: "Bu olayın yeter neden: ne olabilir?" diyordu. Candide de: "İşte kıyamet alâmeti!..." diye bağırıyordu. Gemici yıkıntıların, çöküntülerin ortasında çılgın gibi koşuyor, para bulmak için ölüme meydan okuyor, buluyor, alıyor, kafayı çekiyor, ayılınca da ev yıkıntıları üzerinde ve can çekişenlerle ölülerin ortasında karşısına çıkan ilk lûtufkâr kızın iltifatını satın alıyordu. Bu sırada Pangloss onu kolundan çekiyordu: "Dostum iyi etmiyorsun, akılsızlık ediyorsun; sırasız işler yapıyorsun", diyordu. Beriki: "Bana vız gelir, ben bir gemiciyim; Batavya'da doğdum; Japonya'ya yaptığım dört seferde dört kere haçı çiğnedim[8]; tam akıldan sözedecek adamı buldun", diye cevap veriyordu.

Fırlıyan bazı taş parçaları Candide'i yaralamıştı; sokağa uzanmış, yıkıntılarla örtülmüştü; Pangloss'a: "Allah aşkına bana biraz şarapla merhem bul, ölüyorum," diyordu. Pangloss: "Bu yersarsıntısı yeni bir şey değil; geçen sene Amerika'da Lima şehri, aynı şarsıntılara uğramıştı; aynı nedenler, aynı sonuçlar; muhakkak yeraltında Lima'dan Lizbon'a kadar bir kükürt şeridi vardır," diye cevap veriyordu. Candide: "Olabilir; ama Allah aşkına biraz merhemle şarap," dedi. Filozof: "Olabilir de ne demek? dedi; ben size, bu, ispat edilmiş bir şeydir diyorum." Candide kendinden geçti, Pangloss ona yakında bulunan bir çeşmeden biraz su getirdi.

Ertesi gün yıkıntıların arasına girerek bazı yiyecek bulduklarından biraz canlanır gibi oldular. Sonra, başkaları gibi, ölümden kurtulan insanları teselli etmeye çalıştılar. Yardımlarını gören birkaç vatandaş, onlara böyle bir felâkette ikram edilebilecek en iyi yemeği ikram etti; gerçekten yemek hazindi; sofradakiler ekmeklerini göz yaş-

lariyle ıslatıyorlardı; ama Pangloss bunun başka türlü olmasına imkân olmadığını temin ederek onları avutmaya çalıştı. "Çünkü, dedi, bütün bunlar olanların en iyisidir; mademki Lizbon'da bir yanardağ var, bu yanardağ başka yerde olamazdı; çünkü nesnelerin bulundukları yerlerden başka yerlerde bulunmaları imkânsızdır. Çünkü her şey iyidir."

Yanındaki, Inquisition'la ilişiği olan kara yüzlü küçük adam[9] nezaketle söz aldı ve dedi ki: "Bayın ilk günaha inanmadığı görülüyor; eğer her şeyin olduğu gibi olması en iyisi ise, o halde ne cennetten kovulma var ne de ceza?"

Pangloss daha büyük bir nezaketle: "Efendimizin affını dilerim; çünkü insanın cennetten kovulması, lânete uğraması, mümkün dünyaların en iyisine zorunlu olarak girmiştir," diye cevap verdi. Inquisition'la ilişiği olan adam: "Demek bay, özgürlüğe inanmıyorlar?" dedi. Pangloss: "Efendimiz beni mâzur görsünler, dedi; özgürlük mutlak zorunlulukla beraber varolabilir; çünkü özgür olmamız zorunluydu; çünkü ne de olsa şahlanan irade..." Pangloss, cümlesinin ortasında iken Inquisition'la ilişiği olan adam, bardağına Porto veya Oporto şarabı döken uşağına başiyle bir işaret verdi.

ALTINCI BÖLÜM

Yersarsıntılarını önlemek için güzel bir auto-da-fe[10] yakılıyor ve Candide pataklanıyor.

Lizbon'un dörtte üçünü yıkan yersarsıntısından sonra, ülkenin bilgeleri her şeyin yıkılmasını önlemek için

halka güzel bir auto-da-fe vermekten daha kesin bir çare bulamadılar; Coïmbre Üniversitesi, büyük bir törenle birkaç kişinin hafif ateşte yakılmasında, yersarsıntısını önliyecek şaşmaz bir deva bulunduğuna karar verdi.

Bu vesile ile, vaftiz anasiyle evlendiğine kanaat getirilen bir Biskayalı[11] ile, pilic yerken yağını çıkaran iki Portekizliyi yakaladılar; yemekten sonra da, üstat Pangloss'la çömezi Candide'i bağladılar; biri ileri geri konuşmuş, diğeri de evet der gibi bir eda ile onu dinlemişti; ikisini birden, güneşin kendilerini hiçbir zaman rahatsız etmiyeceği son derece serin ayrı ayrı iki daireye götürdüler· sekiz gün sonra her ikisine birer Sanbenito[12] giydirdiler, başlarını da kâğıttan külâhlarla süslediler. Candide'in külâhiyle Sanbenito'sunda, tersine fışkıran alev resimleriyle kuyruksuz ve ayaksız şeytan resimleri vardı. Fakat Pangloss'un şeytanlarının ayakları, kuyrukları vardı; alevleri de dikine idi. Bu kıyafetle alay halinde yürüdüler; çok dokunaklı bir vaaz, arkasından da birkaç sesle söylenen güzel bir ezgi dinlediler. Candide ,ezgi söylenirken ahenkle pataklandı; Biskayalı ile yağ yemek istemiyen iki adam yakıldılar; Pangloss, âdet olmadığı halde asıldı. Aynı gün yeryüzü korkunç bir gürültü ile yeniden sarsıldı[13].

Korkmuş, şaşırmış, çılgına dönmüş olan Candide kan içinde titriyerek kendi kendine: "Mümkün olan dünyaların en iyisi burası ise ötekiler nedir? diyordu. Yalnız pataklanmakla kalsam iyi. Bulgarlar da beni patakladılar; patakladılar ama ey benim sevgili Pangloss'um, filozofların en büyüğü, nedenini bile bilmeden sizin asıldığınızı da mı görecektim? Ey benim sevgili anabaptiste'im, insanların, en iyisi, sizin limanda boğulmanız da mı gerekliydi? Ey Mademoiselle Cunégonde, kızların incisi, sizin karnınızın

yanılması da mı mukadderdi?" Candide vaazı dinledikten dayak yedikten, af ve takdis edildikten sonra güçlükle ayakta durarak geri dönerken ihtiyar bir kadın ona yanaştı: "Oğlum, dedi; kendini koyuverme, arkamdan gel."

YEDİNCİ BÖLÜM

İhtiyar bir kadın Candide'e bakıyor; Candide sevdiğini buluyor.

Candide kendini koyuverdi ama, bir viraneliğe kadar da ihtiyar kadının arkasından yürüdü; kadın ona vücudunu oğuşturması için bir kutu merhemle, yiyecek içecek verdi. Oldukça temiz bir yatak gösterdi; yatağın yanında birtakım elbise vardı. Candide'e: "Yeyin, için, yatın, dedi; Monseigneur St-Antoine de Padoue, Notre-Dame d'Atocha, Monseigneur St-Jacques de Compostelle, yardımcınız olsun: yarın yine geleceğim." Gördüklerine, çektiklerine ve daha çok, ihtiyar kadının merhametine şaşıp kalan Candide, kadının elini öpmek istedi. Kadın: "Öpülecek el benimki değil, dedi; yarın yine geleceğim. Merhemle vücudunuzu oğuşturun, yiyin ve uyuyun."

Bu kadar bahtsızlığa rağmen Candide, yedi, içti ve uyudu. Ertesi gün ihtiyar kadın ona, kahvaltı getirdi, sırtını yokladı ve başka bir merhemle bizzat vücudunu oğdu; sonra öğle yemeğini getirdi; akşama doğru da akşam yemeğini getirdi. Ertesi gün de aynı hareketleri tekrarladı. Candide ona: "Kimsiniz? diye sorup duruyordu; bu kadar iyiliği size kim ilham etti? Size nasıl bir iyilikte bulunabilirim?" İhtiyar kadın hiç cevap vermiyordu; akşama doğru yine geldi, ama yemek getirmedi: "Sesinizi çı-

karmadan benimle gelin", dedi. Candide'in koluna girdi ve beraberce kırlarda bir fersahın dörtte biri kadar yürüdüler: bahçeler ve arklarla çevrilmiş ıssız bir eve geldiler. İhtiyar kadın küçük bir kapıyı çaldı; kapı açıldı; kadın Candide'i gizli bir merdivenden yaldızlı bir odaya götürdü. Dibalarla döşeli bir kanepeye oturttu, kapıyı kapadı ve gitti. Candide kendini rüyada sanıyor, bütün mayatı ona korkunç bir kâbus, bulunduğu an da tatlı bir rüya gibi geliyordu.

Çok geçmeden ihtiyar kadın göründü; boylu poslu, pırıltılı, kıymetli mücevherler takmış yüzü peçeli, heyecandan titriyen bir kadına destek olmaya çalışıyordu. İhtiyar kadın Candide'e: "Şu peçeyi kaldırın," dedi. Delikanlı yaklaştı; titrek bir elle peçeyi kaldırdı. İnanılmıyacak şey! Hayret! Mademoiselle Cunégonde'u gördüğünü sandı; gerçekten de onu görüyordu; ta kendisiydi. Takattan düştü, bir kelime söyliyemedi; hemen ayaklarına kapandı. Cunégonde kanepenin üstüne yığıldı. İhtiyar kadın üzerlerine ispirtolu sular döktü; kendilerine geldiler, konuşmaya başladılar: önce kesik kesik kelimeler, karşılaşan sualler ve cevaplar, iç çekmeler, göz yaşları, bağırmalar. İhtiyar kadın daha az gürültü etmelerini tavsiye etti ve onları kendi başlarına bıraktı. Candide: "Demek sizsiniz ha! Sizi Portekiz'de buluyorum! Size el sürmediler mi? Filozof Pangloss'un beni inandırmak istediği gibi karnınızı deşmediler mi?" dedi. Güzel Cunégonde: "Bunların hepsi oldu, dedi; ama bu iki kazadan insan her zaman ölmez." — "Ananızla babanızı öldürmediler mi?" Cunégonde ağlıyarak: "Ya, ya, öyle oldu," dedi. — "Ya kardeşinizi?" — "Onu da öldürdüler." — "Peki, niçin Portekiz'desiniz? Benim burada olduğumu nasıl öğrendiniz? Ne yapıp et-

tiniz de beni buraya getirttiniz?" Kız: "Bütün bunları size söyliyeceğim; ama daha önce, bana verdiğiniz o saf öpücükten, kıçınıza yediğiniz o tekmelerden beri başınıza gelenleri anlatın." Candide derin bir saygı ile kızın dediğini yerine getirdi; heyecan içinde idi, sesi kısık ve titrekti; sırtı hâlâ ağrıyordu; böyle olduğu halde, ayrıldıkları andan beri çektiklerini yalın bir dille anlattı. Cunégonde gözlerini göğe doğru dikti; temiz kalpli anabaptiste'le Pangloss'un ölümüne göz yaşları döktü; sonra da Candide'e şunları söyledi; kız anlatırken Candide bir kelime kaçırmıyor ve sevgilisine yiyecekmiş gibi bakıyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Cunégonde'un hikâyesi

Tanrı, Bulgar'ları, güzel Thunder-ten-Tronckh şatomuza göndermeyi istediği sırada ben yatağımda derin bir uykuya dalmıştım; babamla kardeşimi boğazlamışlar, anamı da parça parça kesmişler. Bu manzara karşısında kendimden geçtiğimi gören altı ayak boyunda bir Bulgar hemen üstüme atıldı; onun atılmasıyla da aklım başıma geldi; bağırdım, çağırdım, çırpındım, dişledim, tırmaladım; babamın şatosunda olup bitenlerin olağan şeyler olduğunu bilmediğimden koca Bulgarın gözlerini çıkarmak istedim; kaba herif, sol böğrüme bir bıçak sapladı; hâlâ izini taşıyorum." Zavallı Candide: "Vah vah! Onu göreceğim değil mi?" dedi. Cunégonde: "Göreceksiniz ama, devam edelim," dedi. Candide: "Devam edin," dedi.

Cunégonde, hikâyesini şu noktadan aldı: "Bir Bulgar subayı içeri girdi, beni kanlar içinde gördü; asker

keyfini bozmuyordu. Subay bu kaba herifin kendisine karşı gösterdiği saygısızlığa kızdı ve onu benim üzerimdeyken öldürdü. Sonra yaramı yıkattı ve tutsak olarak beni karargâhına götürdü. Bir iki gömleği vardı; onları yıkıyor, yemeğini pişiriyordum; doğrusu o da beni pek güzel buluyordu; ben de, ne yalan söyliyeyim, onun endamını güzel, tenini beyaz ve yumuşak buluyordum; ama zekâdan ve felsefeden yana pek o kadar parlak değildi; onu üstat Pangloss'un yetiştirmediği belliydi. Üç ay sonra bütün parasını kaybettiğinden, benden de bıktığından tuttu beni, Hollanda ve Portekiz'de ticaretle uğraşan ve kadınları çılgınca seven Don Issacar adında bir Yahudiye sattı. Bu Yahudi bana çok bağlandı; ama bir türlü hakkımdan gelemedi; ona, Bulgar askerlerine dayandığımdan daha çok dayandım. Namuslu bir kimsenin ırzına bir kere geçilir; ama bu sayede o kişinin erdemi sağlamlaşır.

Yahudi beni yola getirmek için bu gördüğünüz köşke getirdi. O vakte kadar yeryüzünde Thunder-ten-Tronckh şatosu kadar güzel bir şey yok sanırdım; meğer yanılmışım.

Bir gün Büyük Inquisiteur beni gördü, uzun uzadıya süzdü ve benimle gizli işler hakkında konuşmak istediğini bildirdi. Beni sarayına götürdüler, ona kim olduğumu söyledim; bana, bir Yahudinin malı olmakla seviyemin ne kadar altında bulunduğumu anlattı. Beni Monseigneur'e bırakması için Don Issacar'a teklifte bulunuldu. Sarayın bankacısı ve itibar sahibi bir adam olan Don Issacar teklifi reddetti. İnquisiteur onu, ateşe attırıp yaktıracağını söyliyerek korkuttu. Bu tehdit karşısında sıfırı tüketen Yahudim sonunda şöyle bir pazar-

liğa girişti; evle ben onların ortak malı olacaktık; pazartesi, çarşamba ve perşembe günleri Yahudiye, haftanın öteki günleri de İnquisiteur'e ait olacaktık. Bu anlaşma yapılalı altı ay oluyor. Bir günümüz bile kavgasız geçmedi; çünkü cumartesiyi pazara bağlıyan gecelerin, eski kanuna göre mi, yoksa yeni kanuna göre mi uygulanacağına bir türlü karar verilemedi. Bana gelince, ben ne eskisine ne de yenisine uydum, sanırsam bu yüzden de her zaman sevildim.

Sonunda Inquisiteur, yerdepreminin yolunu değiştirmek ve Don Issacar'ı korkutmak için bir auto-da-fe töreni yapmağa karar verdi. Törene davet etmekle beni de şereflendirdi. Çok iyi bir yerde oturuyordum; dinsel törenle suçluların yakılması arasında geçen zamanda bayanlara soğuk şerbetler ikram ettiler; iki Yahudi ve sağdıcıyla evlenen namuslu Biskayalı yakılırken gerçekten dehşet duydum; ama bir Sanbenito ile bir külâhın altında Pangloss'un yüzüne benziyen bir yüz görünce ne kadar hayret ettim, korktum, şaşırdım bilemezsiniz! Gözlerimi uğuşturdum, dikkatle baktım; asıldığını gördüm; kendimden geçtim. Kendime gelir gelmez sizi çırçıplak gördüm; artık bu, dehşetin, kederin, acının, ümitsizliğin son kertesiydi. Ne yalan söyliyeyim, sizin deriniz Bulgar subayının derisinden daha beyaz ve daha güzeldi. Bu manzara, beni üzen ve kemiren bütün duyguları büsbütün artırdı. Bağırmak, "Vahşiler, durun!" demek istedim; ama sesim çıkmadı; zaten bağırmam da faydasız olacaktı. Siz güzelce dayak yedikten sonra kendi kendime: "Sevgili Candide'le bilgin Pangloss, sevgilisi olduğum Inquisiteur'ün emirleriyle, biri yüz kırbaç yemek, diğeri asılmak için nasıl oldu da Lizbon'da bulundular?

Demek Pangloss, dünyada olup bitenlerin en iyi şeyler olduğunu söylediği zaman beni insafsızca aldatıyormuş!" dedim.

Böylece heyecanlanmış, şaşkına dönmüş, kendimden geçmiş, dermansızlıktan bitkin bir hale düşmüştüm; kafam, babamın, annemin ölümiyle, kaba Bulgar askerinin küstahlığiyle karnıma sapladığı bıçağiyle, hizmetçiliğimle, aşçılık sanatımla, Bulgar yüzbaşımla, çirkin Don Issacar'ımla, iğrenç Inquisiteur'ümle, Doktor Pangloss'un asılmasiyle, siz dövülürken birkaç sesle söylenen ölüm ezgisiyle ve hele sizi son gördüğüm gün paravananın arkasında verdiğim öpücükle dolu idi. Bu kadar felâketten sonra sizi bana iade eden Tanrı'ya şükrediyordum. İhtiyar kadına, sizi tedavi etmesini ve elinden geldiği zaman buraya getirmesini söyledim. Verdiğim ödevi yerine getirdi; sizi görmek, dinlemek ve sizinle konuşmak gibi anlatılmaz bir zevki yeniden tattım. Karnınız çok acıkmış olmalı; benim de çok iştiham var; ilk iş olarak sofraya oturalım."

İkisi beraber sofraya oturdular, yemekten sonra, sözü geçen o güzel kanapeye kuruldular; evin efendilerinden biri olan Don Issacar geldiği zaman, hâlâ orada idiler. Günlerden cumartesi idi. Hakkı olan bir şeyin tadını çıkarmaya ve o derin aşkını anlatmaya gelmişti.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Cunégonde'un, Candide'in, Büyük Inquisiteur'ün ve bir Yahudinin başına gelenler.

Şu Issacar, Babil esaretinden beri İsrailoğulları arasında görülmemiş derecede hiddetli bir Yahudiydi.

"Nasıl! dedi; Galileli köpek karı, Inquisiteur yetmiyormuş gibi bir de bu çapkının seni benimle paylaşması mı lâzım?" Bunu söylerken de her zaman yanında bulundurduğu uzun bir hançeri çekti; rakibinin de silâhlı olacağını düşünmeden Candide'in üstüne atıldı; ama bizim iyi Vestefalyalı, ihtiyar kadından elbise ile beraber güzel bir de kılıç almıştı; yumuşak huylu olmasına rağmen kılıcını çekti ve Yahudiyi ölü olarak yere, güzel Cunégonde'un ayaklarının dibine serdi.

Cunégonde: "Meryem ana! diye bağırdı; halimiz ne olacak? Evimde bir ölü var! Hermandade[14] gelirse mahvolduk." Candide: "Pangloss asılmamış olsaydı, bu çaresiz durumda bize bir öğüt verirdi; çünkü o, büyük bir filozoftu. Onun yokluğunda ihtiyar kadına danışalım," dedi. Bu kadın çok tedbirli idi; düşüncesini söylemek üzere iken bir başka küçük kapı daha açıldı. Gece yarısından sonra saat birdi. Pazar gününün başlangıcıydı. Bugün de Inquisiteur'e aitti. İçeri girdi ve dayak cezasına çarpılan Candide'i, elinde bir kılıçla, yerdeki ölüyü, şaşkın Cunégonde'u, öğüt veren ihtiyar kadını gördü.

Bakın bu anda Candide'in içinden neler geçti ve nasıl bir hal çaresi buldu: "Bu kutsal kişi imdat dive bağırırsa, mutlaka beni yaktırır; Cunégonde'a da aynı şeyi yapabilir; hiç acımadan beni dövdürdü; rakibimdir; nasıl olsa öldürmeye başladım, düşünmeye gelmez." Bu düşünce kesin ve süratli oldu; Inquisiteur'ün kendine gelmesine vakit bırakmadan kılıcı bir yanından sokup öbür yanından çıkardı ve Yahudinin yanına fırlattı. Cunégonde: "İşte bir tane daha, dedi; artık affedilecek yerimiz kalmadı; afaroz edildik, son saatimiz çaldı. Siz ki o kadar yumuşak huylu yaratılmıştınız, nasıl oldu da iki dakika

içinde hem bir Yahudiyi hem de bir keşişi böyle öldürüp devirdiniz?" Candide: "Benim güzel bayanım, diye cevap verdi; insan hem âşık hem kıskanç olur, üstelik bir de Inquisiteur'ün dayağını tadarsa ne yaptığını bilemez"

O zaman ihtiyar kadın söz aldı ve dedi ki: "Ahırda tam takımıyla üç endülüs atı var: cesur Candide onları hazırlasın; bayanın da mayador'lar, elmasları var; her ne kadar yalnız bir kaba etimin üstüne oturabiliyorsam da hiç bakmadan atalara binelim; Kadiks'e gidelim; dışarda çok güzel bir hava var; gece serinliğinde yolculuk etmek büyük bir zevktir."

Candide, derhal üç atı eğerledi. Cunégonde, ihtiyar kadın ve Candide bir hamlede otuz fersah yol aldılar. Onlar uzaklaşırken kutsal Hermandade eve geldi; Inquisiteur'ü güzel bir kiliseye gömdüler, Issacar'ı da genel mezarlığa attılar.

Candide, Cunégonde ve ihtiyar kadın Siera-Morena dağlarının ortasında Avacea adında küçük bir şehre varmışlardı; bir meyhanede oturmuş şöyle konuşuyorlardı:

ONUNCU BÖLÜM

Candide, Cunégonde ve ihtiyar kadın, Kadiks'e nasıl bir ümitsizlik içinde geldiler ve gemiye nasıl bindiler.

Cunégonde ağlıyarak: "Paralarımı elmaslarımı kim çalmış olabilir? Ne ile yaşıyacağız? Ne yapacağız? Bana başka para ve elmas verecek Inquisiteur'lerle Yahudileri ben nerede bulabilirim?" diyordu. İhtiyar kadın: "Ne yazık! dedi; dün Badajos'ta bizimle aynı misafirhanede kalan bir Cordelier papazından şüpheleniyorum; Tanrı gü

nah yazmasın ama, iki kere odamıza girdi ve bizden çok önce gitti." Candide: "İyi yürekli Pangloss bana, dünya nimetlerinin bütün insanların malı olduğunu, herkesin bu dünyada eşit haklara sahip olduğunu söylerdi, dedi. Bu ilkelere göre Cordelier papazı bari bize, seyahatimizi bitirecek kadar bir şeyler bıraksaydı. Demek hiçbir şeyimiz kalmadı öyle mi güzel Cunégonde'um?" Cunégonde: "Bir Maravédis[15] bile yok!" dedi. Candide: "Ne yapmalı?" dedi. İhtiyar kadın: "Atlardan birini satalım, her ne kadar yalnız bir kaba etimin üstünde oturabiliyorsam da ben Mademoiselle'in terkisine binerim; böylece Kadiks'e varırız," dedi.

Aynı misafirhanede bir Bénédictin başpapazı vardı; atı ucuza satın aldı. Candide, Cunégonde ve ihtiyar kadın, Lucéna, Chillas, Lebria'dan geçtiler ve sonunda Kadiks'e vardılar. Burada bir donanma hazırlanıyor ve Saint-Sacrement şehrindeki kabilelerden birini İspanya ve Portekiz kıralllarına karşı ayaklandırmakla suçlandırılan Paraguay'lı sayın cizvit papazlarını yola getirmek için asker toplanıyordu[16]. Candide Bulgar'larda askerlik etmiş olduğundan küçük ordunun generalinin karşısında, öyle bir çabukluk, öyle bir meharet, öyle bir azamet, öyle bir çeviklikle Bulgar usulü talim yaptı ki kendisine bir piyade bölüğü komutanlığı verdiler. Böylece Candide, bir komutan olup çıkıverdi; Cunégonde, ihtiyar kadın, iki uşak ve Portekiz büyük Inquisiteur'üne ait iki endülüs atiyle birlikte gemiye bindi.

Yolda hep, zavallı Pangloss'un felsefesi hakkında muhakeme yürüttüler. Candide: "Başka bir dünyaya gidiyoruz; orada şüphesiz her şey iyidir. Çünkü,

doğrusunu isterseniz bizim dünyada olup biten maddî mânevî şeylerden biraz şikâyet edilebilir," diyordu. Cunégonde: "Sizi bütün kalbimle seviyorum ama, gördüklerimden ve çektiklerimden ruhum hâlâ korku içinde!" diyordu. Candide: "Her şey iyi gidecek, diye cevap veriyordu; bu yeni dünyanın denizi bile Avrupa'mızın denizlerinden daha iyi, daha sâkin; rüzgârları daha istikrarlı; hiç şüphesiz mümkün dünyaların en iyisi, yeni dünya olacak!" Cunégonde: "İnşallah! diyordu; ama ben, bizim dünyada o kadar kötülük gördüm ki kalbim, hemen hemen her ümide kapalı!" İhtiyar kadın onlara: "Halinizden şikâyet ediyorsunuz, dedi. Ama ya benim çektiklerimi çekseydiniz ne yapardınız?" Cunégonde gülecek gibi oldu ve kendinden daha mutsuz olduğunu iddia eden bu iyi yürekli kadını çok şakacı buldu. Ona: "Heyhat! zavallı kadınım, dedi; iki Bulgar'ın tecavüzüne uğramadan, karnınıza iki bıçak yemeden, şatolarınızdan ikisi yakılmadan, gözünüzün önünde iki ana ile iki baba boğazlanmadan, bir aute-da-fe de iki sevgilinizin birden döğüldüğünü görmeden, nasıl olur da benden daha mutsuz olduğunuzu söyliyebilirsiniz? Buna, yetmiş iki göbeği belli bir Baronne olarak doğduğumu ve aşçılık yaptığımı da ilâve ediniz..." İhtiyar kadın: "Mademoiselle, diye cevap verdi; kimin nesi olduğumu bilmiyorsunuz; size kaba etlerimi göstersem böyle söylemez, hükmünüzü de geciktirirdiniz." Bu sözler Cunégonde'la Candide'in kafalarında derin bir merak uyandırdı. İhtiyar kadın sözlerine şöyle başladı:

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İhtiyar kadının hikâyesi

Benim de gözlerim her zaman böyle kızarmış ve morarmış değildi; benim de bir zamanlar burnum çeneme sarkmış değildi; böyle hizmetçi değildim. Ben Papa X. Urbain[17]'le Palestrina prensesinin kızıyım. On dört yaşıma kadar sarayda büyüdüm; sizin Alman baron'larınızın bütün şatoları bir araya gelse bu sarayın ahırı olamazdı; fistanlarımdan biri Vestfalya'nın bütün ihtişamından üstündü. Güzelliğim, zarafetim, eğlence, saygı ve ümit içinde gelişiyordu. Daha o zamandan sevdalılarım vardı. Göğsüm meydana çıkmaya başlamıştı; hem de ne göğüs! Vénus ve Médicis'inki gibi bembeyaz, sert! O ne gözlerdi! O ne göz kapakları! Ya simsiyah kirpikler! Göz bebeklerim öyle bir alevle ışıldıyordu ki mahallemizde oturan şairlerin dediği gibi yıldızların parlaklığını bile gölgede bırakıyordu. Beni giydiren ve soyan kadınlar bana önden, arkadan baktıkça hayran oluyorlardı; bütün erkekler onların yerinde olmak isterlerdi.

Massa-Carara hükümdarı olan bir prensle nişanlandım. Hem ne prens! Benim kadar güzel; nazla niyazla, neşe içinde büyümüş; zekâsı parlak, sevgisi ateşli bir prens. Onu, insan ilk sevdiği zaman nasıl severse öyle seviyordum; taparcasına, çılgıncasına... Düğün hazırlıkları yapıldı. Bu, işitilmemiş bir debdebe ve ihtişamdı; ardı arası gelmiyen bayramlar, eğlenceler, opera komikler verildi; bütün İtalya benim için, bir tanesi bile şanıma lâyık görülmiyen *sonnet*'ler yazdı. Mutluluğa ereceğim sırada, prensimin eskiden metresi olan ihtiyar bir Mar-

quise, onu, evine çikolata içmeye davet etti. Prens iki saatten az bir zamanda korkunç ihtilâçlar içerisinde kıvranarak öldü. Ama bu, bir şey değil: ümitsizliğe düşen, benden daha az müteessir olmıyan annem bir zaman için böyle uğursuz bir yerden kendini kurtarmak istedi. Gaete[18] yakınlarında çok güzel bir malikânesi vardı. Romadaki Saint-Pierre kilisesinin mihrabı gibi yaldızlı bir İtalyan kadırgasına bindik. Birden Sale[19]'li bir korsan gemisi üzerimize yürüdü ve gemimize yanaştı. Askerlerimiz kendilerini Papa'nın askerleri gibi savundular; hepsi silâhlarını atarak *In articulo mortis*[20] af diliyerek diz çöktüler.

Derhal onları, annemi, yanımızdaki kızları, beni de maymunlar gibi çırıl çıplak soydular. Bu adamların herkesi soymak hususunda gösterdikleri çabukluk takdir edilir bir şey. Ama beni daha çok hayrette bırakan şey, biz, kadınların yalnız şırınganın ucunu koyduğumuz bir yere bunların parmaklarını sokması oldu. Bu tören bana çok tuhaf geliyordu; işte insan, memleketinden dışarı çıkmazsa her şey hakkında böyle hüküm verir. Çok geçmeden bunu, oralarımıza elmas saklayıp saklamadığımızı anlamak için yaptıklarını öğrendim. Bu, denizlerde dolaşan uygar milletler arasında, bilinmiyen zamanlardan beri kurulu bir âdetmiş. Maltalı sofu Chevalier'lerin Türk erkeklerini, kadınlarını yakaladıkları zaman da hep böyle yaptıklarını öğrendim; bu, insanların değişmez haklarından biri imiş.

Annesiyle beraber Fas'a tutsak olarak götürülmenin bir prenses için ne kadar ağır olduğunu size anlatmaya lüzum görmüyorum. Korsan gemisinde neler çektiğimizi kolayca tahmin edersiniz. Annem hâlâ güzeldi; ya-

mızdaki kızlar, alelâde oda hizmetçilerimiz bütün Afrika'da eşlerine raslanmıyacak kadar güzel kadınlardı. Bana gelince, çok güzeldim; zarafetin, güzelliğin ta kendisiydim; üstelik kızoğlan kızdım. Ama bu, uzun sürmedi: Massa-Carara'nın güzel hükümdarı için saklanmış olan bu çiçek, korsanların başkanına nasip oldu. Bu adam iğrenç bir zenciydi; üstelik bununla bana büyük bir şeref verdiğini sanıyordu. Palestrina prensesiyle benim, Fasa gelinceye kadar çektiklerimize bakılırsa doğrusu ya çok dayanıklı kişilermişiz. Ne ise geçelim; bunlar o kadar olağan şeyler ki sözünü etmeye bile değmez.

Fas'a geldiğimiz zaman ortalıkta kan gövdeyi götürüyordu. İmparator Molla İsmail'in[21] elli oğlunun her birinin taraftarları vardı: bu da siyahların siyahlara, siyahların habeşlere, habeşlerin habeşlere, melezlerin melezlere karşı açtığı elli iç savaş demekti. Bütün imparatorlukta devamlı bir boğazlaşma vardı.

Karaya ayak basar basmaz, benim korsanın düşmanı olan bir partiye mensup zenciler, ganimetlerini elinden almak için çıka geldiler. Elmaslardan, altınlardan sonra en değerli şey bizlerdik. Sizin, Avrupa topraklarında hiç görmediğiniz bir savaşa şahit oldum. Kuzey milletlerinin kanı o kadar ateşli değil. Afrika'da âdet olan çılgınca kadın düşkünlüğü onlarda yok. Sizin Avrupalı'ların damarlarında sanki süt akıyor; Atlas dağlarıyle, o civarda oturanların damarlarında ise zaç yağı, ateş var. Kime kalacağımız anlaşılsın diye, oralarda yaşıyan aslanlar, kaplanlar ve yılanlar gibi kendilerinden geçerek döğüştüler. Annemin sağ kolunu bir mağripli, sol kolunu da benim korsanın muavini kaptı; bir bacağı mağripli bir askerin, öteki de korsanlardan birinin elinde idı. Bir an içinde

hemen hemen bütün kızlar böyle dört asker tarafından çekiştirilmeye başlandılar. Korsanım beni arkasına gizliyordu: Kılıcını kavramış, karşısına çıkanı öldürüyordu. Sonunda bütün bizim İtalyan kızlarının, annemin de, kendilerini paylaşmıyan canavarların elinde, parça parça edildiklerini, kesildiklerini, boğazlandıklarını gördüm. Arkadaşım olan tutsaklar, onları almış olanlar, askerler, denizciler, siyahlar, habeşler, beyazlar, melezler ve sonunda korsanım, herkes öldürüldü ve ben yarı ölü bir halde bir ölü yığınının üstünde kaldım. Buna benzer olaylar, bilindiği gibi, Muhammed'in buyurduğu beş vakit namazda kusur edilmiyen, üç yüz fersahlık bir alanda olağan şey lerdi.

Üstüste yığılmış kanlı ölü sürülerinden, çok güçlükle sıyrıldım ve yakındaki ırmağın kenarına, büyük bir portakal ağacının altına kadar süründüm: korkudan, yorgunluktan, dehşetten, ümitsizlikten ve açlıktan bitkin bir halde oraya yığıldım. Bütün duygularım o kadar yorgun düşmüştü ki çok geçmeden uykudan ziyade baygınlığı andıran bir uykuya daldım. Ben bu bitkinlik ve duygusuzluk içinde, ölümle hayat arasındayken, vücudumun üstünde kımıldıyan bir şeyin beni sıktığını farkettiğim. Gözlerimi açtım, üstümde nefes nefese dişlerinin arasında bir şeyler mırıldanan, beyaz, iyi yüzlü bir adam gördüm. Adam: "O che sciagura d'essere senza c..." diyordu[22].

ON İKİNCİ BÖLÜM

İhtiyar kadının uğradığı felâketlerin sonu.

Ana dilimi duyunca hem hayret ettim hem de sevindim; ama, bu herifin edepsizce sözlerine de büsbütün

hayret ettim; ona, şikâyet ettiği felâketten daha büyük felâketler olduğunu söyledim. Birkaç kelime ile, bana yapılanları anlattım; tekrar kendimden geçtim. Beni yakında bulunan bir eve götürdü, yatağa yatırdı, yiyecek verdi, hizmetimi gördü, beni teselli etti, okşadı; benim kadar güzel bir şey görmediğini, hiç kimsenin kendisine ade edemiyeceği bir şeyi hiçbir zaman bu kadar aramadığını söyledi. "Napoli'de doğdum, dedi, orada her sene iki, üç bin çocuğu iğdiş ederler; bazıları bundan ölür; bazılarının ise kadınların sesinden daha güzel sesleri olur; bazıları da devletlerin başına geçerler[23]. Bu ameliyatı bana büyük bir başarı ile yaptılar; Palestina prensesinin kilisesinde ilâhiler söyledim." — "Annemin kilisesinde", diye bağırdım. Adam ağlıyarak: "Annenizin kilisesinde mi? diye bağırdı; nasıl! Yoksa siz altı yaşına kadar yetiştirdiğim, daha o zamandan böyle, bu kadar güzel olacağını vaat eden o genç prenses misiniz?" — "Ta kendisi; annem buradan dört yüz adım ötede, parça parça, bir ölü yığınının altında duruyor."

Başıma gelenlerin hepsini ona anlattım; o da bana başından geçenleri anlattı; bir hıristiyan devleti tarafından bir anlaşma yapmak üzere Fas kıralına nasıl gönderildiğini anlattı. Bu anlaşma gereğince, öteki hıristiyanların ticaretlerinin mahvına yardım etsin diye Fas kıralına barut, top ve gemi verilecekti[24]. Bu namuslu iğdiş: "İşim bitti, dedi; Ceuta'da gemiye bineceğim; sizi de İtalya'ya götürürüm! *O che sciagura d'essere senza c...!*"

Göz yaşlarımı tutamıyarak teşekkür ettim; halbuki o beni, İtalya'ya götürecek yerde, Cezayir'e götürdü ve bu eyaletin beyine sattı. Satılır satılmaz, Afrika'yı, Asya'yı ve Avrupa'yı dolaşan veba, Cezayir'de şiddetle baş

gösterdi; yersarsıntılarını gördünüz ama Mademoiselle, hiç vebaya tutuldunuz mu?" Baronne: "Hayır diye cevap verdi."

İhtiyar kadın devam etti ve: "Tutulmuş olsaydınız, onun, bir yersarsıntısından çok kötü olduğunu itiraf ederdiniz, dedi. Bu hastalık Afrika'da salgın halindedir. Ben de yakalandım. Daha on beş yaşında iken üç ay içinde fıkaralığa, esirliğe düşen, hemen her gün tecavüze uğrayan, annesinin dört parça edildiğini gören, açlık ve savaşla karşılaşan, Cezayir'de vebadan ölmek üzere olan bir Papa kızı için bu vaziyetin ne demek olduğunu anlıyor musunuz? Bununla beraber ölmedim. Ama iğdiş de, bey de, Cezayır sarayında yaşıyanların hepsi de öldü.

Bu korkunç vebanın ilk etkisi geçince beyin kölelerini sattılar. Bir tüccar beni satın aldı, Tunus'a götürdü. O da beni, Trabulus'ta bir başkasına satan bir tacire sattı; Trabulus'tan İskenderiye'ye gittım, İskenderiye'den İzmir'e, İzmir'den de İsanbul'a. Sonunda bir yeniçeri ağasının malı oldum; çok geçmeden ağa, Rusların kuşattığı Azak'ı savunmak emrini aldı[25].

Çok kibar bir adam olan ağa bütün saray halkını da beraber götürdü, ve bizi, Palus-Méotide üstünde, iki harem ağasiyle yirmi askerin koruduğu küçük bir kaleye yerleştirdi. Bir hayli Rus öldürüldü; ama, onlar da altında kalmadılar. Azak ateşle kana büründü, ne kadınlara ne de çocuklarla ihtiyarlara acıdılar; ayakta kala kala bir bizim küçük kalemiz kaldı: düşman bizi aç bırakarak ele geçirmek istedi. Yirmi yeniçeri teslim olmamak için and içmişti. Açlığın son kertesine düşünce, andlarını bozmamak için bizim iki harem ağasını yemek zorunda kaldılar Birkaç gün sonra da kadınları yemeğe karar verdiler. Çok

sofu ve çok merhametli bir imamımız vardı; yaptığı güzel bir vaızla onları, bizi tamamiyle öldürmemeleri için ikna etti. "Bu bayanların kaba etlerinin yalnız bir tarafını kesin, dedi; çok güzel bir yemek yaparsınız; gerekirse birkaç gün sonra bir o kadar et daha bulursunuz; böyle güzel bir hareketten ötürü Tanrı sizden hoşnut olur, size yardım eder."

İmam iyi söz söylemesini biliyordu; onları kandırdı. Bize o korkunç ameliyatı yaptılar. İmam bize, sünnetli çocuklara sürülen merhemden sürdü; hepimiz ölü gibiydik. Yeniçeriler, hazırladıkları o nefis yemeği henüz yemişlerdi ki, Rus'lar altları düz kayıklarla çıkageldiler; yeniçerilerin biri bile kurtulmadı. Rus'lar bizim halimize aldırış etmediler. Her yerde Fransız cerrahlar vardır; son derece mrhametli olan bir tanesi bizi tedavi etti; iyi olduk; yaralarım iyice kapandıktan sonra da bana bazı tekliflerde bulunduğunu bütün ömrümce hatırlıyacağım. Hepimize, teselli bulmamızı söyledi; birçok kuşatmalarda buna benzer şeylerin olageldiğini, bunun bir savaş kanunu olduğunu açıkladı.

Arkadaşlarım yürüyebildikleri zaman onları, Mosko va'ya gönderdiler. Taksimde, ben de bahçesine bakayım diye bir Boyar'a düştüm; günde yirmi kırbaç yiyordum. İki yıl sonra bazı saray entrikalarından ötürü otuz Boyar'la beraber efendim de, işkence tekerleğinde can verince bu olaydan yararlanıp ben de kaçtım; bütün Rusya'yı boydan boya aştım; uzun zaman Riga, sonra Rostok, Vismar, Leipzig, Cassel, Utrecht, Leyde, La Haye, Rotterdam meyhanelerinde hizmetçilik ettim. Kaba etlerimden birini kaybetmiş bir halde, bir papa kızı olduğumu hiç aklımdan çıkarmıyarak, yokluk ve sefalet içinde ihtiyarladım;

belki yüz kere kendimi öldürmek istedim, ama henüz hayatı seviyordum. Bu gülünç zaaf belki en kaçınılmaz düşkünlüklerimizden biridir: çünkü her zaman yere çalmak istediğimiz bir yükü mütemadiyen taşımaya çalışmaktan, varlığımızdan dehşet duyduğumuz halde ona bağlı kalmaktan, hâsılı bizi kemiren yılanı kalbimizi yiyinceye kadar okşamaktan daha budalaca bir şey olur mu?

Kaderin beni sürüklediği ülkelerde olsun, çalıştığım meyhanelerde olsun, varlıklarından nefret eder bir sürü insan gördüm; ama bunlardan yalnız on ikisinin istiyerek sefaletlerine son verdiklerine şahit oldum: üçü zenci, dördü İngiliz, dördü Cenevizli, biri de Robek adında bir Alman Profesörü. Sonunda yahudi Don Issacar'ın yanına hizmetçi olarak girdim; beni sizin yanınıza verdi, güzel bayanım; kendi alın yazımı sizinkine bağladım; sizin başınıza gelenlere kendi başıma gelenlerden daha çok ilgi duydum. Hattâ beni biraz iğnelememiş olsaydınız ve bir gemide can sıkıntısını gidermek için hikâye anlatmak âdet olmasaydı, kendi felâketlerimden hiç söz etmezdim. Ne de olsa Mademoiselle, tecrübem var; dünyayı az çok tanıyorum; hoş vakit geçirmek isterseniz her yolcuyu başından geçenleri anlatmaya çağırın; hayatına lânet okumıyan, çoğu kere kendi kendine insanların en bahtsızı olduğunu söylemiyen bir tek kişi bulursanız, beni, baş aşağı denize atın."

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Nasıl oldu da Candide, güzel Cunégonde'la kocakarıdan ayrılmak zorunda kaldı.

Güzel Cunégonde, kocakarının hikâyesini dinledikten

sonra, ona, o kıratta, o değerde bir kimseye gösterilmesi gereken saygıyı gösterdi. Teklifi kabul etti; bütün yolcuları birbiri arkası sıra serüvenlerini anlatmaya davet etti. Candide'le beraber, kocakarının haklı olduğunu kabul ettiler. Candide: "Ne yazık ki bilge Pangloss alışkıya aykırı olarak bir auto-da-fe de asıldı; bize karayı ve denizi kaplıyan fenalıklar hakkında çok güzel şeyler söylerdi; ben de ona saygıyla itiraz edecek kadar kendimde kuvvet bulurdum," dedi.

Herkes başından geçenleri anlatırken gemi de ilerliyordu. Buenos-Ayres'e yanaştılar. Cunégonde, komutan Candide ve kocakarı, vali Don Fernando d'İbaraa, y Figueora, y Mascarenes, y Lampourdos, y Souza'ya gittiler. Bu kişizadenin, bu kadar adı olan insana yakışacak bir kurumu vardı. İnsanlara yukardan bakarak konuşuyordu; sesini öyle merhametsizce yükseltiyor, öyle üstün bir tavır alıyor, öyle kurumlu bir hal takınıyordu ki kendisine selâm duranların onu döğecekleri geliyordu. Kadınları çılgıncasına seviyordu. Cunégonde ona şimdiye kadar gördüklerinin en güzeli gibi geldi. İlk işi, Cunégonde'un, komutanın karısı olup olmadığını sormak oldu. Bu suali sorarken takındığı tavır, Candide'i telâşa düşürdü; gerçekten karısı olmadığı için karımdır diyemedi; kızkardeşi olmadığı için, kızkardeşimdir demeğe de dili varmadı; bu yarı resmî yalanın vaktiyle eskilerde çok moda[20] venilerde de çok faydalı olmasına rağmen ruhu, gerçeği gizliyemiyecek kadar temizdi. "Madamoiselle Cunégonde benimle evlenmek lütfunda bulunacak; efendimizden, nikâhımızı kıymaya tenezzül etmesini rica ederiz," dedi.

Don Fernando d'İbara, y Figueora, y Mascarenes, y Lampourdos, y Souza bıyık bükerek acı acı güldü, ko-

mutan Candide'e gidip bölüğünü teftiş etmesini emretti. Candide bu buyruğu yerine getirdi; vali ise Mademoiselle Cunégonde'la baş başa kaldı. Kıza ilânı aşk etti; ona ertesi gün kilisede yahut hoşuna gittiği şekilde evleneceklerini söyledi. Cunégonde ondan düşünmek, kocakarıya danışmak ve karar vermek için on beş dakika müsaade istedi.

Kocakarı, Cunégonde'a: "Yetmiş iki göbeğiniz belli ama beş paranız yok, dedi; cenup Amerikanın en güzel bıyıklı, en büyük senyörünün karısı olmak elinizde; çok tehlikeli bir aşka bağlanıp kalmak size düşmez. Bulgar'ların tecavüzüne uğradınız: bir Yahudiyle bir Inquisiteur'e metreslik ettiniz. Felâketler insana bazı haklar verir. İtiraf ederim ki yerinizde olsaydım vali ile evlenip komutan Candide'in geleceğini sağlamakta bir an olsun tereddüdetmezdim." Kocakarı yaşlılığın ve tecrübenin verdiği ihtiyatla bunları söylerken, limana küçük bir geminin girdiği göründü; gemide İngizisyon hâkimiyle zaptiyeler vardı; bakın neler olmuştu.

Kocakarı, Candide'le beraber süratle kaçan Cunégonde'un parasını ve elmaslarını, Badajos şehrinde zengin bir Cordelier papazının çaldığını söylerken tahmininde yanılmamıştı. Bu papaz kıymetli taşlardan bir kaçını bir kuyumcuya satmak istemişti. Tüccar bunların büyük Inquisiteur'a ait olduğunu anlamış. Cordelier papazı asılmadan önce bunları çaldığını itiraf etmiş, sahiplerinin kim olduklarını ve hangi yönde yol aldıklarını söylemiş. Zaten Cunégonde'la Candide'in kaçtıkları biliniyordu. Arkalarından Kadiks'e gelmişler; zaman kaybetmeden peşlerinden bir gemi göndermişler. Gemi, Buenos-Ayres limanına gelmişti bile. Bir İngizisyon hâkimin'n karaya

çıkacağı ve büyük Inquisiteur'ün katillerinin aranacağı haberi ortalığa yayıldı. Tedbirli kocakarı ne yapmak lâzım geldiğini derhal anladı. Cunégonde'a: "Siz kaçamazsınız; korkacak bir şeyiniz de yok; Inquisiteur'ü siz öldürmediniz ya; zaten sizi seven valinin de size kötülük etmelerine müsaade etmesi imkânsız; kalın," dedi. Arkasından Candide'in yanına koştu ona da: "Kaçın, dedi; yoksa bir saat sonra yakılacaksınız." Kaybedilecek bir saniye bile yoktu; ama Cunégonde'dan nasıl ayrılacağını nereye sığınacağını bilmiyordu.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Paraguaylı cizvitler, Candide'le Cacambo'yu nasıl karşılıyorlar.

Candide, Kadiks'den gelirken yanına, Ispanya kıyıları ile sömürgelerinde eşine çok raslanan bir uşak da almıştı. Bu adam, Tucuman'da bir melezden doğmuş dörtte bir İspanyoldu; kilisede ilâhî söylemiş; zangoçluk, gemicilik, papazlık, posta müvezziliği, askerlik, uşaklık, etmişti. Adı Cacambo idi; efendisini de çok severdi; çünkü o, çok iyi bir insandı. Endülüs atlarını çabucak eğerledi. "Haydi efendim; kocakarının sözünü dinliyelim dedi; gidelim ve arkamıza, bakmadan koşalım." Candide göz yaşları dökerek: "Sevgili Cunégonde'cuğum dedi; valinin nikâhımızı kıyacağı bir sırada böyle ayrılacak mıydık? Dünyanın ta bir ucundan buralara getirdiğim Cunégonde, halin ne olacak?" Cacambo: "Ne olacaksa o olacak, dedi; kadınlar hiçbir zaman kendileri için sıkıntıya düşmezler; Tanrı onları kayırır; koşalım." Candide

"Beni nereye götürüyorsun? Nereye gidiyoruz? Cunégonde'suz ne yapacağız?" diyordu. Cacambo: "Haniya St. Jacques de Compostelle cizvitlerine karşı savaşacaktınız; haydi gidelim onlarla birlik olalım: yolları az çok bilirim, sizi onların ülkesine götüreyim. Bulgar usulü talim yapan bir komutanları olunca pek sevinecekler; zengin olacaksınız; insan bir dünyada eremediği şeylere öbüründe erer. Yeni şeyler görmek, yeni şeyler yapmak büyük bir zevktir," dedi.

Candide: "Demek sen daha önce de Paraguay'da bulundun?" dedi. Cacambo: "Evet, dedi; Assomption kolejinde kalfalık yapmıştım; Los Padres Devletini, Kadiks'in sokakları gibi bilirim. Orası ne güzel bir memlekettir!... Daha şimdiden üç yüz fersahtan çok genişliği var; otuz eyalete ayrılmıştır. Orada her şey Los Padres'lerindir; halkın ise hiçbir şeyi yoktur; bu, aklın, adaletin bir şaheseridir. Bana gelince, ben, İspanya ve Portekiz krallarına karşı burada savaşıp Avrupa'da onların günahlarını çıkartan, İspanyol'ları burada öldürüp Madrit'te cennete gönderen Los Padres'lerden daha tanrısal bir şey görmedim. Bayılıyorum ben buna; haydi yürüyelim; insanların en bahtlısı siz olacaksınız. Memleketlerine Bulgar usulü tâlim bilen bir komutanın geldiğini öğrenince Los Padres'ler ne kadar sevinecekler bilsenız."[27]

Sınıra gelince, Cacambo ileri karakola, bir yüzbaşının komutan hazretleriyle görüşmek istediğini söyledi. Büyük karakola haber gönderdiler. Paraguay'lı bir subay, haberi ulaştırmak için komutanın ayağına kadar gitti. Önce Candide'le Cacambo'nun silâhlarını aldılar; iki Endülüs atını da alıkoydular. Yabancılar, iki sıra asker arasından içeri alındılar; başında üç köşeli şapkası, cübbesini

ayırmış, belinde kılıcı, elinde süngüsüyle komutan baş tarafta duruyordu. Bir işaret verir vermez yirmi dört asker yeni gelenlerin etrafını sardı. Bir çavuş onlara beklemek lâzım geldiğini, komutanın kendileriyle konuşamıyacağını, sayın baş papazın, bir İspanyolun ancak kendi huzurunda ağız açmasına müsaade ettiğini, memlekette de üç saatten fazla kalmasına izin vermediğini söyledi. Cacambo: "Sayın baş papaz nerede?" dedi. Çavuş: "Kilisede dua ettikten sonra askerleri teftişe gitti, dedi; mahmuzlarını ancak üç saat sonra öpebilirsiniz!" — "Peki ama benim gibi açlıktan ölen komutan, İspanyol değil Almandır; baş papazı beklerken biraz bir şeyler yiyemez miyiz?" dedi.

Çavuş hemen bu sözleri komutana anlatmaya gitti. Komutan: "Hay Allah razı olsun, dedi; mademki Almanmış, onunla konuşabilirim; çardağıma getirsinler." Derhal Candide'i, yeşilli sarılı güzel sütunlarla, içlerinde papağan, sinek kuşu, sinekçil kuşu, penç tavuğu ve daha bir sürü nadir kuşun bulunduğu kafeslerle süslü bir çardağa götürdüler. Altın sahanlar içinde nefis yemekler hazırlanmıştı; Paraguay yerlileri güneşin altında tarlalarda tahta çanaklar içinde yemek yerlerken, sayın komutan rahip çardaktan içeri girdi.

Bu, toparlak yüzlü, oldukça beyaz, kanlı canlı, kaşları kalkık, bakışları ateşli, kulakları pembe, dudakları kırmızı, gururlu, ama ne bir İspanyol, ne de bir cizvitin gururuna benzeyen bir şekilde gururlu, çok güzel bir delikanlı idi. Candide'le Cacambo'ya, alınan silâhlariyle iki endülüs atını geri verdiler; Cacambo, ne olur ne olmaz diye, gözlerini onlardan ayırmadan, çardağın yanında atlara yulaf yedirdi.

Candide önce komutanın cübbesinin eteğini öptü sonra sofraya oturdular. Cizvit ona Almanca: "Demek Almansınız öyle mi?" dedi. Candide: "Evet sayın efendimiz!" dedi. Bu sözleri söylerken ellerinde olmıyan bir şaşkınlık, bir heyecan içinde bakışıyorlardı. Cizvit: "Almanyanın neresindensiniz?" dedi. Candide: "O uğursuz Vestefalya eyaletinden; dedi: Thunder-ten-Tronckh şatosunda doğdum." Komutan: "Ey ulu Tanrım! İmkânsız bir şey bu!" diye bağırdı. Candide: "Bu bir mucize!" diye bağırdı. Komutan: "Yoksa siz...?" dedi. Candide: "Buna imkân yok!" dedi. İkisi birden sırt üstü düştüler; kucaklaşıp öpüştüler; dereler gibi göz yaşı döktüler. "Demek sayın efendimiz, siz ha? Siz, güzel Cunégonde'un kardeşi ha! Siz ki Bulgar'lar tarafından öldürülmüştünüz! Siz Monsieur le baron'un oğlu? Siz Paraguay'da cizvit! Gerçekten bu dünya çok acayip bir şeymiş! Ah Pangloss! Pangloss! asılmış olmasaydınız, şimdi ne kadar sevinirdiniz!"

Komutan, kesme kristal bardaklar içerisinde içki veren zenci esirlerle Paraguay'lıları savdı; Tanrı'ya ve St. Ignace'a bin kere şükretti; Candide'i bağrına bastı; yüzleri göz yaşlariyle sırsıklam olmuştu. Candide: "Size, karnını deştiklerini sandığınız kızkardeşiniz Cunégonde'un sağ ve sıhhatte olduğunu söylersem daha çok sevinecek, kendinizden daha çok geçeceksiniz!" dedi. "Nerede?" "Yakınınızda, Buenos-Ayres valisinin yanında; ben de savaşmaya geliyordum." Bu uzun konuşmada söyledikleri her söz hayret üstüne hayret uyandırıyordu. Ruhları dillerinin üstünde uçuyor, kulaklarında dikkat kesiliyor, gözlerinde kıvılcım saçıyordu. Alman oldukları için sayın başpapazı beklerken uzun zaman sofradan kalkmak bil-

mediler; bu arada komutan sevgili Candide'ine şunları anlattı:

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Candide sevgili Cunégonde'unun kardeşini nasıl öldürdü?

Anamla babamın öldürüldüğü, kızkardeşimin ırzına geçildiği o müthiş gün, yaşadıkça hatırımdan çıkmıyacak. Bulgarlar çekildikten sonra, sevgili kardeşimi bir türlü bulamadılar; anamı, babamı, beni, boğazlanan iki hizmetçi kızla üç küçük çocuğu, atalarının şatosundan iki fersah ötedeki Cizvit kilisesine gömmek için bir arabaya koydular. Bir Cizvit bize kutsal su serpti, ne de tuzlu şeymiş; birkaç damlası gözüme kaçtı; papaz göz kapağımı kırpıştırdığımı gördü: elini kalbime koydu, çarpıntısını duydu; tedavi edildim, üç hafta sonra da hiçbir şeyim kalmadı. Candide'ciğim, o zamanlar ne kadar güzel olduğumu bilirsiniz; daha da güzelleştim; onun için kilisenin başpapazı olan Sayın Rahip Croust[28] benimle sıkı fıkı dost oldu; bana çömezlik elbisesini giydirdi; az sonra da Roma'ya gönderildim. Büyük cizvit başpapazının, genç Alman cizvitlerinden yeni bir papaz ordusuna ihtiyacı vardı. Paraguay hükümdarları ellerinden geldiği kadar az İspanyol cizviti alırlar; daha çok hükmettiklerini sandıkları yabancıları tercih ederler. Büyük başpapaz, beni, gidip bu çağda çalışacak kabiliyette gördü. Bir Tyrollü, bir de ben yola çıktık. Buraya gelir gelmez de bir zangoç yamaklığı ile teğmenliğe atandım; bugün hem albayım, hem de rahip. İspanya kralının as-

kerlerini şiddetle karşılarız; onları afaroz edip yeneceğimizden emin olabilirsiniz. Tanrı sizi buraya bize yardım edesiniz diye gönderdi. Ama sahiden sevgili kızkardeşim Cunégonde bu kadar yakınlarda, Buenos-Ayres valisinin yanında mı? Candide ant içerek, bundan daha doğru bir şey olamıyacağını söyledi. Yeniden göz yaşı dökmeye başladılar. Baron durup durup Candide'i kucaklamaktan kendini alamıyordu; ona kardeşim, kurtarıcım diyordu. Ona: "Ah Candide'ciğim, dedi; belki de muzaffer olarak şehre girer, kardeşim Cunégonde'u kurtarabiliriz." Candide: "Benim de bütün temennim bu; çünkü onunla evlenmek istıyordum; hâlâ da istiyorum," dedi. Baron: "Siz ha, küstah! diye cevap verdi. Yetmiş iki göbeği belli kızkardeşimle evlenmek sizin haddinize mi düşmüş? Böyle küstahça bir niyet besleyip bana da söylemenizi doğrusu ya aklım almıyor." Bu sözlerden dona kalan Candide ona şöyle cevap verdi: "Sayın papaz, dünyanın bütün göbekleri bir araya gelse para etmez; kızkardeşinizi bir Yahudi ile bir Inquisiteur'ün kollarının arasından aldım; bana birçok şeyler borçludur; benimle evlenmek istiyor; üstat Pangloss bana her zaman insanların eşit olduklarını söylerdi; onun için ben de nasıl olsa onunla evleneceğim." Cizvit Baron Thunder-ten-Tronckh: "Görürüz çapkın!" dedi; ve aynı zamanda kılıcının tersini Candide'in suratına indirdi. Candide hemen kendi kılıcını çekip sapına kadar Baron Cizivitin vücuduna sapladı; ama onu, dumanı tüte tüte çekerken ağlamaya başladı: "Heyhat! Tanrım, dedi; eski efendimi, dostumu, kaynımı öldürdüm; dünyanın en iyi insanı olduğum halde işte bununla üç kişi öldürmüş oluyorum; üstelik ikisi de papaz..."

Çardağın kapısında nöbet bekliyen Cacambo koştu. Efendisi ona: "Artık bize hayatımızı pahalıya satmak kaldı, dedi; nerede ise çardağa gelecekler; silâh elde ölmek gerek." Böyle şeyleri çok görmüş olan Cacambo hiç şaşırmadı; Baron'un giydiği cızvit cübbesini aldı, Candide'in sırtına geçirdi; ona ölünün dört köşe şapkasını verdi; beraber ata bindiler Bütün bunlar kaşla göz arasında oldu. "Dörtnala gidelim, efendim; herkes sizi emirler vermeye çıkan bir cizvit sanacak; onlar arkamızdan koşmadan da biz sınırları aşmış oluruz." Bu sözleri söylerken ve İspanyolca: "Yol verin sayın Albay papaza, yol verin!" diye bağırırken uçmaya başlamıştı bile...

ON ALTINCI BÖLÜM

İki yolcu ile iki kızın, iki maymunun ve Oreillon[29] denen Amerika yerlilerinin başlarına gelenler.

Candide'le uşağı sınırları aştılar; ordugâhta daha kimsenin Alman cizvitinin öldüğünden haberi yoktu. Açıkgöz Cacambo çantasını ekmek, çikolata, sucuk, yemiş ve birkaç ölçek şarapla doldurmuştu. Endülüs atlariyle, hiçbir yol, hiçbir iz bulamadıkları, bilinmiyen bir ülkeye daldılar. Sonunda önlerine yer yer ırmaklarla kesilmiş güzel bir çayır çıktı. Bizim iki yolcu hayvanlarını otlattılar. Cacambo efendisini yemeğe çağırdı; kendisi de ona öncülük etti. Candide: "Monsieur le baron'un oğlunu öldürdükten, güzel Cunégonde'u artık bir daha hiç görmemeye mahkûm olduktan sonra nasıl olur da sucuk yerim? Mademki ondan uzak, vicdan azabı ve ümitsizlik içinde kıvranacağım, bu mutsuz günleri uzatmak neye

yarar? *Trévoux*[30] gazetesi bütün bunlara ne diyecek acaba!" diyordu.

Hem böyle söylüyor, hem de sucukları atıştırmaktan geri kalmıyordu. Güneş nerdeyse batacaktı. İki serseri, kadın sesine benziyen sesler duydular. Bu seslerin acıdan mı, yoksa sevinçten mi ileri geldiğini bilmiyorlardı; ama, bilinmiyen bir ülkede her şeyden duyulan çekingenlikle, korku ile yerlerinden fırladılar. Bu sesler, çayırın kenarında yavaş yavaş koşan çırılçıplak iki genç kızdan geliyordu; iki maymun da kızların kaba etlerini ısırarak arkalarından koşuyordu. Candide zavallıların haline çok acıdı: Bulgar'larda silâh kullanmasını öğrenmişti; yaprakiara dokunmadan bir çalılıktaki fındığı düşürebilirdi. İspanyol çiftesini aldı, ateş etti, iki maymunu öldürdü. "Cacambo'cuğum, çok şükür şu iki zavallıyı büyük bir tehlikeden kurtardım; eğer bir Inquisiteur'le cizviti öldürmekle günah işledimse, iki kızın hayatını kurtarmakla da bunun kefaretini ödemiş sayılırım. Belki bunlar yüksek ailelerin kızlarıdır; bu serüvenin de bize bu ülkede büyük faydaları dokunabilir...."

Devam edecekti ama, iki kızın iki maymunu sevgi ile kucakladıklarını, cesetlerinin üzerinde hıçkırarak ağladıklarını ve acı acı bağırarak ortalığı çınlattıklarını görünce dili tutuldu. Sonunda Cambo'ya: "Doğrusu iyi yürekliliğin bu kadarını beklemezdim," dedi. O da ona şöyle cevap verdi: "Efendim, fevkalâde bir iş gördünüz; bu hanımların sevgilisini öldürdünüz." "Sevgilileri mi dediniz! İmkânı yok! Benimle alay ediyorsunuz, Cacambo; inanamam bu sözlerinize." Cacambo: "Benim sevgili efendim, dedi; her zaman her şeye şaşıyorsunuz; niçin bazı ülkelerde hanımlardan iltifat gören maymunların bu-

lunması size tuhaf geliyor? Ben nasıl dörtte bir İspanyol isem onlar da yarı buçuk insan sayılırlar." Candide: "Evet, evet, dedi; üstat Pangloss'un vaktiyle bu gibi olayların olduğunu ve birleşmelerden *égyapan*'ların, faune'ların, satyre[31] lerin meydana geldiğini, ilk çağın birçok büyük adamlarının bunları gördüklerini söylediğini hatırlıyorum; ama, ben bunları masal diye dinlemiştim". Cacambo: "Şimdi artık bunların gerçekliğine inanmışsınızdır, dedi: doğru dürüst eğitilmemiş insanların bu hayvanları ne işlerde kullandıklarını gördünüz; ben bu hanımların başımıza bir belâ çıkarmalarından korkuyorum."

Bu doğru düşünceler Candide'i çayırı, bırakıp bir ormana dalmaya zorladı. Burada Cacambo ile akşam yemeğini yedi, ve ikisi birden Portekizli Inquisiteur'le Buenos-Ayres valisine lânet okuduktan sonra, çimenlerin üstünde uyudular. Uyandıkları zaman kımıldıyamadıklarını hissettiler; sebebi de geceleyin, o ülkede yaşıyan Oreillon'ların ağaç kabuğundan yapılmış iplerle kendilerini bağlamış olmalarıydı; onları o iki kız ele vermişti. Oklarla, topuzlarla, çakıldan baltalarla silâhlı, çırılçıplak elli kadar Oreillon çevrelerini almıştı; birkaçı büyük bir kazanda su kaynatıyor, öbürleri de şişleri hazırlıyorlardı; ve hep birden: "Bu bir cizvittir, bu bir cizvittir. İntikam alacağız ve güzel bir yemek yiyeceğiz; cizvit yiyelim!" diye bağrışıyorlardı.

Cacambo boynunu bükerek: "Benim sevgili efendim, ben size bu kızlar bize kötü bir oyun oynıyacaklar demedim miydim?" dedi. Candide, kazanla şişleri görünce: "Muhakkak bizi ya kızartacaklar, ya da kaynatacaklar! diye bağırdı. Ah başıboş doğanın nasıl bir şey olduğunu görseydi acaba üstat Pangloss ne derdi? Her

şey iyi, iyi ama, doğrusu Mademoiselle Cunégonde'u kaybedip Oreillon'ların elinde şişe geçirilmek çok acı!" Cacambo hiçbir zaman soğukkanlılığını kaybetmezdi. Ümitsizliğe düşen Candide'e: "Hiç ümitsizliğe düşmeyin; ben bu adamların dilinden biraz anlarım; onlarla konuşacağım,". dedi. Candide: "Özellikle, insanları pişirmenin ne çirkin bir şey olduğunu, bunun Hıristiyanlığa aykırı düştüğünü kafalarına sokmaktan geri kalmayın!" dedi.

Cacambo: "Efendiler, dedi, demek ki bugün bir cizvitin etini yemek niyetindesiniz; âlâ! Elbette insan düşmanlarına daha başka türlü muamele edemez; gerçekten doğa kanunu bize kendi cinsinizden olanları öldürün der; yeryüzünde herkesin yaptığı da budur. Biz kendi cinsimizdan olanları yemeye lüzum görmüyorsak bu, zaten yiyecek birçok başka güzel şeylerimiz olduğu içindir; ama bizde olan şeylerin hepsi sizde yok; şüphesiz insan, zaferinin meyvasını kargalarla kuzgunlara terk edeceğine kendisi yemek ister. İyi ama efendiler, her halde siz de dostlarınızın etini yemek istemezsiniz; bir cizviti şişleyeceğimizi sanıyorsunuz, halbuki kızartmasını yapmak istediğiniz kimse sizin düşmanlarınızın düşmanıdır. Bana gelince, ben sizin ülkenizde doğdum; şu gördüğünüz zat benim efendimdir; Cizvitlikle de hiç alâkası yok; az önce bir cizviti öldürdü. Sırtındaki onun elbiseleridir; işte sizi yanıltan da bu; sözlerimin doğru olup olmadığını anlamak isterseniz, alın elbisesini, Los Padros krallığının ilk sınır kapsına götürün; efendimin bir cizvit subayını öldürüp öldürmediğini öğrenirsiniz. Bunun için öyle uzun bir zaman da lâzım değil; eğer dediklerim yalan çıkarsa bizi her zaman yemek yine eli-

nizde; ama, doğru ise, bize canımızı bağışlıyacak kadar âmme hukuku ilkelerini, gelnekleri, yasaları bilirsiniz."

Oreillon'lar bu sözleri çok doğru buldular; gerçeği çabucak öğrenmek için içlerinden ileri gelen iki kişiyi seçtiler; iki elçi zeki insanlara yakışacak şekilde ödevlerini yerine getirdiler; çok geçmeden iyi haberlerle geri döndüler. Oreillon'lar iki esiri çözdüler, onlara her türlü nezaketi gösterdiler; kendilerine kızlar, serinlik verecek içkiler sundular; onları neşe ile: "Cizvit değilmiş! Cizvit değilmiş!" diye bağırarak ülkelerinin sınırlarına kadar uğurladılar. Candide bu işten nasıl olup da yakayı sıyırdıklarına şaşmaktan bir türlü kendini alamıyordu: "Ne millet diyordu; ne insanlar! Ne biçim âdetler! Eğer kılıcımı Mademoiselle Cunégonde'un kardeşine saplamamış olsaydım herifler beni bal gibi yiyeceklerdi. Her ne ise, saf doğa iyi imiş; çünkü bu insanlar cizvit olmadığımı öğrenir öğrenmez beni yiyecekleri yerde bin bir iltifatta bulundular."

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Candide'le uşağı, Eldorado[22] ülkesine nasıl vardılar, ve orada neler gördüler?

Oreillon'ların sınırlarına gelince, Cacambo, Candide'e: "Bu yarı kürenin ötekinden daha iyi olmadığını görüyorsunuz, dedi; inanın bana, en kestirme yoldan Avrupa'ya dönelim," Candide: "Nasıl dönmeli, nereye gitmeli, dedi; memleketime gitsem Bulgar'larla Abarlar orada herkesi boğazlıyorlar; Portekize dönsem yakılacağım; bu memlekette kalırsak her an şişe geçirilmek teh

likesi var. Ama, dünyanın bu yarı küresini, Mademoiselle Cunégonde'un oturduğu bu yarı küreyi nasıl terk etmeli?"

Cacambo: "Gayenne[33]'e doğru dönelim, dedi: orada dünyanın dört bucağına giden Fransız'lara rastlarız: bize yardım edebilirler. Elbette Tanrı da bize acır."

Cayenne'e gitmek kolay değildi: ne taraftan gitmek lâzım geldiğini aşağı yukarı biliyorlardı; fakat dağlar, ırmaklar, uçurumlar, haydutlar, vahşiler, her yandan çıkan korkunç engellerdi. Atları yorgunluktan öldü; yiyecekleri bitti; tam bir ay yabanî yemişler yediler; sonunda kendilerini, hayat ve ümit veren, hindistancevizleriyle çevrili küçük bir ırmağın kenarında buldular.

Her zaman kocakarı kadar iyi öğütler veren Cacambo, Candide'e dedi ki: "Artık takatimiz kalmadı; bir hayli yürüdük; kıyıda boş bir kayık görüyorum, onu hindistancevizleriyle dolduralım, içine atlıyalım, kendimizi akıntıya bırakalım: bir ırmak insanı her zaman bir barınağa götürür. Hoşa gidecek şeyler bulmasak bile yeni şeyler buluruz." Candide: "Haydi, dedi; kendimizi Tanrı'ya emanet edelim."

Bazan çiçekli, bazan çıplak, bazan sarp kıyılar arasında birkaç fersah yol aldılar. Irmak mütemadiyen genişliyordu sonunda gökyüzüne kadar yükselen korkunç kayalardan bir kemerin altında kayboldu. İki yolcu kendilerini bu kemerin altında da sulara bırakmak cesaretini gösterdiler. Burada darlaşan ırmak onları korkunç bir hızla, gürültü ile sürükledi. Yirmi dört saat sonra tekrar gökyüzünü gördüler; fakat kayıkları kayalara çarparak parçalandı. Tam bir fersah kayadan kayaya sürüklenmek gerekti; sonunda aşılmaz dağların çerçevelediği geniş bir ufuk gördüler. Bu yerler ihtiyaç için olduğu kadar da keyif için ekilmiş biçilmiş yerlerdi; her yanda faydalı olan şey aynı zamanda

güzeldi de; yollar parlak bir maddeden, parlak bir şekilde yapılmış arabalarla dolu, daha doğrusu süslüydü; çok güzel erkeklerle kadınları taşıyan bu arabaları, Endülüsün, Tetuan'ın ve Mequinez'in en güzel atlarını geride bırakan iri kırmızı koyunlar hızla çekiyorlardı.

Candide: "İşte Vestefalya'dan daha güzel bir ülke, dedi. Rasladığı ilk köyün yanında Cacambo ile beraber karaya ayak bastı. Altın işlemeli yırtık elbiseler giymiş birkaç köylü çocuğu, köyün önünde kaydırak oynuyorlardı: bizim iki eski dünyalı onlara bakarak eğlendiler; kaydırak taşları acayip bir parıltı çıkartan, oldukça geniş, yuvarlak, sarı, kırmızı, yeşil taşlardı. Yolcular bunlardan birkaç tanesini almak hevesine kapıldılar; bunlar, en küçüğü Moğolistan tahtının en büyük süsü olabilecek altın, zümrüt yakut parçalarıydı. Cacambo: "Muhakkak bunlar, ülke kralının kaydırak oynayan çocukları olacak," dedi. Bu sırada çocukları okula sokmak için köy öğretmeni göründü. Candide: "İşte kral ailesinin eğitimcisi ," dedi.

Küçük serseriler, taşlarını ve oyuncaklarını yerde bırakarak oyunu kestiler. Candide bunları topladı, eğitimciye doğru koştu; küçük prenslerin altınlarını ve desenli taşlarını unuttuklarını işaretle anlatmaya çalışarak onları nezaketle kendisine vermek istedi. Köy öğretmeni güldü ve taşları yere attı. Bir an hayran hayran Candide'in yüzüne baktı, sonra yoluna devam etti.

Yolcular altınları, yakutları, zümrütleri toplamaktan geri kalmadılar. Candide: "Neredeyiz? diye bağırdı; kendilerine altını ve değerli taşları küçümsemeyi öğrettiklerine bakılırsa bu kıral çocuklarının çok iyi yetişmiş olmaları lâzım." Cacambo da Candide kadar şaşırmıştı. Kapının önünde büyük bir kalabalık, içerde ise daha büyük bir ka-

labalık vardı. Güzel bir musiki duyuluyordu; içeriden nefis bir yemek kokusu geliyordu. Cacambo kapıya yaklaştı ve Peru diliyle konuşulduğunu duydu; bu onun ana diliydi. Çünkü herkes bilir ki Cacambo, Tucuman'da, yalnız bu dilin konuşulduğu bir köyde doğmuştur. Candide'e: "Size tercümandık edeceğim; girelim; burası lokantadır," dedi.

Misafirhanenin, altın kumaşlara bürünmüş, saçları kurdelâlarla bağlı iki erkek, iki de kız hizmetçisi onları sofraya oturmaya dâvet etti. Her birinde iki papağan iki yüz libre ağırlığında haşlanmış bir akbaba, son derece lezzetli iki maymun bulunan dört çeşit çorba, bir tabakta üç yüz sinekcil kuşu, bir başka tabakta da altı yüz sinek kuşu, çok lezzetli yahniler, nefis pastalar getirdiler; bütün bunlar bir nevi kesme kristal tabaklardaydı. Misafirhanenin kız ve erkek hizmetçileri bardaklara şeker kamışından yapılmış çeşitli içkiler boşaltıyorlardı.

Çoğu tüccar ve arabacı ve hepsi de son derece terbiyeli olan misafirler, Cacambo'ya pek öyle ileri gitmeden, saygı ile bazı sualler sordular; onunkilere de kendisini tatmin edecek cevaplar verdiler.

Yemek bitince Candide gibi Cacambo da yerden topladığı büyük altın parçalarından ikisini masanın üstüne fırlatarak yemek parasını ödiyeceğini sandı; lokantanın sahibiyle karısı gülmekten katılarak uzun zaman böğürlerini tuttular. Sonunda da kendilerine geldiler. Misafirhane sahibi: "Efendiler, dedi, yabancı olduğunuz anlaşılıyor; bizler yabancı görmeye alışık değiliz. Bize, ana yollarımızın çakıl taşalarını para diye verdiğinizi görünce güldüğümüz için özür dileriz. Belki sizde bizim memleketin parası yok; ama burada, yemek yemek için

de paraya lüzum yok. Ticarette kolaylık olsun diye, kurulan bütün misafirhanelerin masrafını hükümet öder. Burada kötü bir yemek yediniz, çünkü burası fakir bir köydür; ama başka her yerde lâyık olduğunuz şekilde karşılanırsınız." Cacambo lokanta sahibinin bütün sözlerini Candide'e anlatıyor, Candide de, dostu Cacambo'nun bu sözleri anlatırken duyduğu hayret ve şaşkınlığın aynını duyarak dinliyordu. İkisi de: "Dünyanın hiçbir yerinde bilinmiyen, doğası tüm bizimkinden başka olan bu ülke acaba neresidir? diyorlardı. Burası her halde, her şeyin en iyi olduğu ülke olacak; çünkü elbette böyle bir ülke de vardır. Hem üstat Pangloss ne derse desin, ben çoğu zaman Vestefalya'da her şeyin bir hayli kötü olduğunun farkına varmıştım."

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Eldorado ülkesinde neler gördüler

Cacambo, misafirhane sahibine, kendisini hayrete, meraka düşüren şeylerin hepsini bir bir söyledi; o da ona dedi ki: "Ben çok bilgisizim ama bundan da hiç şikâyetçi değilim; burada saraydan ayrılmış bir ihtiyar var; ülkemizin en bilgin, en cana yakın adamıdır o". Derhal Cacambo'yu ihtiyarın yanına götürdü. Candide artık ikinci derecede bir rol oyunuyor, uşağının arkasından gidiyordu. Çok basit bir eve girdiler; çünkü kapısı gümüşten, odaların tavanları da altındandı; ama o kadar zevkle işlenmişlerdi ki bunlar, en zengin tavanların bile yanlarında sözü olamazdı. Bekleme odası, kakma gerçek zümrüt ya da

yakutlarla işlenmişti; ama her şeyde görülen düzen bu aşırı yalınlığı gideriyordu.

İhtiyar, iki yabancıyı, sinek kuşu tüylerinden yastıklarla kaplı bir sedirde kabul etti; onlara elmas kadehler içinde içkiler ikram etti; ondan sonra da şu sözlerle meraklarını giderdi:

"Yetmiş iki yaşımdayım; kıralın seyisi olan babam bana sağlığında, Peru'da şahit olduğu hayret verici ihtilâlleri anlatmıştı. Bulunduğumuz ülke, gidip dünyanın bir bölümünü istilâ etmek istiyen, sonunda da İspanyollar tarafından yokedilen Inca'ların eski vatanıdır.

"Bu ailenin ana vatanda kalan hükümdarları daha akıllı çıktılar; milletin de rızasını aldıktan sonra, küçük ülkemizden hiç kimsenin dışarı çıkmaması için emir verdiler; işte temizliğimizi, zenginliğimizi yitirmemize sebep olan bu oldu. İspanyol'ların bu ülke hakkında kesin bir bilgileri yoktur; buraya Eldorado adını verdiler; hattâ Chevalier Raleigh[34] adında bir İngiliz, aşağı yukarı yüz yıl önce buralara kadar gelebilmişti; ama yanaşılmaz kayalar ve uçurumlarla çevrilmiş olduğumuz için, toprağı mızın çakıllariyle çamurunu anlaşılmaz bir hırsla arıyan ve bunları elde etmek için en son ferdimize kadar bizi öldürmeyi göze alan Avrupa milletlerinin yırtıcılığından şimdiye dek kurtulduk."

Konuşma uzun sürdü; hükümet şekli, gelenekler, kadınlar, genel eğlenceler ve sanatlar üzerine görüşüldü. Metafizikle her zaman ilgilenen Candide, Cacambo vasıtasiyle bu ülkenin bir dini olup olmadığını sordu.

İhtiyar biraz kızardı. "Bundan nasıl şüphe edebilirsiniz? dedi. Bizi nankör mü sanıyorsunuz?" Cacambo utanarak, Eldorado dininin ne olduğunu sordu. İhtiyar yine

kızardı. "Başka başka dinler olabilir mi? dedi; sanırım bizim de, herkesin dini gibi bir dinimiz var; akşamdan sabaha kadar Tanrı'ya taparız." Candide'in şüphelerinin tercümanlığını yapmakta devam eden Cacambo: "Siz yalnız bir Tanrı'ya mı taparsınız?" dedi. İhtiyar: "Tabii değil mi ya, dedi; Tanrı ne iki, ne de üç, ne de dört tanedir. Doğrusu sizin dünyanızın adamları çok acayip sualler soruyorlar." Candide, bu iyi ihtiyara sual sordurmaktan bıkmıyordu; Eldorado'da Tanrı'ya nasıl dua edildiğini öğrenmek istedi. İyi ve sayın bilgin: "Biz Tanrı'ya hiç dua etmeyiz ki, dedi; ondan istiyecek hiçbir şeyimiz yok; bize lâzım olan her şeyi vermiş; biz kendisine durmadan şükrederiz." Candide papazları görmek hevesine kapıldı; nerede olduklarını sordurdu. İyi ihtiyar gülümsedi: "Dostlarım, dedi; biz hepimiz papazız; kral ve bütün aile başkanları her sabah törenle ezgiler söylerler; beş altı bin musikici de onlara refakat eder." — "Nasıl! Sizin ders veren, çatışan, yöneten, kavga eden ve kendi düşüncelerinde olmıyan kimseleri yaktıran papazlarınız yok mu?" İhtiyar: "Bütün bunları yapmamız için deli olmamız lâzım, dedi. Burada hepimiz aynı fikirdeyiz; sizin, papazlardan ne kastettiğinizi anlamıyoruz." Candide bütün bu sözlerin karşısında kendinden geçiyor, içinden: "Burası Vestefyala'dan ve Monsieur le Baron'un şatosundan ne kadar farklı bir yer, diyordu; dostumuz Pangloss, Eldorado'yu görmüş olsaydı artık Thunder-ten-Tronckh şatosunun dünyanın en iyi yeri olduğunu söylemezdi; şu muhakkak ki insan durmadan gezmeli!"

Bu uzun konuşmadan sonra iyi ihtiyar, altı koyunlu bir araba hazırlattı ve uşaklarından on ikisini, yabancıları saraya götürmek üzere görevlendirdi. "İhtiyarlığım sizinle

beraber gelmeme müsaade etmediği için özür dilerim, dedi: kral sizi memnun kalacağınız şekilde kabul eder; ülkemizin gelenekleri arasında beğenmedikleriniz olursa elbette bunu da hoş görürsünüz."

Candide'le Cacambo arabaya bindiler; altı koyun âdeta uçuyordu; dört saatten daha kısa bir zamanda, hükümet merkezinin öbür ucunda bulunan kral sarayına vardılar. Kapı iki yüz yirmi ayak yüksekliğinde ve yüz ayak genişliğindeydi; hangi maddeden yapılmış olduğunu tâyin etmek imkânsızdı. Yalnız bu maddenin, altın ve değerli taş dediğimiz çakıl taşlarına ve kumlara ne kadar üstün olduğu açıkça görülüyordu.

Arabadan inerken Candide'le Cacambo'yu muhafız alayından yirmi güzel kız karşıladı; misafirleri hamama götürdüler; sinek kuşu tüyünden yapılmış elbiseler giydirdiler; ondan sonra da sarayın yüksek rütbeli kadın ve erkek subayları onları, her zamanki tören gereğince her biri bin sayıda iki sıra musikicinin arasından geçirerek hükümdarın dairesine götürdüler. Tahtın bulunduğu salona yaklaşınca Cacambo, yüksek rütbeli bir subaya, hükümdarı nasıl selâmlamak gerektiğini, önünde diz mi çökmek, yoksa yüzükoyun yere mi kapanmak; elleri baş üstüne mi, yoksa arkaya mı koymak; salonun tozunu mu yalamak lâzım geldiğini, bir kelime ile söyliyelim, törenin nasıl yerine getirileceğini sordu. Yüksek rütbeli subay: "Tören gereğince, kralı kucaklamak ve her iki yanağından öpmek lâzım," dedi. Candide'le Cacambo, kendilerini, akla gelebilecek bütün iltifatlarla karşılayan ve nezaketle yemeğe dâvet eden kralın boynuna sarıldılar.

Yemek zamanına kadar onlara şehri, göklere kadar yükselen devlet binalarını, binlerce sütunla süslü pazar-

ları, temiz su çeşmelerini, karanfil ve tarçın kokusuna benzer bir koku çıkaran bir çeşit taşla döşeli büyük meydanlarda, şeker kamışından yapılmış içkilerin hiç durmadan aktığı çeşmeleri gösterdiler. Candide, adliye sarayı ile parlamentoyu görmek istedi; kendisine böyle şeyler olmadığını, kimsenin kimseyi dâva etmediğini söylediler. Cezaevi olup olmadığını sordu; hayır dediler. Onu en çok hayrette bırakan ve en çok sevindiren şey, içinde, baştan aşağı matematik ve fizik aletleriyle dolu iki bin ayaklık bir galeri bulunan bilimler sarayı oldu.

Öğleden sonra ise şehrin ancak binde birini gezebildiler; tekrar kralın yanına döndüler. Candide, hükümdarla uşağı Cacambo'nun ve birçok bayanın arasında sofraya oturdu. Hiçbir zaman bu kadar güzel yemek yenmemiş, hiçbir zaman hükümdarın yemekte savurduğu nüktelere benzer nükteler duyulmamıştı. Cacambo kralın nüktelerini Candide'e aktarıyordu; bunlar tercüme edildikleri halde bile yine güzelliklerini yitirmiyorlardı. Candide'i hayrete düşüren şeyler özellikle bu nüktelerdi.

Bir ay burada kaldılar. Candide, Cacambo'ya hiç durmadan: "Dostum, diyordu; bir kere daha söyliyeyim, doğduğum şatonun bu ülke değerinde olmadığı doğru; ama ne de olsa burada Mademoiselle Cunégonde yok; şüphesiz sizin de Avrupa'da bir sevgiliniz vardır. Burada kalırsak herkesten bir farkımız olmıyacak; halbuki, Eldorado çakıllariyle yüklü yalnız on iki koyunla bizim dünyaya dönersek, kralların hepsinden daha zengin oluruz; artık Inquisiteur'den de korkumuz kalmaz; Mademoiselle Cunégonde'u kolaylıkla alabiliriz."

Bu sözler, Cacambo'nun hoşuna gitti: İnsan, gezmesini, tanıdıklarının yanında övünmesini, seyahatlerin

de gördüklerini anlatmasını o kadar sever ki bizim iki mutlu dostumuz artık mutlu olmamaya, gitmek için hükümdardan izin istemeye karar verdiler.

Kıral onlara: "Budalalık ediyorsunuz, dedi; ülkemin çok küçük olduğunu biliyorum; ama insan bir yerde şöyle böyle rahat etti mi, orada kalmalı. Yabancıları burada alıkoymaya şüphesiz hakkım yok; bu, geleneklerimizde, yasalarımızda yeri olmıyan bir zalimlik olur; bütün insanlar özgürdür; canınız ne zaman isterse o zaman gidin; ama çıkış çok güçtür. Kayalardan kemerler altından geçen, sizin de mucize kabilinden aştığınız, o hızla akan dereden yukarı çıkmak imkânsızdır. Ülkemi çevreliyen dağların on bin ayak yüksekliği var; üstelik duvar gibi de diktirler: her birinin genişliği de on fersahtan fazladır; buralardan aşağı ancak uçurumlardan inilir. Ama, mademki mutlaka gitmek istiyorsunuz, sizi rahat götürsün diye mühendislerime bir makine yapmalarını emredeceğim. Sizi dağların arkasına bıraktıktan sonra hiç kimse arkanızdan gelmez; çünkü bura halkı dağların çevresinden çıkmamaya ant içmişlerdir; antlarını bozmıyacak kadar da bilgedirler. Hoşunuza giden ne varsa benden isteyin." Cacambo: "Efendimizden, ülkenizin taşiyle toprağıyla biraz da yiyecekle yüklü birkaç koyun istiyoruz," dedi. Kral güldü: "Toprağımıza, bu sarı çamura karşı siz Avrupalıların nasıl bir zevk duyduğunuzu anlıyamıyorum: bununla beraber, istediğiniz kadar götürebilirsiniz; hakkınızda hayırlı olsun!" dedi.

Kral derhal mühendislerine, bu iki garip insanı, ülkeden dışarı çıkarmak için bir makine yapmalarını emreti. Üç bin mükemmel fizikçi bu iş için çalıştı; makine on beş gün içinde bitti ve memleketin parası olan yirmi

milyon *sterling*'e mal oldu. Candide'le Cacambo'yu makinenin üzerine oturttular; makine dağları aştıktan sonra binsinler diye, eğerlenmiş iki kırmızı büyük koyun, erzak yüklü yirmi koyun, memleketin en nadide şeylerinden verilen hediyelerle yüklü otuz koyun ve nihayet altın, kıymetli taş ve elmasla yüklü elli koyun vardı. Kıral, iki serseriyi muhabbetle kucakladı.

Yolcuların hareketleri ve koyunlarla beraber dağların tepelerine doğru ustalıkla yükselmeleri çok eğlenceli oldu. Mühendisler onları selâmete çıkardıktan sonra müsaade istediler; bundan sonra da Candide'in, koyunlarını götürüp Mademoiselle Cunégonde'a hediye etmekten başka bir isteği, amacı kalmadı. Cacambo'ya: "Mademoiselle Cunégonde'u elde etmek için Buenos-Ayres valisine verecek kadar paramız var. Cayenne'e doğru yola koyulalım; vapura binelim; hangi ülkeyi satın alabileceğimizi sonra düşünürüz," dedi.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Surinam'da başlarına neler geldi? Candide, Martin'le nasıl tanıştı?

Bizim yolcuların ilk günü oldukça güzel geçti. Asya, Avrupa ve Afrika'nın bir araya getiremiyeceği kadar büyük bir servet sahibi oldukları düşüncesi onları cesaretlendiriyordu. Heyecana kapılan Candide ağaçların üstüne Cunégonde'un adını yazdı. İkinci gün koyunlardan ikisi bataklıklara saplandı ve sırtlarındaki yüklerle orada kaldı; birkaç gün sonra iki koyun daha yorgunluktan öldü; daha sonra bir çölde yedi sekiz koyun öldü;

birkaç gün sonra koyunlardan birçoğu uçuruma yuvarlandı. Nihayet yüz günlük bir yürüyüşten sonra ellerinde yalnız iki koyun kaldı. Candide, Cacambo'ya "Dostum dedi; şu dünya nimetleri bakın ne kadar geçici şeyler; Mademoiselle Cunégonde'a kavuşmak mutluluğu, nimeti kadar dayanıklı hiçbir şey yok!" Cacambo: "Doğrusu öyle, dedi; bununla beraber elimizde, İspanya kralının hiçbir zaman sahip olamıyacağı kadar büyük bir servetle iki koyun daha var; uzaklarda da Hollandalılara ait olduğunu sandığım bir şehir görüyorum; Surinam olacak burası. Acılarımız sona eriyor, mutluluğumuz yeniden başlıyor."

Şehre yaklaşırken, sırtında elbisesinin, yani mavi bezden bir donun, ancak yarısı kalmış yere uzanmış bir zenci gördüler; zavallının sol bacağı ile sağ eli yoktu. Candide ona Hollanda dilıyle: "Hey ulu Tanrım! dedi. Bu korkunç durumda burada ne yapıyorsun?" Zenci: "Efendim olan ünlü tüccar Vanderdur'u bekliyorum." diye cevap verdi. Candide: "Seni bu duruma sokan efendin Vanderdendur mu?" diye sordu. Zenci: "Evet efendim, dedi; burada gelenek böyle; elbise olarak bize yılda iki kere bezden bir don verirler; şeker fabrikasında çalışırken parmağımızı değirmen taşına kaptırırsak elimizi keserler; kaçmak istersek bacağımızı biçerler: ben bu iki felâkete de uğradım. İşte siz Avrupa'da bu sayede şeker yiyorsunuz. Bununla beraber anam beni Güyana kıyılarında on patogon akçesine satarken bana: "Sevgili oğlum, demişti tanrılarımızı takdis et, onlara her zaman tap; onlar da seni mutlu kılarlar; beyaz efendilerimizin kölesi olmak şerefini kazanıyorsun; bunu yapmakla da ananın babanın onurluğunu sağlıyorsun." Onların mutluluğunu sağlayıp sağlamadığını bilmem ama onlar benim mutlu-

luğumu sağlamadılar. Köpekler, maymunlar, papağanlar bile bizden bin kat iyidirler; beni Hıristiyan yapan Hollandalı din adamları her pazar günü, beyaz siyah, hepimizin Âdem babamızın çocukları olduğumuzu söylüyorlar. Ben şecere bilgini değilim ama, eğer bu vaazcılar doğru söylüyorlarsa hepimiz amca çocuklarıyız. Şimdi siz söyleyin, insan akrabasına bundan daha kötü bir muamelede bulunabilir mi?"

Candide: "Ey Pangloss! diye bağırdı; sen kötülüğün bu derecesini tahmin etmemiştin; artık olan oldu; sonunda senin iyimserliğinden vazgeçmem gerekecek!" Cacambo: "İyimserlik de ne imiş?" diyordu. Candide: "Heyhat!" dedi; bu, insanın kötü bir durumda iken her şeyin iyi olduğunu iddıa etmek çılgınlığına tutulmasıdır." Zenciye bakıp göz yaşları döktü; ağlıyarak Surinam'a girdi.

İlk öğrendikleri şey limanda, Buenos-Ayres'e gidecek bir geminin bulunup bulunmadığı oldu. Başvurdukları adam İspanyalı bir kaptandı. Herif onlara, doğru dürüst pazarlık etmeyi teklif etti. Bir meyhanede buluşmak üzere ayrıldılar. Candide'le sadık Cacambo iki koyunla birlikte kaptanı orada beklemeye gittiler.

İçini dökmekten zevk alan Candide başlarından geçen şeyleri İspanyola anlattı; ona, Mademoiselle Cunégonde'u kaçırmak istediğini de söyledi. Kaptan: "Sizi Buenos-Ayres'e götürmekten çekinirim, dedi; beni de asarlar, sizi de. Güzel Cunégonde, valinin gözdesidir." Candide yıldırımla vurulmuşa döndü; uzun uzun ağladı; sonunda Cacambo'yu bir kenara çekti: "Bana bak azizim, dedi; şimdi ne yapacaksın, biliyor musun? İkimizin de cebinde beş altı milyonluk elmas var; sen benden daha beceriklisin; Buenos-Ayres'e git, Mademoiselle Cuné-

gonde'u al, getir; vali güçlük çıkarırsa kendisine bir milyon ver; razı olmazsa iki milyon ver; Inquisiteur'ü öldürmediğin için senden çekinmezler. Ben de bir başka gemi hazırlatırım; gider seni Venedik'te beklerim; orası Bulgar'lardan, Abar'lardan, Yahudilerden ve Inquisiteur'lerden korkulmayan özgür bir ülkedir." Cacambo bu akıllıca kararı alkışladı. Gerçek bir dost haline gelen iyi bir efendiden ayrılmak gücüne gidiyordu; ama, ona yararlı olmak zevki, ondan ayrılmak acısına üstün geldi. Göz yaşı dökerek kucaklaştılar. Candide ona, kocakarıyı unutmamasını syyledi. Aynı gün Cacambo yola çıktı. Şu Cacambo ne iyi adamdı!...

Candide bir süre daha Surinam'da kaldı; başka bir kaptanın kendisiyle birlikte iki koyununu İtalya'ya götürmesini bekledi. Uşaklar tuttu, uzun bir yolculuk için lâzım olan şeyleri satın aldı; sonunda, büyük bir geminin sahibi olan Bay Vanderdendur gelip onu buldu. Candide: "Beni, adamlarımı, eşyamı ve şu iki koyunumu doğrudan doğruya Venediğe götürmek için ne istiyorsunuz?" diye sordu. Kaptan on bin kuruşa razı oldu. Candide hemen kabul etti.

İhtiyatlı Vanderdendur kendi kendine: "O, o! dedi. Şu yabancı bir çırpıda on bin kuruş veriyor... Çok zengin olmalı." Biraz sonra geri dönerek yirmi bin kuruştan aşağı yola çıkamıyacağını söyledi. Candide: "Peki yirmi bin olsun, dedi; veriyorum."

Tüccar alçak sesle: "Vay canına! Bu adam on bini nasıl veriyorsa yirmi bini de öyle rahat rahat veriyor." dedi. Yine geldi ve Venedik'e otuz bin kuruştan aşağı götürmiyeceğini söyledi. Candide: "Peki otuz bin olsun." dedi. Hollandalı tüccar kendi kendine: "O, o! dedi; otuz

bin kuruş bu adama vız geliyor; muhakkak bu iki koyun büyük bir servet yüklü; fazla ısrar etmiyelim; önce otuz bin kuruşu alalım, sonra icaoına bakarız." Candide, en küçüğü kaptanın istediği paradan daha değerli olan iki küçük elmas sattı; kaptanın parasını peşin verdi. İki koyunu gemiye bindirildi. Candide, limanda bulunan gemiye gitmek için bir kayığa bindi; kaptan da fırsattan istifade etti, yelkenleri şişirdi ve demir aldı; rüzgâr da işleri kolaylaştırdı. Çileden çıkan ve şaşkına dönen Candide çok geçmeden gemiyi gözden kaybetti. "Heyhat! diye bağırdı. İşte eski dünyaya lâyık bir dolap!" Acı içinde kıvranarak kıyıya döndü; ne de olsa, yirmi hükümdarı zengin edebilecek bir servet yitirmişti.

Hollandalı hâkimin evine gitti; biraz heyecanlanmış olduğu için kapıyı hızlı çaldı; içeri girdi, başına gelenleri anlattı ve biraz lüzumundan fazla bağırdı. Hâkim, ettiği gürültüden ötürü Candide'e on bin kuruş ödetmekle işe başladı. Sonra onu sabırla dinledi; tüccar döner dönmez işi tetkik edeceğine söz verdi; danışma ücreti olarak on bin kuruş daha aldı.

Bu hareket tarzı Candide'i büsbütün umutsuzluğa düşürdü; gerçekte ise bundan bin kere daha acı felâketlerle karşılaşmıştı; ama hâkimin ve parasını çalan kaptanın soğukkanlılıkları onu zıvanadan çıkardı, derin bir üzüntüye düşürdü. İnsanların kötülüğü bütün çirkinliğiyle kafasında canlanıyor, aklına yalnız köt kötü düşünceler geliyordu. Sonunda, bir Fransız gemisi Bordeaux'ya hareket etmek üzere olduğundan, Candide'in de gemiye bindirecek elmas yüklü koyunları olmadığından, gemide tam fiyatla bir kamara kiraladı ve eyaletin en bedbaht ve halinden en çok nefret eden adamı olması şartiyle ken-

disiyle birlikte yolculuk etmek istiyen ramuslu bir insana yol ve yiyecek masrafından başka iki bin kuruş da vereceğini şehirde ilân etti.

Bir donanmanın alamıyacağı kadar talip çıktı. Candide, en gösterişliler arasında birini seçmek istediğinden, hepsi tercihe lâyık olduklarını ileri süren ve sözü sohbet yerinde olan yirmi kişi ayırdı. Onları bulunduğu misafirhaneye çağırdı; kendisine en çok acınacak halde görüneni ve haklı olarak halinden en çok şikâyet edeni seçeceğini, ötekilerine de bir miktar para vereceğini söyliyerek herkesin başından geçenleri olduğu gibi anlatmasını şart koşup hepsine yemek yedirdi.

Toplantı sabahın dördüne kadar devam etti. Candide bu olayları dinlerken Buenos-Ayres yolunda kocakarının söylediklerini ve gemide, başına büyük felâketler gelmiyen kimsenin bulunmadığına dair girdiği bahsi hatırlıyordu. Kendisine anlatılan her serüvende Pangloss'u düşünüyordu. "Şu Pangloss, diyordu, sistemini ispat etmekte hayli güçlük çekerdi. Burada olmasını isterdim. Her şey iyi ise muhakkak ki bu Eldorado'da böyledir; dünyanın geri kalan bölümlerinde değil..." Nihayet. Amsterdam kitapçıları için on yıl çalışmış olan zavallı bir bilgin üzerinde karar kıldı[35]. Dünyada bunun kadar iğrenç bir meslek bulunmadığına hükmetti.

Zaten iyi bir adam olan bu bilgini, karısı soyup soğana çevirmiş, oğlu dövmüş, bir Portekizliye kaçan kızı da oncağızı yüzüstü bırakmıştı. Şimdi ise ekmek parasını çıkarabildiği küçük bir işi de elinden almışlardı. Surinam'daki papazlar da, Socinien[36] diye kendisini hiç rahat bırakmıyorlardı. Doğrusunu isterseniz ötekiler de en az onun kadar bahtsızdılar; ama Candide, bilginin

kendisini yolda avutacağını umuyordu. Öteki rakipler Candide'in kendilerine büyük bir haksızlık ettiğini söylediler; ama Candide, her birine yüz kuruş vermek suretiyle hepsinin gönlünü hoş etti.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Candide'le Martin'in denizde başlarına gelenler.

Böylece Martin adındaki ihtiyar bilgin, Candide'le beraber Bordeaux'ya gitmek üzere gemiye bindi. İkisi de çok görmüş, çok geçirmişti; gemi, Ümit Burnundan geçerek Surinam'dan Japonya'ya gitse, bütün yol boyunca her ikisinin maddî ve mânevî acılar üzerinde söylüyecek sözleri vardı.

Bununla beraber Candide'in Martin'e büyük bir üstünlüğü vardı ki o da, Mademoiselle Cunégonde'u görmekten umudunu hiçbir zaman kesmemiş olmasıydı; Martin'in ise hiçbir umudu yoktu; bundan başka Candide'in altınları, elmasları vardı; dünyanın en büyük servetleriyle yüklü yüz kırmızı büyük koyun kaybetmiş olmasına, Hollandalı kaptanın düzenbazlığı içine hâlâ dert olmasına rağmen, cebinde kalanları düşündükçe, hele yemekten sonra Cunégonde'dan söz açtıkça Pangloss'un dediklerine aklı yatar gibi oluyordu.

Bilgine: "Ya siz Bay Martin, dedi; bütün bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Maddî, mânevî kötülük üzerindeki düşünceniz nedir?" Martin: "Efendim, diye cevap verdi; papazlarım beni Socinien olmakla itham ettiler; ama gerçekte ben bir Manichéen'im[37]." Candide: "Benimle alay ediyorsunuz dedi; dünyada artık Manichéen kalmadı." Martin: "Ben varım, dedi; ne yapacağ-

mı bilmiyorum ama, başka türlü de düşünemiyorum." Candide: "Öyle ise sizin içinizde şeytan var", dedi. Martin: "Şeytan, bu dünyanın işlerine o kadar çok karışıyor ki, dedi; her yerde bulunduğu gibi benim vücudumda da bulunabilir; ama itiraf ederim ki şu küre, daha doğrusu şu küreciğe göz attığım zaman Allah'ın onu, kötülük eden bir varlığın eline bıraktığını sanıyorum; tabii Eldorado her zaman için bundan müstesna. Yanıbaşındaki şehrin mahvolmasını istemiyen bir şehir, başka bir aileyi yok etmek istemiyen bir aile hemen hemen hiç görmedim. Her yerde zayıflar önlerinde süründükleri kuvvetlilerden nefret ederler, kuvvetliler de onlara, yünü ve eti satılık sürüler gibi muamele ederler. Daha namuslu bir işleri olmadığı için, talim görmüş bir milyon katil, ekmek parası kazanmak amacıyla Avrupa'nın bir ucundan öbür ucuna giderek, düzenli bir şekilde insan öldürür, haydutluk eder; barış içinde yaşar gibi görünen sanatların geliştiği şehirlerde insanlar, kuşatılmış bir şehrin uğradığı felâketten daha çok haset, gaile, endişe içinde kıvranırlar. Gizli acılar genel felâketlerden daha acıdır. Sözün kısası o kadar gördüm ve o kadar çektim ki, Manichéen oldum."

Candide: "Bununla beraber şu dünyanın iyi tarafları da var," dedi. Martin: "Olabilir, diyordu; ama ben görmedim."

Bu tartışmanın yarı yerinde bir top sesi duyuldu. Gürültü giitikçe arttı. Herkes dürbününü aldı. Aşağı yukarşı üç mil uzakta iki geminin savaşa tutuştuğu görüldü; rüzgâr bu gemilerin ikisini de Fransız gemisine o kadar yaklaştırdı ki gemidekiler savaşı güzelce seyretmek zevkine vardılar. Sonunda gemilerden bir tanesi ötekine o ka-

dır aşağıdan ve isabetli bir şekilde yüklendi ki, onu denizin dibine yolladı. Candide'le Martin, batan geminin güvertesinde yüz kadar insan gördüler; hepsi ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor, korkunç sesler çıkarıyorlardı; bir anda her şey denize gömüldü.

Martin: "İşte, dedi; gördünüz ya, insanlar birbirlerine nasıl muamele ediyorlar!" Candide: "Bu işte şeytanın parmağı olduğu muhakkak..." dedi. Bunları söylerken, geminin yanında, ne olduğu belli olmıyan açık kırmızı bir şeyin yüzdüğünü gördü. Bunun ne olduğunu anlamak için denize bir filika indirdiler: bu, Candide'in koyunlarından biri idi. Candide'in bu koyunu bulmaktan duyduğu zevk, hepsi Eldorado'nun büyük elmaslariyle yüklü yüz koyununu kaybetiği zaman duyduğu üzüntüden daha çoktu.

Fransız kaptan çok geçmeden, su yüzünde kalan geminin bir İspanyola, batan geminin ise Hollandalı bir korsana ait olduğunu anladı; Candide'i soyup soğana çeviren işte bu korsandı. Alçak herifin çalmış olduğu büyük servet kendisiyle beraber battı, yalnız bir koyun kurtuldu. Candide, Martine'e: "Görüyorsunuz ya, dedi; suç bazan cezasız kalmıyor; şu alçak Hollandalı gemici, lâyık olduğu cezayı buldu." Martin: "Evet ama, dedi; gemisine aldığı yolcuların ölmesi mi lâzımdı? Tanrı o dolandırıcıyı cezalandırdı; ötekilerini de şeytan boğdu."

Bununla beraber Fransız gemisiyle İspanyol gemisi yollarına devam ettiler; Candide'le Martin de konuşmaya koyuldu. On beş gün, boyuna münakaşa etiler; on beşinci günün sonunda ise ilk günkünden daha çok anlaşmış değillerdi. Ama ne de olsa konuşuyorlar, düşüncelerini birbirlerine söylüyorlar, teselli buluyorlardı. Candide, ko-

yununu okşuyor: "Mademki seni buldum, diyordu; elbette Cunégonde'u da bulurum."

YIRMI BİRİNCI BÖLÜM

Candide'le Martin Fransa kıyılarına yaklaşıyorlar; birtakım yargılarda bulunuyorlar.

Nihayet, Fransa kıyıları göründü. Candide: "Bay Martin, hiç Fransa'da bulundunuz mu?" dedi. Martin: "Evet, dedi; birçok eyaletlerini dolaştım. Nüfusunun yarısı deli olan eyaletler var; bazılarında halk çok kurnaz, bazılarında oldukça saf, oldukça aptal; bazılarında zariflik taslıyorlar; ama hepsinin birinci işi aşk, ikincisi dedikodu, üçüncüsü de gevezelik." — "İyi ama Bay Martin, Paris'i gördünüz mü?" — "Evet, Paris'i de gördüm; orada bütün bunların hepsi birden var; orası herkesin zevk aradığı, sanırsam da bulamadığı karmakarışık bir yer. Paris'te çok az kaldım; daha ayak basar basmaz St. Germain panayırında yankesiciler nem var nem yok, hepsini çaldılar. Beni hırsız sandılar, sekiz gün cezaevinde yattım; ondan sonra da yaya olarak Hollanda'ya dönebilecek kadar para kazanmak için bir matbaada musahhihlik ettim. Yazarlar güruhunu, dedikoducu bilgiçler güruhunu, meczuplar güruhunu, hepsini tanıdım. Bu şehirde çok terbiyeli insanların bulunduğunu söylüyorlar; buna inanmak isterdim."

Candide: "Bana gelince Fransa'yı görmeyi hiç de merak ettiğim yok, dedi; bir ay Eldorado'da kaldıktan sonra insanın dünyada Mademoiselle Cunégonde'u görmekten başka bir meraklı olamıyacağını tahmin edersiniz; onu Ve-

nedik'te bekliyeceğim; Fransa'dan, İtalya'ya gitmek için geçeceğiz; benimle gelmiyecek misiniz?" Martin: "Memnuniyetle, diye cevap verdi; Venedik'in yalnız Venedikli asilzadeler için güzel olduğunu, bununla beraber zengin olurlarsa yabancıların da iyi kabul edildiklerini söylerler; benim param yok, sizin var; nereye gitseniz arkanızdan geleceğim." Candide: "Hatırımda iken şunu da sorayım, dedi; kaptanın o koca kitabında yazıldığı gibi bütün dünyanın başlangıçta bir deniz olduğuna inanıyor musunuz?[38]" Martin: "Hiçbir şeye inandığım yok, dedi; son zamanlarda anlatılan masallara da inanmıyorum." Candide: "Peki, bu dünya neden kurulmuş?" diye sordu. Martin: "Bizi kudurtmak için," diye cevap verdi. Candide devam etti: "Oreillon'lar ülkesinde karşılaştığımız, size de hikâlerini anlattığım iki kızın, iki maymunla sevişmesi tuhafınıza gitmedi mi?" Martin: "Hiç de gitmedi, dedi; bu tutkunluğun tuhaflık neresinde? Ben öyle olağanüstü şeyler gördüm ki, artık olağanüstü diye bir şey kalmadı benim için." Candide: "İnsanların bugün olduğu gibi her zaman biribirlerini öldürmüş olduklarını, her zaman onların böyle yalancı, hilekâr, hain, nankör, haydut, zayıf, vefasız, alçak, kıskanç, obur, sarhoş, hasis, hırslı, katil, dedikoducu, serseri, yobaz, iki yüzlü ve budala olduklarını mı sanıyorsunuz?" dedi. Martin: "Atmacaların her zaman, güvercin bulsalar yiyeceklerine inanır mısınız?" dedi. Candide: 'Elbette!" dedi. Martin: "O halde, mademki atmacalar hiç huylarını değiştirmemişler, niçin insanların huy değiştirmesini istiyorsunuz?" dedi. Candide: "Yo..... dedi; arada çok fark var, çünkü elindelik..." Böylece, onlar çatışa dursun gemi de Bordeaux'ya vardı.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Candide'le Martin'in Fransa'da başlarına gelenler.

Candide, Bordeaux'da ancak, Eldorado'nun taşlarından birkaçını satacak ve iki kişilik rahat bir araba bulacak kadar kaldı; çünkü artık, filozof Martin'siz edemiyordu; yalnız Bordeaux'da fen akademisine bıraktığı koyunundan ayrılırken çok üzüntü duydu; akademi de, o sene açılan yarışmanın konusu olarak bu koyunun postunun niçin kırmızı olduğu sualini ortaya attı; ödül, A artı B eksi C denklemiyle koyunun kırmızı olması lâzım geldiğini ve sakağı hastalığından öleceğini ispat eden kuzeyli bir bilgine verildi[39].

Yoldaki meyhanelerde gördüğü bütün yolcular Candide'e: "Paris'e gidiyoruz," diyorlardı. Herkesin oraya gitmeye böyle can atması, sonunda ona da, bu hükümet merkezini görmek arzusunu verdi; zaten bunun için de Venedik yolundan pek öyle uzak düşmüş olmıyacaktı.

Şehre, St. Marceau dış mahallesinden girdi; kendini Vestefalya'nın en kuytu köylerinden birinde sandı.

Candide otele varır varmaz yorgunluktan hafif bir hastalığa yakalandı. Parmağında iri bir elmas ve arabasında çok ağır bir çekmece gördüklerinden hiç istemeden yanında hemen iki doktor, peşini bırakmıyan birkaç yakın dost ve çorbasını ısıtan iki şefkatli, dini bütün kadın beliriverdi. Martin: "Ben de ilk gelişimde Paris'te hastalanmıştım, dedi; çok fakirdim; bunun için de ne dostum, ne bana şefkatle bakacak kimsem, ne de doktorum vardı; ama sonunda iyi oldum."

Sonunda o kadar çok ilâç verdiler ve kan aldılar ki Candide'in hastalığı ciddileşti. Mahallenin eskilerinden biri gelip tatlılıkla ondan öteki dünyada hâmiline ödenmek üzere bir senet istedi[40]. Candide anlamazlıktan geldi; sofu kadınlar bunun yeni bir moda olduğunu söylediler. Candide modaya tâbi bir adam olmadığını söyledi. Martin, herifi pencereden aşağı atmak istedi. Softa Candide'in gömülmiyeceğine ant içti. Martin de kendilerini rahatsız etmeye devam ederse softayı gömdüreceğine ant içti. Kavga kızıştı; Martin herifi omuzlarından yakaladı, kapı dışarı etti; bu da, zapta geçen büyük bir rezaletin çıkmasına sebep oldu.

Candide iyi oldu; nekahet devresinde de sofrası hiç misafirsiz kalmadı. Büyük ölçüde kumar oynanıyordu. Candide, birlilerin niçin kendisine gelmediğine şaşıyor, Martin ise bunu gayet tabiî buluyordu.

Candide'e şehri gezdirenler arasında Périgord'lu küçük bir abbé[41] vardı; bu, daima emre âmade, daima açıkgöz, daima işe yarar, küstah, dalkavuk, ara bulan, yabancıların yolunu kollıyan, onlara şehirin dedikodularını anlatan ve her keseye uygun eğlenceler teklif eden adamlardan biriydi. Herif, Candide'le Martin'i önce tiyatroya götürdü. Burada yeni bir tragediya[42] oynanıyordu. Candide, birkaç tane züppenin yanına düştü. Bu onun, mükemmel oynanan sahnelerde ağlamasına engel olmadı. Yanındaki ukalâlardan bir tanesi perde arasında ona: "Ağlamakla çok hata ediyorsunuz, dedi. Bu aktris kötünün kötüsüdür, onunla oynıyan aktör de ondan kötü; piyes ise aktörlerden beter; yazar Arapça bir tek kelime bilmez; halbuki olay Arabistan'da geçer; üstelik doğuştan düşüncelere inanmıyan bir adamdır: yarın size, ona sal-

dıran yirmi cilt kitap getiririm." Candide, abbé'ye: "Bayım, dedi, Fransa'da kaç piyes var?" Abbé şöyle cevap verdi: "Beş altı bin." Candide "Ne de çok, dedi; peki, ya bunun kaçı iyi?" Beriki: "On beş veya on altısı," diye cevap verdi. Martin: "Ne çok," dedi.

Arasıra oynanan oldukça tatsız bir tragediyada kıraliçe Elisabeth[43] rolünü yapan bir aktris Candide'in çok hoşuna gitti. Martin'e: "Bu aktris, dedi, çok hoşuma gidiyor; Mademoiselle Cunégonde'a benzer bir hali var: kendisiyle tanışmak isterim." Périgord'lu Abbé, Candide'i aktrisin evine götürmek teklifinde bulundu. Almanya'da büyümüş olan Candide teşrifatın nasıl olduğunu, Fransa'da İngiltere kraliçelerine nasıl muamele edildiğini sordu. Abbé: "Şunu ayırdetmek lâzım, dedi; taşrada onları meyhaneye götürürler; Paris'te de güzel kaldıkları sürece saygı gösterirler, öldükleri zaman da genel mezarlığa atarlar." Candide: "Kıraliçeleri genel mezarlığa mı atarlar?" dedi. Martin: "Evet doğrudur, dedi; sayın abbé'nın hakkı var; Mademoiselle Monime[44], tâbir caizse, bu dünyadan öbürüne göçtüğü zaman Paris'teydim; bu adamlar cenaze töreni dedikleri şeyin yapılmasına, yani mahallenin bütün serserileriyle birlikte kadının korkunç bir mezarlıkta çürümesine engel oldular; bütün arkadaşlarından ayrı, yalnız başına, Bourgogne sokağının bir köşesine gömdüler; herhalde ruhu bundan çok azap duymuştur. Çünkü asîl düşünceli bir kadındı." Candide: "Büyük bir terbiyesizliktir bu," dedi. Martin: "Ne yapalım, dedi; bu insanlar da böyle yaratılmışlar... Mümkün olan bütün aykırılıkları, bütün uygunsuzlukları düşünün, bunların hepsini bu acayip milletin hükümetinde, mahkemelerinde kiliselerinde ve eğlence yerlerinde görürsünüz." Candide:

"Paris'te insanların her zaman güldükleri doğru mu?" dedi. Abbé: "Doğrudur, dedi; ama, acı acı gülerler; çünkü burada her şeyden kahkaha atarak şikâyet ederler; hattâ en iğrenç işleri bile gülerek yaparlar."

Candide: "Beni ağlatan o piyesle, hoşuma giden aktörler hakkında fena sözler söyliyen o şişko kimdi?" diye sordu. Abbé: "Bütün piyesleri, bütün kitapları kötülemekle hayatını kazanan canlı bir musibettir, dedi; iğdişler sağlamlardan nasıl nefret ederlerse o da başarılı kimselerden öyle nefret eder; edebiyatın pislikle, zehirle beslenen çiyanlarından biridir; bir yazar bozuntusudur." Candide: "Yazar bozuntusu dediğiniz de nedir?" diye sordu. Abbé: "Bir kâğıt karalayıcısı dedi; bir Fréron.[45]"

Candide, Martin ve Périgord'lu, temsilden sonra merdivende durmuşlar bir yandan halkın çıkışını seyrediyorlar, bir yandan böyle konuşuyorlardı. Candide: "Her ne kadar Mademoisele Cunégonde'u görmeye can atıyorsam da akşam yemeğini Mademoiselle Clairon'la yemek isterdim; doğrusu fevkalâde buldum," dedi.

Abbé, yalnız yüksek kimselerle konuşan Mademoiselle Clairon'un yanına bile yaklaşacak adamlardan değildi. - "Bu akşam meşguldür, dedi; ama sizi yüksek tabakadan bir bayanın evine götürmek şerefine ereceğimi umuyorum; orada, Parisi, sanki dört yıldır burada oturuyormuşunuz gibi tanıyacaksınız."

Doğuştan meraklı olan Candide, St. Honoré mahallesinin kenar sokaklarından birinde oturan bayanın evine gitmekten çekinmedi; burada *Pharaon*[46] oynanıyordu; on iki kumarbazdan her biri, elinde, talihsizliğinin dört köşe defterini, bir deste iskambil kâğıdını tutuyordu. Derin bir sessizlik içinde olan kumarbazların alınları, yüz-

leri solmuştu; bankayı işleten adamınki ise endişeliydi: bu insafsız bankacının yanında oturan ev sahibi kadın vaşağı gözleri ile, her oyuncunun kâğıtlarını kıvırmasına sebebolan bütün *parolileri,* bütün *sept-elle va de campagne*'ları takibediyordu; kâğıtların kıvrımlarını ciddî ama nazik bir ihtarla düzelttiriyor ve kazancından olmak korkusiyle hiç kızmıyordu: ev sahibi kadın kendisine Marquise de Parolignac dedirtiyordu. On beş yaşındaki kızı da kumarbazların arasına oturmuş, talihin hainliğini tamır etmek istiyen bu zavallıların hilelerini bir göz işaretiyle haber veriyordu. Périgord'lu abbé, Candide ve Martin içeri girdiler; hiç kimse ne ayağa kalktı, ne selâm verdi, ne de baktı; hepsi kendilerinden geçmiş, kâğıtlarına dalmışlardı. Candide: "Madame la Baronne Thunder-ten-Tronckh bunlardan daha terbiyeliydi," dedi. Bu sırada abbé, Marquise'in kulağına eğildi; kadın sandalyesinde yarı doğrularak Candide'i zarif bir gülümseme ile, Martin'i de asîl bir baş hareketiyle selâmladı; Candide'e bir sandalye ile bir deste kâğıt verdirdi; Candide de iki partide elli bin frank kaybetti; bundan sonra neşe içerisinde akşam yemeği yendi; herkes Candide'in bu kadar büyük bir kayıp karşısında kılını bile kıpırdatmamasına şaştı; uşaklar kendi aralarında uşak diliyle: "Bu, her halde bir İngiliz lord'u olacak," diyorlardı.

Yemek Paris'teki yemeklerin çoğu nasılsa öyle idi; önce sessizlik, sonra hiçbir şey anlaşılmıyan bir söz gürültüsü, daha sonra çoğu tatsız şakalar, yanlış haberler, kötü muhakemeler, biraz siyaset, bir sürü de dedikodu; hattâ yeni kitaplardan bile söz edildi. Périgord'lu Abbé: "Tanrıbilim doktoru Gauchat[47] nın romanını gördünüz mü?" dedi. Misafirlerden biri: "Evet dedi, ama bitire-

medim. Bir alay münasebetsiz kitaplarımız var; ama bunların hepsi birden Tanrıbilim doktoru Gauchat'nın küstahlığının yanında hiç kalırlar; bizi boğan bu iğrenç kitap bolluğundan o kadar nefret duydum ki, kendimi kumara verdim." Abbé: "Başdiyakos Troublet'nin[46] *Mélanges*, adlı kitabı hakkında ne düşünüyorsunuz?" dedi. Madame de Parolignac: "Ah can sıkıcı, ölümlü! dedi; bütün dünyanın bildiği şeyleri ne de meraklı meraklı anlatıyor! Şöyle üzerinde durmaya bile değmiyen meseleleri ne de ciddî ciddî münakaşa ediyor! Başkalarının nüktelerini ne de zevksiz bir şekilde kendine mal ediyor! Aşırdığı şeyleri nasıl da berbat ediyor! İğrendiriyor beni! Ama artık iğrendirmeyecek; başdiyakoz hazretlerinden bir iki sahife okumak yeter."

Sofrada, Marquise'in sözlerini tasdik eden zevk sahibi bilgin bir adam vardı. Bundan sonra tragediyalardan söz açıldı; bayan, bazı tragediyaların oynandığı halde niçin okunmadığını sordu? Zevk sahibi adam, bir piyesin niçin, hemen hemen hiçbir değeri olmadığı halde ilgi uyandırdığını güzel bir şekilde anlattı; bütün romanlarda bulunan ve seyircilerin daima hoşuna giden sahnelerden birkaçını göstermenin yetmediğini, acayipliğe kaçmadan yeni, çoğu zaman da yüce ve her zaman tabiî olmak, insan kalbinin ne olduğunu bilmek, onu konuşturmak, piyesteki kişilerden hiçbiri şairlik taslamadığı halde büyük şair olmak, dilini çok iyi bilmek, onu, mânayı kafiyeye kurban etmeden devamlı bir âhenkle tertemiz konuşmak gerektiğini, birkaç kelime ile gösterdi ve ilâve etti: "Bu kurallara uymıyan bir kimse tiyatroda alkış toplıyan bir iki tragedya yazabilir; ama hiçbir zaman büyük yazarlar sırasına giremez; güzel denecek tragedyaların sayısı pek

az; bazıları iyi yazılmış, iyi kafiyelendirilmiş konuşma halinde aşk masallarıdır; bazıları insana uyku veren siyasi muhakemeler, yahut da iç sıkıcı uzun monologlardır; bazıları da kaba bir üslûpla yazılmış deli saçmaları, ipsiz sapsız sözler, insanlara hitabetmesini bilmedikleri için tanrılara yönetilen hitabeler, yanlış vecizeler, şişirilmiş beylik sözlerdir."

Candide bunları dikkatle dinledi, hatip hakkında büyük bir fikir edindi; Marquise onu kendi yanına oturtmak lûtfunda bulunduğundan kulağına eğildi, ona, bu kadar güzel konuşan adamın kim olduğunu sormak cesaretini gösterdi. Marquise: "Bu, kumar oynıyan bir bilgindir, dedi; rahip efendi arasıra, onu bize yemeğe getirir; kitaplardan ve tragedyalardan çok iyi anlıyan, ıslıklanan bir tragedya ile bana ithaf ettiği nüshasından başka hiçbir nüshası kitapçının camekânlarından dışarıya çıkmıyan bir de kitap yazmıştır." Candide: "Büyük adam! Bu da bir başka Pangloss!" dedi.

Sonra ona dönerek dedi ki: "Bayım, hiç şüphesiz maddî ve manevî âlemde her şeyin en iyi olduğunu ve hiçbir şeyin başka türlü olamıyacağını sanıyorsunuz?" Bilgin: "Ben mi? diye cevap verdi; böyle bir şey düşündüğüm yok; bizde her şeyin aksine olduğunu görüyorum; hiç kimse mevkiinin, vazifesinin ne olduğunu, ne yaptığını, ne yapması gerektiğini bilmiyor; oldukça neşe içinde geçen, hepimizi birleştiriyor gibi görünen yemek zamanlarımızın dışında vaktimiz hep münasebetsiz kavgalarla geçer; Jansénisteler Molinisteler,[49], Parlamentodakiler kilisedekilere, edebiyatçılar edebiyatçılara, dalkavuklar dalkavuklara, bankerler halka, karılar kocalara, akraba akrabaya karşı sonsuz bir savaş halinde."

Candide şöyle dedi: "Ben daha beterini gördüm ama, sonradan asılmak felâketine uğrıyan bir bilge bana bütün bunların mükemmel olduğunu söyledi; bunlar güzel bir tablonun gölgeleridir." Martin: "Sizin asılan bilge dünyayı alaya almış; sizin gölge dediğiniz şeyler feci birer lekedir," dedi. Candide: "Lekeleri de yapanlar insanlardır, onlardan kurtulamazlar," dedi. Martin: "O halde bu onların kabahati değil," dedi. Bu dilden hiçbir şey anlamıyan kumarbazların çoğu içiyordu; Martin de bilginle konuşmaya koyuldu; Candide ise ev sahibesine başına gelenlerin bir kısmını anlattı.

Yemekten sonra Marquise, Candide'i odasına götürdü, bir kanapeye oturttu, ona: "Demek Mademoiselle Cunégonde de Thunder-ten-Tronckh'u hâlâ çılgınca seviyorsunuz, öyle mi?" dedi. Candide: "Evet Madame!" diye cevap verdi. Marquise tatlı bir gülüşle: "Vestefalyalı bir genç gibi cevap veriyorsunuz, dedi; bir Fransız olsa bana: "Evet, Mademoiselle Cunégonde'u sevmiştim; ama sizi görünce Madame, onu artık sevemiyeceğimden korkuyorum," derdi. Candide: "Heyhat Madame! dedi. Nasıl isterseniz öyle cevap veririm." Marquise: "Onun için duyduğunuz aşk, mendilini yerden almakla başlamış, ben de dizbağımı yerden almanızı istiyorum," dedi. Candide "Bütün kalbimle!" dedi ve dizbağını yerden aldı. Marquise: "Şimdi de onu yerine komanızı istiyorum," dedi; Candide de dizbağını yerine koydu. Marquise "Görüyor musunuz, dedi; bazan, Parisli âşıklarımı on beş gün üzerim, ama siz yabancısınız; size daha ilk geceden kendimi teslim ediyorum; çünkü Vestefalyalı bir delikanlıya memleketi tanıtmak lâzım!" Güzel kadın yabancı delikanlının iki elinde iki büyük elmas görmüştü; onları öyle

yürekten övdü ki, elmaslar Candide'in parmaklarından Marquise'in parmaklarına geçti.

Candide Périgord'lu rahiple beraber otele dönerken Modemoiselle Cunégonde'a ihanet ettiği için biraz vicdan azabı duydu; papaz efendi de onun acısına iştirak etti: Candide'in oyunda kaybettiği elli bin frankla, yarı verilen yarı aşırılan iki elmasta papazın ufak bir hissesi vardı. Onun niyeti Candide'in bilgisizliğinden sağlayacağı menfaatlerden elinden geldiği kadar faydalanmaktı; ona bir hayli Cunégonde'dan söz etti; Candide de ona, Venedik'te sevgilisine kavuştuğu zaman bu ihanetinden dolayı af dileyeceğini söyledi.

Périgord'lu nezaketi, ihtimamı artırıyordu; Candide'in bütün söylediklerine, yaptıklarına ve yapmak istediklerine pek yakından ilgi gösteriyordu.

Ona: "Demek onunla Venedik'te buluşacaksınız, öyle mi?" dedi. Candide: "Evet, dedi; mutlaka gidip Mademoiselle Cunégonde'u bulmalıyım." Bundan sonra da sevdiğinden sözetmek zevkine kapılarak âdet edindiği gibi Vestefalya'nın bu ünlü güzeli ile olan serüveninin bir bölümünü anlattı. Abbé: "Anlıyorum ki, dedi; bu mademoiselle Cunégonde çok zeki bir kadın; hem kimbilir ne güzel mektuplar yazıyordur!" Candide: "Ondan hiç mektup almadım, dedi: çünkü, düşünün bir kere, onun aşkından şatodan koğulduktan sonra kendisine yazamadım; çok geçmeden öldüğünü duydum; sonra kendisini tekrar buldum, tekrar kaybettim; şimdi de, buradan iki bin beş yüz fersah uzağa bir adam yolladım; onun getireceği cevabı bekliyorum."

Abbé,dikkatle dinliyor ve biraz dalgın görünüyordu. Biraz sonra iki yabancıyı sevgi ile kucaklıyarak ayrıldı.

Ertesi gün Candide uyanır uyanmaz şöyle bir mektup aldı:

Çok değerli sevgilim! Sekiz günden beri bu şehirde hastayım; sizin de burada olduğunuzu öğrendim; yerimden kıpırdamaya halim olsaydı, kollarınızın arasına uçarak gelirdim. Bordeaux'dan geçtiğinizi öğrendim; sadık Cacambo ile kocakarıyı orda bıraktım; Buenos-Ayres valisi nem varsa hepsini aldı, bununla beraber sizin aşkınız bana yeter. Gelin, sizin yanımda olmanız beni ya diriltecek ya da sevinçten öldürecek.

Bu güzel, bu umulmayan mektup Candide'e anlatılmaz bir sevinç verdi; sevgili Conégonde'un hastalığı onu sonsuz bir ıstıraba düşürdü. Bu iki duygu arasında kalan Candide altın ve elmaslarını aldı ve Martin'le beraber Cunégonde'un kaldığı otele gitti. Hevecandan titriyerek içeri girdi; kalbi çarpıyor, sesi titriyordu; yatağın perdelerini açmak, ışık getirmek istedi. Hizmetçi kadın: "Sakın ha! Işık onu öldürür," dedi ve birden perdeyi kapadı. Candide ağlıyarak: "Sevgili Cunégonde'um, nasılsınız? dedi. Beni görmiyorsanız, bari konuşun!" Hizmetçi kadın: "Konuşamaz," dedi. O zaman, yataktan dışarı yumuk bir el çıktı; Candide bu eli uzun uzun göz yaşlarıyle ıslattı; sonra elmaslarla doldurdu; koltuğun üstüne de altın dolusu bir kese bıraktı.

Tam bu heyecanlı anda bir çavuşla bir takım asker ve Périgord'lu Abbé çıkageldiler. Abbé: "İşte şüpheli iki yabancı, bunlar!" dedi. Çavuş onları hemen tevkifetti; askerlerine de cezaevine götürmelerini emretti. Candide: "Eldorado'da yolculara böyle muamele etmezler," dedi. Martin: "Her zamankinden daha manichéen'im," dedi.

Candide: "İyi ama bizi nereye götürüyorsunuz?" dedi. Çavuş: "Zindana," dedi.

Kendine gelen Martin, Cunégonde olduğunu söyliyen kadının bir düzembaz, Périgord'lu Abbé'nin, Candide'in saflığından çabucak faydalanan bir dolandırıcı, çavuşun da savulması kolay bir başka dolandırıcı olduğunu anladı.

Zaten, asıl Cunégonde'u görmek için sabırsızlanan Candide, Martin'in öğütlerini dinliyerek, adaletin kanunlariyle karşılaşmaktansa, çavuşa her biri üç bin pistole değerinde üç elmas vermek istedi. Fildişi bastonlu adam ona: "Ah bayım! dedi; düşünülebilecek bütün suçları işlemiş olsanız bile siz dünyanın en namuslu adamısınız; üç elmas! her biri üç bin pistole değerinde üç elmas! Bayım sizi bir zindana götüreceğime uğrunuzda ölmeye bile razıyım. Bütün yabancıları yakalıyorlar, ama siz işi bana bırakın; Normandiya'da, Dieppe'de bir kardeşim var, sizi oraya götüreyim; kendisine verilecek birkaç elmasınız varsa benim gibi o da size hizmet eder."

Candide: "Peki, niçin bütün yabancıları yakalıyorlar?" dedi. Périgord'lu Abbé söz aldı ve dedi ki: "Çünkü Atrébatie ülkesinde bir dilenci budalaca şeyler söylenildiğini duymuş; yanlız bu, babasını öldürmesine kâfi gelmiş; fakat bu cinayet 1610 mayıs ayında işlenen cinayet gibi değil de 1594 yılının aralığında, ve başka yıllarda, başka aylarda budalaca şeyler söylenildiğini duyan başka serseriler tarafından işlenilen cinayetlere benzemekte imiş[50]."

O vakit çavuş meselenin neden ibaret olduğunu anlattı. Candide: "Ah canavarlar! diye bağırdı. Bu nasıl şey? Demek dans eden, şarkı söyliyen bir millette de böyle korkunç şeyler olurmuş! Maymunların kaplanlara rahat

vermediği bu ülkeden bir an evvel çıkamıyacak mıyım? Memleketimde ayılar gördüm; yalnız Eldorado'da insana rastladım. Allah aşkına çavuş efendi, beni Venedik'e götürün; orada Mademoiselle Cunégonde'u bekliyeceğim." Çavuş: "Sizi ancak aşağı Nomandiya'ya götürebilirim," dedi. Derhal zincirlerini çözdürdü, yanıldığını söyledi, adamlarını gönderdi; Candide'le Martin'i Dieppe'e götürdü ve onları kardeşine teslim etti. Limanda küçük bir Felemenk gemisi demirliydi. Yine üç elmasın yüzü suyu hörmetine insanların en işgüzarı kesilen Normandiyalı, Candide'le adamlarını, İngiltere de Portsmouth'a giden bu gemiye bindirdi. Venedik'in yolu orası değildi; ama, Candide cehennemden kurtulduğunu sanıyor, ve ilk fırsatta Venedik'in yolunu tutacağına inanıyordu.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Candide'le Martin İngiltere kıyılarına gidiyorlar; orada gördükleri

Candide Felemenk gemisinde: "Ah Pangloss! Ah Martin! Martin! Ah sevgili Cunégonde'um! Meğer bu dünya ne imiş?" dedi. Martin: "Saçma sapan, feci bir şey." diye cevap verdi. - "Siz İngiltere'yi biliyorsunuz; orada insanlar Fransa'daki gibi deli mi?" Martin: "Onların deliliği de başka türlü, dedi; bu iki milletin Kanada yakınlarında bir iki dönümlük bir yer için savaş halinde olduklarını ve bu savaş için bütün Kanada'yı satın alacak kadar para sarfettiklerini de bilirsiniz [51]. Bu memleketlerden hangisinde daha çok timarhanelik bulunduğunu kestirmeye gelince, pek az olan bilgim buna müsait değil: Yalnız, göreceği-

miz insanların, genellikle kara sevdaya tutulmuş olduklarını biliyorum."

Böyle konuşa konuşa Portsmouth'a yanaştılar; bir sürü insan kıyıyı kaplamış, donanmaya mensup gemilerden birinin güvertesinde diz çökmüş, gözleri bağlanmış oldukça şişman bir adama dikkatle bakıyorlardı; karşısında dizilmiş dört asker göz göre göre herifin beynine üçer mermi yerleştirdi; halk da son derece memnun geri döndü. Candide: "Bütün bunlar nedir? dedi; bu, her yerde hükmünü süren şeytan ne biçim şeytanmış?" Törenle öldürülen bu şişman adamın kim olduğunu sordu.Bir amiral olduğunu söylediler. "Peki ama bu amirali niçin öldürüyorlar?" - "Yeter sayıda insan öldürtmemiş de ondan, dediler; bir Fransız amiraliyle savaştı; kendisinin yeter derecede ona sokulmadığına hükmettiler."Candide: "Her halde, dedi; Fransız amirali kendisinden ne kadar uzaksa İngiliz amirali de ondan o kadar uzaktaydı." -"Buna itiraz edilemez, dive cevap verdiler; ama bu memlekette diğer amiralleri teşvik etmek için, arasıra bir amirali öldürmek âdettir.[52]"

Candide, gördüklerinden duyduklarından o kadar şaşırdı, bunlara o kadar canı sıkıldı ki, karaya ayak basmak istemediği gibi Felemenkli kaptanla (Surinam'daki kaptan gibi kendisini soymasını da göze alarak) Venedik'e götürülmesi için pazarlığa girişti.

Kaptan iki gün sonra hazırdı. Fransa kıyılarını sıyırarak geçtiler; Lizbon önlerinden geçerken Candide titredi. Boğaza, sonra da Akdenize girdiler; nihayet Venedik'e geldiler. Candide, Martin'i kucaklıyarak : "Allaha şükür, dedi; güzel Cunégonde'a işte burada kavuşacağım. Cacambo'dan kendim gibi eminim. Her şey iyi; her şey iyi gidiyor, her şey mümkün olduğu kadar iyi gidiyor."

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Paquette'le papaz Giroflée'ye dair.

Candide, Venedik'e çıkar çıkmaz, bütün meyhanelerde, bütün kahvelerde, bütün genel evlerde Cacambo'yu aradıysa da bulamadı. Her gün bütün gemileri, bütün kayıkları aramak için adam gönderiyordu. Cacambo'dan hiçbir haber alamıyordu. Martin'e: "Nasıl diyordu; Surinam'dan Bordeaux'ya, Bordeaux'dan Paris'e, Paris'ten Dieppe'e, Dieppe'ten Portsmouth'a gidecek, Portekizle İspanya kıyılarından geçecek, bütün Akdenizi aşacak, Venedik'te birkaç ay kalacak kadar vakit bulayım da Cunégonde halâ gelmesin; onu bulacağıma bir orospu, bir de Périgord'lu bir Abbé ile karşılaştım! Şüphe yok, Cunégonde ölmüştür, benim de artık ölmekten başka çarem yok... Ah şu lânet olası Avrupa'ya dönmektense Eldorado cennetinde kalmak daha iyi değil miydi? Yerden göğe kadar hakkınız var azizim Martin! Her şey hayalden, belâdan başka bir şey değilmiş."

Candide, derin bir ye'se düştü, *ne alla moda opera*'ya gitti, ne öteki karnaval eğlencelerine iştirak etti; hiç bir kadın onda ufak bir arzu bile uyandırmadı. Martin ona: "Cebinde beş altı milyon olan bir melez uşağın gidip sevgilinizi dünyanın öbür ucundan Venedik'e getirceğini umuyorsanız sahiden çok safsınız, dedi; onu bulursa kendisine alır. Bulamazsa bir başkasını peydahlar; uşağınız Cacambo ile sevgiliniz Cunégonde'u akıldan çıkarmanızı tavsiye ederim." Şu Martin de insanı hiç teselli etmiyordu. Candide'in üzüntüsü arttıkça arttı; Martin de ona, hiç kimsenin gidemediği Eldorado müstesna, yeyüzünde çok

az iyilik ve çok az bahtiyarlık olduğunu göstermekten geri kalmıyordu.

Bu önemli konuda münakaşa edip Cunégonde'u beklerken, Candide, Saint - Marc meydanında kolunda bir kızla genç bir papaz gördü. Papaz, genç, etine dolgun, kuvvetli görünüyordu; gözleri parlak, kendinden emin, başı dik, yürüyüşü azemetliydi. Kız çok güzeldi; şarkı sölüyordu; papazına sevgi ile bakıyor, arasırada da tombul yanaklarını çimdikliyordu. Candide, Martin'e: "Hiç olmazsa bunların bahtiyar olduklarını kabul edersiniz ya, dedi. Eldorado müstesna, dünyanın oturulabilen her yerinde şimdiye kadar yalnız bahtsız kimseler gördüm; fakat şu kızla papaza gelince, bahse girerim ki, bunlar çok mutlu insanlardır." Martin: "Ben de böyle olmadığına bahse girerim," dedi. Candide: "Mesele basit, dedi; onları yemeğe davet ederiz; yanılıp yanılmadığını görürsünüz."

Derhal onlara yaklaştı, iltifatta bulundu ve onları makarna, Lombardiya kekliği, mersin balığı yumurtası yemeye ve Montepulciano, Lacryma - Christi, Kıbrıs ve Sisam şarabı içmeye davet etti. Genç kız kızardı; papaz daveti kabul etti ve genç kız, bir kaç göz yaşının gölgelediği hayret ve mahcupluk dolu gözlerle Candide'e bakarak papazın arkası sıra yürüdü. Candide'in odasına girer girmez genç kız: "Nasıl olur da Monsieur Candide, Paquette'i tanımaz?" dedi Yalnız Cunégonde'la meşgul olduğu için o ana kadar genç kıza dikkatle bakmamış olan Candide ona: "Heyhat! zavallı çocuğum; demek doktor Pangloss'u gördüğüm o feci hale sokan sizdiniz öyle mi?" dedi. Paquette: "Ne yazık ki efendim, benim, dedi; görüyorum ki, her şeyi biliyorsunuz. Madame la Baronne'un evindekilerle güzel Cunégonde'un uğradıkları korkunç felâket-

leri öğrendim. Kendi alın yazımın da bundan aşağı kalmadığına ant içerim. Beni tanıdığınız zaman çok mâsumdum. Günahlarımı çıkartan bir Cordelier papazı beni de kolayca baştan çıkardı. Bunun sonuçları müthiş oldu; Monsieur le Baron sizi tekmeleyerek kovduktan az sonra ben de şatodan ayrılmaya mecbur oldum. Meşhur bir doktor bana acımasaydı çoktan ölmüştüm; minnettarlık duygusuyla bir süre doktorun metresi oldum. Çılgın gibi kıskanç olan karısı beni her gün acımadan dövüyordu; bu bir çılgınlıktı. Doktor çirkinin çirkiniydi, ben de sevmediğim bir adam yüzünden boyuna dayak yediğim için bahtsızların bahtsızı. Huysuz bir kadın için doktor karısı olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu bilirsiniz. Karısının kendisine ettiklerinden usanç getiren doktor bir gün, yakalandığı küçük bir nezle için ona öyle tesirli bir ilâç verdi ki, kadın iki saatlik bir zaman içinde müthiş azaplarla kıvrana kıvrana öldü. Kadının akrabaları doktorun aleyhine cinayet dâvası açtılar; doktor kaçtı, ben de hapsedildim. Biraz güzel olmasaydım mâsumluğum beni kurtarmıyacaktı. Hâkim, doktorun yerini almak şartiyle beni serbest bıraktı. Çok geçmeden bir rakip yerimi aldı; hiçbir mükâfat görmeden kovuldum; siz erkeklere o kadar hoş görünen, bizim için de bir sefalet uçurumundan başka bir şey olmıyan bu iğrenç mesleğe devam etmek zorunda kaldım. Venedik'e, mesleğimi burada yapmıya geldim. Ah efendim! İhtiyar bir tüccarı, bir avukatı, bir papazı, bir gondolcuyu, bir abbé'yi istemeye istemeye okşamaya mecbur olmanın, bütün hakaretlere, bütün fena muamelelere mâruz kalmanın; iğrenç bir herif kaldırsın diye çoğu zaman bir etekliği bile ödünç alacak kadar alçalmanın, birisinden alınan parayı bir başkasına çaldırmanın, hâkimlere rüşvet

vermenin, ilerisi için de korkunç bir ihtiyarlık, bir hastane ve bir mezbelenin sizi beklediğini düşünmenin, ne demek olduğunu bilseniz, dünyanın en bahtsız insanların dan biri olduğumu teslim ederdiniz." Paquette böylece, bir odada, iyi yürekli Candide'e, Martin'in yanında içini döktü; Martin, Candide'e: "Görüyorsunuz ya, dedi; daha şimdiden bahsin yarısını kazandım." Papaz Giroflée yemek odasında kalmıştı; bir yandan yemeğini beklerken, bir yandan da şarap içiyordu. Candide, Paquette'e: "İyi ama, dedi; sizinle karşılaştığım zaman ne kadar neşeli, ne kadar memnun bir haliniz vardı; şarkı söylüyor, içten gelen bir istekle papazı okşuyordunuz; şimdi ileri sürdüğünüz bahtsızlıklar derecesinde bana mutlu görünüyordunuz." Paquette: "Ah efendim! diye cevap verdi; bu da yine mesleğin iğrenç yanlarından biridir. Dün, bir subay paramı aldı, üstelik bir güzel de dövdü; bugün de bir papazın hoşuna gitmek için neşeli görünmem gerekiyor."

Candide daha fazla sormak istemedi; Martin'in haklı olduğunu kabul etti. Paquette'i de papazı da yanlarına alıp sofraya oturdular; yemek oldukça neşeli geçti; sonlara doğru daha emniyetle konuşuldu. Candide, papaza: "Rahip efendi, bana öyle geliyor ki, gıpta edilecek bir haliniz var; maşallah neredeyse yanağınızdan kan damlıyacak; yüzünüz mutlu olduğunuzu gösteriyor; boş zamanlarınız için elinizde çok güzel bir kız var; papazlıktan da memnun görünüyorsunuz," dedi. Papaz Giroflée: "Doğrusunu isterseniz, bütün papazların denizin dibinde olmalarını ister dim efendim, dedi; yüz kere manastırı yakmaya ve gidip Türk olmaya niyetlendim; o Allahın belâsı ağabeyime biraz daha servet bırakmak için anam, babam daha on beşimdeyken şu iğrenç cüppeyi sırtıma geçirmem için beni

sorladılar. Manastırda, kıskançlık, anlaşmazlık, çılgınlık hüküm sürüyor. Ne yalan söyliyeyim, birkaç fena vaız sayesinde bir parça para ediniyorum ama, bunun yarısını da başpapaz çalıyor! Geri kalanı da kızlara yediriyorum. Fakat akşam manastıra döndüğüm zaman, yatakhanenin duvarlarına çarparak kafamı parçalıyacağım geliyor; bütün meslektaşlarım da aynı haldedir."

Martin her zamanki soğukkanlılığiyle Candide'e dönerek: "Eh, dedi; bahsi tüm kazandım, değil mi?" Candide, Paquette'e iki bin, papaz Giroflée'ye de bin kuruş verdi, ve: "Seni temin ederim ki bu para ile mutlu olacaklar", dedi. Martin: "Hiç sanmam, dedi; belki de kuruşlarınızla onları büsbütün bahtsız edeceksiniz". Candide: "İş olacağına varır, dedi; yalnız bir şey teselli ediyor beni; insan çoğu zaman bir daha hiç bulamıyacağını sandığı kimselerle karşılaşıveriyor; kırmızı koyunumla, Paquette'le nasıl tekrar karşılaştımsa Cunégoden'la da öylece karşılaşabilirim." Martin: "Onun, günün birinde sizi mesut etmesini dilerim, dedi; ama doğrusu bundan da pek şüpheliyim." Candide: "Çok insafsızsınız," dedi. Martin: "Hayatın ne olduğunu biliyorum da ondan," dedi.

Candide: "Ama şu gondolculara bakın; durmadan şarkı söylemiyorlar mı?" dedi. Martin: "Onları, bir de evlerinde karılarıyla, çocuklarıyla görün, dedi. Doge'un da, gondolcuların da kendilerine göre dertleri vardır. Bununla beraber bir gondolcunun talihi bir Doge'unkine her bakımdan tercih edilebilir; ama aradaki farkın o kadar önemsiz olduğunu sanıyorum ki, incelemeye bile değmez."

Candide: "Brenta üzerindeki şu güzel sarayda oturan ve yabancıları oldukça iyi kabul eden senato üyele-

rinden Prococurante'den bahsediliyor. Üzüntünün ne oldu ğunu bilmiyor diyorlar" dedi. Martin: "Bu eşsiz insanı görmek isterdim," dedi. Candide, hemen Prococurante'den kendisini ertesi gun gidip gormeleri için müsaade istetti.

YIRMI BEŞINCI BÖLÜM

Venedikli kişizade Seigneur Prococurante'nin sarayında

Candide'le Martın, gondolla Brenta'yı takibederek kişizade Prococurante'nin sarayına vardılar. Bahçeler çok güzel ve doğal bir şekilde düzenlenmiş, güzel hevkellerle süslenmıştı; saray, güzel bir üslûpta yapılmıştı. Altmış yaşlarında çok zengin bir adam olan ev sahibi iki meraklıyı büyük bir nezaketle kabul etti, ama pek candan karşılamadı. Candide buna pek sıkıldı ise de Martin hiç aldırmadı. Önce üstü başı temiz iki güzel kız birer fincan köpüklü kakao ıkram ettı. Candide onların güzelliğine, zarafetine ve maharetine hayran olmaktan kendini alamadı. Senato üyesi Prococurante: "Bunlar iyi insanlardır, dedi; arasıra onları yatağıma da alırım; çünkü şehir güzellerinin cilvelerinden, kıskançlıklarından, nazlarından, aşağılıklarından, budalalıklarından, bir de onlar için yazılması vahut ısmarlanması gereken övgülerden bıktım; ama sonunda bu iki kız da canımı sıkmaya başladılar."

Candide öğle yemeğinden sonra uzun bir galeride gezinirken tabloların güzelliğine şaştı. İlk iki tablonun hangi üstadın fırçasından çıktığını sordu. Senato üyesi: "Raphael'indir, dedi; bir kaç yıl oluyor, lâf olsun diye onları çok pahalıya satın aldım; bunların İtalya'daki en güzel şeyler

olduğunu söylüyorlar, ama benim hiç de hoşuma gitmiyor; renkler çok koyu, yüzler yeter derecede belirtilmemiş, iyice meydana çıkarılmamış; kumaşların da kumaşa benzeri yeri yok. Hâsılı ne derlerse desinler, bir kelime ile söyliyeyim, ben burada doğanın gerçek bir taklidini bulamıyorum. Bu tabloyu ancak, bizzat doğayı gördüğümü sandığım zaman seveceğim; tablonun bu çeşidi ise yok. Bir çok tablolarım var, ama artık onlara bakmıyorum bile."

Prococurante, yemeği hazırlarlarken bir konser verdirdi. Candide musikiyi çok güzel buldu. Prococurante: "Bu gürültü insanı yarım saat kadar eğlendirebilir, dedi; daha çok devam ederse, kimsenin itiraf etmeye dili varmaz ama, herkesi usandırır. Bugün musiki, yalnız güç şeyleri çalmak sanatı demektir; halbuki güç olan şey de sonunda hiç hoşa gitmez.

"Opera'yı, beni isyan ettiren korkunç bir şey haline sokmak sırrını bulmasalardı belki daha çok severdim; bu musikili tragedyalar, iki üç münasebetsiz şarkının yerli yersiz söylenmesi, sırf bir aktrisin sesini değerlendirmesi için yapılmış şeyler; onları istiyen gitsin görsün. Bir iğdişin Caesar ya da Caton rolünü mırıldandığını ve sahnede acemi acemi gezindiğini görüp de zevk alan veya alabilen varsa gitsin zevk alsın; bana gelince ben, bugün İtalya'nın şöhretini sağlıyan, hükümdarlarının da bol keseden ödedikleri bu acınacak şeylerden çoktan vazgeçtim." Candide, biraz münakaşa etti ama fazla ileri gitmedi. Martin de hepten senato üyesinden yana çıktı.

Sofraya oturdular; mükemmel bir yemek yedikten sonra da kitaplığa geçtiler. Candide fevkalâde ciltlenmiş bir Homeros görünce, senato üyesini ince zevkinden dolayı övdü: "İşte, dedi; Almanya'nın en iyi filozofu bü-

yük Pangloss'un tadına doyamadığı bir kitap!" Prococurante soğuk bir eda ile: "Benim hoşuma gitmiyor, dedi; vaktiyle onu okurken zevk duyduğuma beni inandırmışlardı; ama, o hep birbirine benziyen savaşların durmadan tekrarlanması, o kesin bir şey görmeden boyuna harekete geçen tanrılar, savaşa sebep olduğu halde piyesin bir aktrisinden başka bir şey olmıyan o Helena, kuşatılan, ama bir türlü alınamıyan o Troia yok mu, bütün bunlar bende öldürücü bir can sıkıntısı uyandırıyordu. Bazı bilginlere, onu okumaktan benim kadar sıkılıp sıkılmadıklarını sordum. Samimî olanlar bana kitabın ellerinden düştüğünü, bununla beraber bir eski zaman anıtı gibi ya da piyasada geçmiyen paslanmış madalyalar gibi bunun da kitaplıkta bulundurulmasının gerektiğini söylediler." Candide: "Efendimiz herhalde Vergilius hakkında da böyle düşünmüyorlardır", dedi. Prococurante: "*Eneis*'in ikinci, dördüncü ve altıncı kitapları doğrusu çok güzel ama, sofu Eneas'ına, güçlü Coonthes'ine, dost Akhates'ine, küçük Ascanius'una, budala kral Latinus'una, o hanım hanımcık Amatası'na o tatsız Lavinia'sına gelince, bunlar kadar soğuk ve zevksiz bir şey olabileceğini sanmıyorum. Il Tasso ile Ariosto'nun saçma sapan hikâyelerini onlara değişmem," dedi.

Candide: "Müsaade ederseniz şimdi de Horatius'u okumaktan büyük bir zevk alıp almadığınızı soracağım." dedi. Prococurante: "Onda, toplum adamının faydalanabileceği özdeyişler var; bunlar kuvvetli mısralara sıkıştırıldıkları için hatırda daha çok kalıyorlar. Fakat Brindes'e yaptığı o seyahatten, o betimlediği kötülüklerden, sözleri cerahatle dolu dediği bilmem hangi Pupilus[53] la, sözleri *sirke gibi keskin olan* bir başkası arasında geçen o hamal kavgasından bana ne? İhtiyar kadınlarla sihirbaz karılara

karşı yazdığı o kaba mısraları âdeta tiksinerek okudum; sonra dostu Mecenas'a, kendisini eğer lirik şairler arasına koyarsa yüce alniyle yıldızlara vuracağını söylemesinin nasıl bir değeri olabileceğini anlıyamıyorum; budalalar, değer verilen bir yazarın her şeyine hayran olurlar. Ben yalnız kendim için okurum; yalnız tabiatıma uygun olan şeyleri severim," dedi. Hiçbir şey hakkında bizzat hüküm veremiyecek şekilde yetiştirilmiş olan Candide, duyduklarından hayrete düşüyordu; Martin de Prococurante'nin düşünüş tarzını oldukça akıllı buluyordu.

Candide: "Ha, işte bir Cicero, dedi; zannedersem bu adamı okumaktan bıkmıyorsunuz." Venedikli: "Onu hiç okuduğum yok, dedi. Rabirius'u, yahut da Cluentius'u savunmuş, bana ne? Haklarında hüküm verdiğim yetet derecede dâvam var; felsefe üzerine yazdığı kitaplarla belki daha iyi uyuşabilirdim; ama her şeyden şüphelendiğini görünce, bunu benim de onun kadar bildiğimi ve bilgisiz olmak için hiç kimseye ihtiyacım olmadığını anladım?"

Martin: "Ah, işte bir fen akademisinin seksen ciltlik dergisi; bunun içinde iyi bir şey bulunabilir," dedi. Prococurante: "Bulunabilirdi, dedi; eğer bu karmakarışık şeyleri yazanlardan biri, yalnız iğne yapmak sanatını öğrenmiş olsaydı; ama bütün bu kitaplarda ancak boş sistemler var, yararlı bir şey yok."

Candide: "Şu yanda ne çok da tiyatro oyunu görüyorum! dedi. İtalyanca, İspanyolca, Fransızca!" Senato üyesi: "Evet, dedi, üç bin tane var ama, bunların üç düzinesi bile iyi değil; hepsi birden Seneca'nın bir sahifesi etmiyen şu vaız dergilerine ve bütün bu büyük din kitaplarına gelince, bunları ne ben okurum, ne de bir başkası... Bunu da anlarsınız tabii!"

Martin İngilizce kitaplarla dolu rafları gördü "Bu cumhuriyetçinin, hiç çekinilmeden yazılmış olan bu kitapların çoğundan hoşlanacağını sanırım," dedi. Prococurante: "Evet, diye cevap verdi; düşündüğünü yazmak iyi şey. İnsanlara verilmiş bir hak bu. Bugün İtalya'da herkes düşündüğünü değil de düşünmediğini yazar. Caesar'ların, Antonius'ların vatanında oturanlar bir Yakubî'den izin almadan bir düşünce sahibi olmaya cesaret edemezler. Tutkularla partizanlık bu değerli özgürlüğün değerini düşürmemiş olsaydı, İngiliz dâhilerine ilham veren özgürlüğü severdim."

Candide, Milton'un bir kitabını görünce, Prococurante'ye bu yazara büyük bir adam gözüyle bakıp bakmadığını sordu. Prococurante: "Kime? dedi; tekvinin birinci bölümünü on kitaplık ağır mısralarla uzun uzadıya yorumlayan o barbar'a mı; yaradılışın şeklini değiştiren ve Musa Peygamber, sözle evreni yaratan ilksiz varlığı temsil ederken, yapıtını çizmesi için Mesih'e gökteki dolaptan bir pergel aldıran şu kaba Yunan taklitçisine mi? Il Tasso'nun cehennemi ile şeytanını öven, şeytanı kâh kurbağa, kâh cüce kılığına sokan, ona yüz kere aynı sözleri söyleten, onu tanrıbilim üzerinde münakaşa ettiren, Arioste'un ateşli silâhlar hakkındaki gülünç icadını ciddiye alarak gökyüzünde şeytanlara top attıran adama ben mi rağbet edeceğim? İtalya'da ne ben, ne de bir başkası bu gibi acınacak tuhaflıklardan hoşlanırız. Ölümle günahın birleşmesi ve günahın doğurduğu kara yılanlar, zevki biraz ince olan her insanı kusturur; bir hastaneyi uzun uzadıya anlatması da yarasa yarasa ancak bir mezarcının işine yarıyabilir. Karanlık, acayip ve iğrenç olan bu manzume, doğduğu zaman da sevilmedi; bugün ben bu esere, kendi yurdumda

çağdaşlarının ettiği muameleyi ediyorum. Zaten ben ne düşünürsem onu söylerim; başkalarının da benim gi bi düşünüp düşünmediklerine aldırış ettiğim yok". Candide, bu sözlerden üzülmüştü; Homeros'u sayıyor, Milton'u da biraz seviyordu. Alçak sesle Martin'e: "Aman, dedi; sakın bu adam Alman şairlerinden de nefret etmesin!" Martin: "Öyle de olsa ne çıkar?" dedi. Candide dişlerinin arasından hâlâ: "Ah ne büyük adam! Şu Prococurante ne büyük bir dâhi! Hiçbir şey onun hoşuna gidemiyor," diyordu.

Böylece bütün kitapları gözden geçirdikten sonra bahçeye indiler. Candide bahçenin bütün güzelliklerini övdü. Ev sahibi: "Bunun kadar zevksiz bir şey bilmiyorum, burada yalnız zevksiz ve tatsız çiçekler var; ama yarından tezi yok daha üstün şekiller verdirerek başka çiçekler diktireceğim," dedi.

Bizim iki meraklı, senato üyesinden ayrıldıkları zaman Candide, Martin'e: "Artık bunun, bütün insanların en mutlusu olduğunu kabul edersiniz ya, dedi; çünkü sahip olduğu şeylerin hepsinin üstünde bir adam!" Martin: "Sahip olduğu her şeyden tiksinmiş bir hali olduğunu görmüyor musunuz dedi; Eflâtun bundan çok zaman önce, en iyi midelerin her yemeği kabul edemiyen mideler olmadığım söylemişti," dedi. Candide: "İyi ama, dedi, her şeyi yermenin, başkalarının güzel sandıkları şeylerde kusur bulmanın da başka bir zevki yok mu?" Martin: "Yani, zevk almamakta zevk vardır, demek istiyorsunuz, öyle mi?" dedi. Candide: "O halde Mademoiselle Cunégonde'u gördüğüm zaman benden başka mutlu kişi olmıyacak," dedi. Martin: "Umut her zaman için tatlıdır," dedi.

Bu sırada günler, haftalar geçiyordu; Cacambo da bir türlü gelmiyordu; Candide kendi acısına öyle dalmıştı ki Paquette'le papaz Giroflée kendisine teşekkür etmek için bile olsa görünmediler diye üzülmedi.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Candide'le Martin'in altı yabancı ile yedikleri akşam yemeği üzerine... Kimdi bu yabancılar?

Bir akşam Candide, Martin'le ve aynı otelde kalan yabancılarla beraber sofraya otururken kapkara suratlı bir adam arkasından geldi ve koluna girerek ona: "Birimle yola çıkmaya hazırlanın, haydi; fırsatı kaçırmayın!" Candide'e döndü, Cacambo'yu gördü. Ancak Cunégonde'u görseydi bu kadar hayret eder ve sevinirdi. Sevinçten çıldıracak bir hale geldi. Sevgili dostunu kucakladı. "Yoksa Cunégonde burada mı; söyle nerede? Beni ona götür; onun yanında sevinçten öleyim!" dedi. Cacambo: "Cunégonle burada değil, İstanbul'da..." dedi. - "Ey Allahım, İstanbul'da ha! Ama Çin'de bile olsa, oraya uçarım, haydi gidelim." Cacambo: "Yemekten sonra yola çıkacağız, dedi; daha fazlasını söyliyemem; ben bir köleyim; efendim beni bekliyor; gidip ona sofrada hizmet etmeliyim; bir şey söylemeyin; yemeğinizi yiyin ve hazır olun."

Sevinçle acı arasında kalan, sadık uşağını görmekten memnun olan, ama onu köle halinde görmekten şaşıran Candide, sevgilisini bulacağını düşüne düşüne, kalbi çarparak, kafası alt üst olmuş bir halde, olup bitenlere soğukkanlılıkla bakan Martin'le ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelmiş olan altı yabancı ile sofraya oturdu. Bu altı

yabancıdan birinin bardağına şarap dolduran Cacambo ye meğin sonuna doğru efendisinin kulağına eğildi, ona: "Efendimiz, dedi; ne vakit isterlerse o vakit hareket edebilirler; gemi hazır." Bu sözleri söyledikten sonra da dışarı çıktı. Hayretler içinde kalan dâvetliler bir kelime söylemeden bakışırlarken, başka bir uşak efendisine yaklaşarak: "Efendimizin arabası Padua'da, kayık da hazır," dedi. Efendisinin işareti üzerine uşak çıktı. Bütün dâvetliler yine bakıştılar; genel şaşkınlık arttı. Üçüncü bir uşak üçüncü bir yabancıya yaklaşarak: "Efendimiz, inanın bana, daha uzun zaman burada kalmamalısınız. Her şeyi hazırlıyacağım," dedi ve hemen kayboldu.

Candide'le Martin'in bütün bunların bir karnaval eğlencesi olduğuna artık şüpheleri kalmamıştı. Dördüncü bir uşak dördüncü efendiye: "Efendimiz, istedikleri zaman yola çıkabilirler," dedi, ve ötekiler gibi çıktı. Beşinci uşak da beşinci efendiye aynı şeyleri söyledi. Fakat altıncı uşak, Candide'in yanında bulunan altıncı yabancı ile başka türlü konuştu, ona dedi ki: "İnanın bana efendimiz, artık hiç kimse ne size, ne de bana borç vermek istiyor; bu akşam siz de, ben de deliğe atılabiliriz; ben başımın çaresine bakmaya gidiyorum, hoşça kalın!"

Bütün uşaklar dışarı çıkınca altı yabancı, Candide ve Martin derin bir sessizlik içinde kaldılar. Sonunda Candide sessizliği bozdu: "Efendiler, dedi, bu ne acayip bir şaka, ne diye hepiniz krallık taslıyorsunuz? Bize gelince ben de, Martin de kral değiliz."

O vakit Cacambo'nun efendisi ağır bir eda ile söze başladı ve İtalyanca dedi ki: "Hiç de şaka etmiyorum; adım Üçüncü Ahmettir[54]. Birçok seneler padişahlık ettim ben kardeşimi tahttan indirdim; yeğenim de beni; vezirle-

rimin boyunlarını vurdular; hayatımı eski sarayda geçiriyorum; yeğenim Sultan Mehmet, sıhhatim için bazan seyahat etmeme izin verir; ben de karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim." Ahmet'in yanında bulunan bir delikanlı ondan sonra söz aldı ve dedi ki: "Adım İvan[55] dır; bütün Rusların imparatoru idim; daha beşikte iken tahtımdan indirildim; babamla anamı hapsettiler, beni de hapishanede büyüttüler; muhafızlarımla beraber arasına seyahat etmeme izin verirler; karnavalı Venedik'te geçireceğim."

Üçüncü yabancı: "Ben İngiltere kıralı Charles-Edoouard[56]'ım, dedi; babam krallık haklarını bana bıraktı; bu hakları savunmak için savaştım; taraftarlarımdan sekiz yüzünün ciğerlerini söktüler, yanaklarını kestiler. Ben de hapsedildim; Roma'ya, benim ve büyük babam gibi tahtından indirilmiş olan babamı götmeye gidiyorum; karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim."

Dördüncü yabancı söz aldı ve dedi ki: "Ben Polak'ların kralıyım[57]; harp sonunda vârisi olduğum ülkelerden yoksun edildim; babam da aynı talihsizliğe uğradı: Tanrı uzun ömürler versin, ben de Sultan Ahmet, İmparator İvan ve kral Charles-Edouard gibi kadere boyun eğiyorum; karnavalı Venedik'te geçireceğim."

Beşinci yabancı dedi ki: "Ben de Polak'ların kıralıyım[58]; iki kere ülkemi kaybettim; ama kader bana başka bir ülke verdi; orada bugün Sarmate krallarının Vistule kıyılarında ettikleri iyiliklerden daha çok iyilikler ettim, ben de kadere baş eğiyorum; karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim."

Sıra altıncı hükümdara gelmişti: "Baylar dedi; ben sizin kadar büyük bir hükümdar değilim; ama ben de her-

kes gibi kral oldum; adım Théodore'dur; Korsika kralı seçildim[59];bana da haşmetmaap diye hitabettiler; şimdi lütfedip sadece bay diyorlar; kendi adıma para bastırdım, şimdi meteliğim bile yok! İki nazırım vardı, şimdi ancak bir uşağım var; tahta oturduğum zamanlar oldu, sonra da uzun zaman Londra hapishanelerinde samanlar üzerinde yattım. Her ne kadar ben de efendilerimiz gibi, karnavalı Venedik'te geçirmeye geldimse de burada da aynı muameleye uğramaktan korkuyorum."

Öteki beş kral bu sözleri asîl bir heyecanla dinlediler. Elbise ve gömlek satın alsın diye her biri kıral Théodore'a yirmi sekino verdi; Candide de iki bin sekinoluk bir elmas hediye etti. Beş kral: "Bizim verdiğimiz paranın yüz mislini verebilecek kudrette olan ve veren bu adam da kim?" diyorlardı.

Sofradan kalkacakları sırada aynı otele, savaş sonunda ülkelerini kaybeden ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelen dört haşmetmaap daha geldi. Ama Candide bu yeni gelenlere dikkat bile etmedi. O şimdi yalnız, İstanbul'a gidip sevgili Cunégonde'unu bulmayı düşünüyordu.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Candide'in İstanbul'a seyahati

Sadık Cacambo, Sultan Ahmet'i Istanbul'a götürecek olan geminin kaptanından Candide'le Martin'i gemiye alması için söz almıştı. Her ikisi, zavallı haşmetmeabın önünde eğildikten sonra gemiye gittiler. Yolda Candide Martin'e: "İşte tahtlarından indirilmiş altı kıral; onlarla beraber akşam yemeği yedik; bu altı kraldan birine de sada-

ka verdim. Kim bilir, belki daha böyle bahtsız başka prensler de vardır. Bana gelince, ben yalnız yüz koyun kaybettim; şimdi ise Cunégonde'un kollarına atılmak için uçuyorum. Sevgili Martin, bir kere daha söyliyeyim, Pangloss'un hakkı varmış: her şey iyidir." Martin: "Öyle olmasını dilerim," dedi. Candide: "Ama Venedik'te pek gerçeğe uymıyan bir şey geçirdik, değil mi? Tahtlarından indirilmiş altı kralın hep beraber bir meyhanede yemek yedikleri doğrusu ne görülmüş, ne de işitilmiş bir şeydir!" dedi. Martin: "Bu, başımıza gelen şeylerin çoğundan daha olağanüstü sayılmaz; kralların tahtlarından indirilmeleri pek olağan şeylerdendir; onlarla beraber yemek yemek şerefine gelince, üzerinde durulacak önemli bir şey değil bu. İnsan ağız tadı ile şöyle bir ekmek yesin de kiminle olursa olsun," dedi. Candide gemiye ayak basar basmaz eski uşağı, dostu, Cacambo'nun boynuna atıldı: "Ey, dedi; Cacambo, Cunégonde'dan ne haber? Yine bir güzellik harikası mı? Beni her zamanki gibi seviyor mu? Nasıl, iyi mi? Herhalde sen ona İstanbul'da bir saray almışsındır?" Cacambo: "Sevgili efendim dedi; Cunégonde, Marmara kıyılarında, pek az kap kacağı olan bir prensin bulaşıklarını yıkıyor; sultanın himayesi altında, onun verdiği üç akçe gündelikle yaşıyan Ragotski adında eski bir hükümdarın kölesidir; ama daha acıklısı şu ki, Cunégonde, bütün güzelliğini kaybetti, korkunç denecek kadar çirkinleşti." Candide: "İster güzel olsun, ister çirkin; ben namuslu bir adamım, vazifem onu her zaman sevmektir. Ama nasıl olur da yanına beş altı milyon alıp gittiğin halde böyle aşağılık bir duruma düşmüş olabilirsin?" dedi. Cacambo: "Bakın nasıl oldu, dedi; iki milyonunu Buenos-Ayres valisi Senor don Fer-

nando d'İbraa, y. Figueora, y. Mascarnes, y. Lampourdos, y. Souza'ya, Mademoiselle Cunégonde'u almak için verdim. Üst tarafını da bir korsan aldı ve bizi Mataban burnuna, Milo'ya, Nicarie'ye, Sisam'a, Patras'a, Çanakkale boğazına, Marmara'ya, Üsküdar'a götürdü. Cunégonde'la kocaları size sözünü ettiğim prensin evinde çalışıyorlar; ben de tahtından indirilen Sultan Ahmet'in kölesiyim." Candide: "Birbirine bağlı ne korkunç felâketler bunlar! dedi; ama ne çıkar, elimde bir kaç elmas daha var; Cunégonde'u kolaylıkla kurtarırım. Ne yazık ki, çirkinleşmiş."

Sonra Martin'e dönerek: "İşte görüyorsunuz, dedi; söyleyin bakalım şimdi, ben mi daha çok acınacak haldeyim, yoksa Sultan Ahmet mi, İmparator İvan mı, Kral Charles-Edouard mı?" Martin: "Doğrusu ya bilmiyorum, dedi; bunu bilmek için kalplerinde olmak lâzım." Candide: "Ah! dedi; Pangloss burada olsaydı, bunu bilir, bize de öğretirdi." Martin: "Sizin Pangloss'unuzun insanların felâketlerini nasıl bir teraziyle ölçüp tartabileceğini, acılarına değer biçeceğini bilemem, dedi. Bildiğim bir şey varsa o da, yeryüzünde Kıral Charles-Edouard'dan, İmparator İvan'dan ve Sultan Ahmet'ten çok daha beter milyonlarca insan bulunduğudur." Candide: "Doğru, olabilir!" dedi.

Çok kısa bir zamanda Çanakkale Boğazına vardılar. Candide, Cacambo'yu çok pahalıya satın almakla işe başladı; sonra vakit kaybetmeden arkadaşları ile beraber, ne kadar çirkin olursa olsun Cunégonde'u almak için Marmara kıyılarına gitmek üzere, bir kadırgaya atladı.

Kadırgada çok fena kürek çeken iki mahkûm vardı; doğulu-kaptan arasıra, bunların çıplak omuzlarına öküz sinirinden yapılmış kırbaçla vuruyordu; Candide içten ge-

len doğal bir hareketle bunlara diğer mahkûmlardan daha dikkatle baktı, acıyarak yanlarına sokuldu. Şeklini kaybetmiş bu yüzlerin bazı hatları, ona Pangloss'la Mademoiselle Cunégonde'un kardeşi o zavallı Cizvit Baronuna benziyor gibi geldi. Bu düşünce içine dokundu, onu kederlendirdi. Onlara daha dikkatle baktı. Cacambo'ya: "Tanrı bilir ya, üstat Pangloss'un asıldığını görmeseydim, Baron'u kendim öldürmek felâketine uğramasaydım, şu kadırgada kürek çekenlerin onlar olduğuna inanırdım," dedi.

İki mahkûm, Baron ve Pangloss kelimelerini duyunca avazları çıktığı kadar bağırdılar; sıralarında durakaldılar, küreklerini bıraktılar. Doğulu kaptan üzerlerine yürüdü; öküz sinirleri sırtlarına yağmaya başladı. Candide: "Durun efendimiz, durun, diye bağırdı; size dilediğiniz kadar para vereyim!" Mahkûmlardan biri "Aman Yarabbi bu Candide mi?" diyor; öteki de "Candide! Candide ha?" diyordu. Candide: "Rüya mı görüyorum? Uykuda mıyım? Yoksa kadırgada mı? Şu karşımdaki, öldürdüğüm Monsieur le Baron mu? Şu da asıldığını gözlerimle gördüğüm üstat Pangloss mu?" dedi.

Onlar da: "Biziz, bizleriz!" diyorlardı. Martin: "Ne. o koca filozof bu mu?" diyordu. Candide: "Ey doğulu kaptan efendi, dedi; İmparatorluğun birinci baronlarından olan Monsieur de Thunder-ten-Tronckh'la, Almanya'nın en derin metafizikçisi M. Pangloss'u azadetmek için ne istiyorsunuz?" Şarklı kaptan: "Gâvurun köpeği, diye cevap verdi; mademki şu iki gâvurun köpeği mahkûm baronmuşlar, metafizikçi imişler, şüphesiz memleketlerinde itibarlı adamlar olacaklar; onlar için bana elli bin sekino vereceksin." — "Pekâlâ, vereceğim; bizi yıldırım hızıyla

İstanbul'a götürün, paranızı derhal alırsınız; ama durun, beni Mademoiselle Cunégonde'un yanına götürün." Candide'in ilk teklifi üstüne doğulu kaptan geminin burnunu şehre doğru çevirmişti; ve havaları yaran bir kuştan daha hızlı kürek çektiriyordu.

Candide, Baron'la Pangloss'u belki yüz kere kucakladı. "Sevgili Baron, sizi öldürmemiş miydim? Ya siz sevgili Pangloss'um, asıldıktan sonra nasıl oldu da hâlâ yaşıyorsunuz? Sonra ikiniz birden niçin Türkiye'de kürek mahkûmu olarak bulunuyorsunuz" dedi. Baron: "Sevgili kızkardeşim de burada mı?" diye soruyor; Candide: "Evet burada!" diye cevap veriyordu. Pangloss: "Demek sevgili Candide'e tekrar kavuşuyorum?" diye haykırıyordu. Candide onlara Martin'le Cacambo'yu tanıttı. Hep birden kucaklaşıyorlar, hep birden konuşuyorlardı. Kadırga uçuyordu; limana gelmişlerdi bile; hemen oraya bir Yahudi çağırttılar; Candide ona yüz bin sekino değerindeki bir elması elli bine sattı; Yahudi daha fazla veremiyeceğine hazreti İbrahim'in başına yeminler etti. Derhal Baron'la Pangloss'un kurtuluş paralarını verdi. İkincisi, kurtarıcısının ayaklarına atıldı ve onları göz yaşlariyle ıslattı; öteki de bir baş işaretiyle teşekkür edip ilk fırsatta bu parayı ödiyeceğini söyledi. "Ama, diyordu; kızkardeşim sahiden Türkiye'de mi? Buna imkân var mı?" Cacambo: "Kızkardeşiniz, Transilvanyalı bir hükümdarın yanında bulaşık yıkadığına göre bundan daha mümkün hiçbir şey olamaz," dedi.

İki Yahudi getirttiler; Candide yine bir iki elmas sattı; Cunégonde'u kurtarmak için hep beraber başka bir kadırgaya binip yola çıktılar.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Candide'in Cunégonde'un, Pangloss'un, Martin'in ve sairenin başlarına gelenler

Candide, Baron'a: "Tekrar affınızı dilerim, dedi; vücudunuzu kılıcımla deldiğim için sayın rahibim, sizden bir kere daha af diliyorum." Baron: "Artık bu konuya kapıyalım, dedi; doğrusu ya ben de biraz sert davrandım; ama, mademki, niçin beni kürek mahkûmu olarak gördüğünüzü öğrenmek istiyorsunuz, anlatayım, da dinleyin; cizvitlerin eczacısı tarafından yaram iyi edildikten sonra bir İspanyol çetesinin hücumuna uğradım; kızkardeşim vola çıktığı sırada beni Buenos-Ayres'te hapse attılar; Romaya, Cizvitlerin başkanının yanına dönmek istedim. İstanbul'da Fransız elçiliği papazlığına tâyin edildim. Vazifeme başlıyalı sekiz gün olmuştu ki, akşama doğru güzel endamlı, genç bir içoğlanı buldum. Hava çok sıcaktı; delikanlı yıkanmak istedi; ben de fırsattan istifade yıkanmak istedim. Genç bir Müslümanla çırılçıplak bir arada bulunmanın bir Hıristiyan için büyük bir günah olduğunu bilmiyordum. Bir kadı, kaba etlerime yüz değnek vurdurdu ve beni küreğe mahkûm etti. Kimsenin bundan daha büyük bir haksızlığa uğratıldığını sanmam. Ama kızkardeşimin niçin, Türklere sığınmış Transilvanyalı bir hükümdarın mutfağında bulaşıkçılık ettiğini öğrenmek isterim."

Candide: "Ya siz sevgili Pangloss, nasıl oluyor da sizi tekrar görebiliyorum?" dedi. Pangloss: "Asıldığımı gördüğünüz doğrudur, dedi; doğal olarak yakılmam gerekirdi: ama beni kızartacakları zaman berdaktan boşanmacasına yağmur yağdığını hatırlarsınız; fırtına o kadar şid-

detli oldu ki, ateşi yakmaktan ümidi kestiler; daha iyisi ellerinden gelmediği için de asıldım. Bir cerrah cesedimi satın aldı, evine götürdü ve yardı. Önce, göbeğimden köprücük kemiğime kadar uzanan haçvari bir yarık açtı. Asıldığım şekilden daha fena bir şekilde asılmama imkân yoktu. Kutsal İnquisiteur'ün yüksek emirlerini yerine getiren diyakos muavini, insanları çok güzel yakıyordu ama asmaya gelince buna alışık değildi. İp ıslaktı, fena kaydı, iyi düğümlenmedi; sözün kısası henüz nefes alıyordum. Haçvari şak beni öyle bir bağırttı ki, cerrah sırüstü yere düştü ve şeytanı parçaladığını sanıp korkusundan titriyerek kaçtı; kaçarken de merdivenden düştü. Yandaki odadan da, gürültüyü duyan karısı koşup geldi; beni vücudum da haç biçimindeki yarıkla masanın üstüne uzanmış gördü. Kocasından daha çok korktu, kaçtı ve onun üstüne düştü. Biraz kendilerine gelince kadının kocasına: "Zavallı kocacığım, bu densiz herifi parçalamak da nerden aklına geldi? Şeytanın her zaman bu adamların içinde yattığını bilmez misin? Hemen gidıp bir papaz çağırayım da onu okuyup üflesin!" dedi. Bu sözü duyunca titredim. "Bana acıyın!" diye bağırmak için bütün kuvvetimi topladım. Sonunda Portekizli berber cesaretlendi, derimi dikti; hattâ karısı bana baktı bile; on beş gün sonra ayağa kalktım. Berber bana bir iş buldu; Venedik'e giden bir Malta şövalyesinin uşağı oldum; ama efendimin bana verecek parası olmadığından Venedikli bir tacirin hizmetine girdim; onun peşisıra İstanbul'a geldim.

Bir gün bir camiye girmek hevesine kapıldım; camide ihtiyar bir imamla tesbih çeken çok güzel, sofu bir genç kadın vardı; kadının göğsü tamamiyle açıktı, memelerinin arasında, lâleden, gülden, gelincikten, dağ lâlesinden, dü-

ğün çiçeğinden ve sümbülden bir demet vardı; kadın de meti yere düşürdü; demeti aldım, saygı göstererek hemen yerine koydum. Ama bu demeti yerine koymak işi o kadar uzun sürdü ki, imam gazaba geldi, Hıristiyan olduğumu görünce de: "İmdat!" diye bağırdı. Beni kadıya götürdüler; o da tabanlarıma yüz değnek vurdurdu; sonra da kadırgaya gönderdi. Monsieur le Baron'la aynı kadırgada aynı sıraya zincirlendim. Bu kadırgada Marsilyalı dört delikanlı, beş Napolili papaz, iki de Corfou'lu keşiş vardı; bunlar bize bu gibi şeylerin her gün olageldiğini söylediler. Monsieur le Baron benimkinden daha büyük bir haksızlığa uğradığını iddia ediyordu; ben de, bir kadının göğsüne bir demet koymanın bir içoğlanla çırılçıplak bulunmak kadar yapılmıyacak bir şey olmadığını söylüyordum. Bu dünya olaylarının birbiriyle olan bağlılığı sizi bizim kadırgaya gönderip bizi size satın aldırttığı sırada durmadan münakaşa ediyor ve sırtımıza günde yirmi öküz siniri yiyorduk."

Candide ona: "İyi ama sevgili Pangloss, dedi; asıldığınız, parçalandığınız, dayak yediğiniz, kadırgalarda kürek çektiğiniz sıralarda da yine bütün bu olup bitenlerin dünyada bundan daha iyi olup bitemiyeceğine inanıyor muydunuz?" Pangloss: "Ben önce nasıl düşünüyorsam her zaman öyle düşünürüm, dedi; çünkü, nede olsa filozofum: Leibntiz haksız olamıyacağından, *ezeli ahenk de, doluluk ve dakik madde* gibi dünyanın en güzel şeyi olduğundan, sözümden dönmek bana düşmez." diye cevap verdi.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Candide, Cunégonde'la kocakarıyı nasıl buldu?

Candide, Baron, Pangloss,Martin ve Cacambo başlarından geçenleri anlattılar; bu dünyada mümkün veya mümkün olmıyan olaylar üzerinde muhakeme yürütüp sonuçlar ve nedenler, mânevî ve maddî iyilikler, özgürlük ve zorunluk, Türkiye de kürek mahkûmluğu ederken duyulabilecek teselliler hakkında münakaşa ederlerken, Marmara kıyılarında Transilvanyalı prensin evine yanaştılar. İlk gördükleri şey, kurutmak için peşkirleri iplere seren Cunégonde'la kocakarı oldu.

Bu manzara karşısında Baron sarardı. Hisli âşık Candide, güzel Cunégonde'unu teni kararmış, gözleri morarmış, boğazı kurumuş, yanakları pörsümüş, kolları kızarmış, soyulmuş görünce dehşete düşerek üç adım geriledi; sonra nezaket icabı ilerledi. Cunégonde, Candidele ağabeyisini kucakladı; kocakarı ile de kucaklaştılar. Candide ikisini de satın aldı.

Yakında küçük bir çiftlik vardı; kocakarı, hepsinin talihi daha yaver oluncaya kadar bu çiftliğe yerleşilmesini Candide'e teklif etti. Cunégonde çirkinleştiğinin farkında değildi; bunu ona kimse söylememişti: Candide'e vaitlerini o kadar kesin bir şekilde hatırlattı ki, iyi kalbli Candide'in bunları inkâr etmeye dili varmadı. Barona, kızkardeşi ile evleneceğini ima etti. Baron: "Onun böyle bir düşüklük, sizin de böyle bir küstahlık etmenize hiçbir zaman tahammül edemem, dedi; böyle bir alçaklığın sorumluluğunu ben hiçbir zaman üzerime alamam; kız kardeşimin çocukları Alman meclislerine giremiyecekler. Hayır, benim kızkar-

değim evlense evlense ancak bir imparatorluk baroniyle evlenebilir." Cunégonde ağabeysinin ayaklarına kapandı, onları göz yaşlariyle ıslattı; Baronun kılı bile kıpırdamadı. Candide ona: "Hey gidi kaçık efendim, dedi; seni kürek mahkûmluğundan kurtardım; seni ve kızkardeşini kurtarmak için avuç dolusu para verdim; burada bulaşık yıkıyordu; artık çirkinleşmiş de; böyle olduğu halde onunla evlenmek lûtfunda bulunuyorum da sen hâlâ bu işe ayak diremeye kalkıyorsun; öfkeme uysam seni bir daha öldürürdüm." Baron: "Beni bir daha öldürebilirsin ama, ben sağken kızkardeşimi alamazsın," dedi.

OTUZUNCU BÖLÜM

Sonuç

Candide'in içine sorsalar Cunégonde'la hiç de evlenmek istemiyordu. Ama Baron'un sonsuz küstahlığı evlenmesine sebep oluyordu; sonra Cunégonde da kendisini o kadar tazyik ediyordu ki sözünden cayamıyordu. Pangloss'a, Martin'e ve sadık Cacambo'ya akıl danıştı. Pangloss güzel bir nutuk vererek, baronun kızkardeşi üzerinde hiçbir hakkı olmadığını ve İmparatorluğun bütün kanunlarına uygun olarak, hattâ meşru olmıyarak da Candide'le evlenebileceğini ispat etti. Martin, Baronu denize atmayı, Cacambo da onu doğulu kaptana geri verip yeniden küreğe mahkûm etmeyi teklif etti; sonunda ilk gemi ile onu Roma'ya büyük cizvit papazına göndermeye karar verdiler. Bu fikri hepsi beğendi; kocakarı da yerinde buldu. kızkardeşine hiçbir şey söylemediler; birkaç para ile bu iş de yapıldı ve herkes, bir cizvit papazını cezalandırmak

ve bir Alman Baronu'nun gururunu kırmak zevkini tattı.

Bu kadar felâketten sonra sevgilisi ile evlenen, filozof Pangloss'la, filozof Martin'le, tedbirli Cacambo ve kocakariyle yaşamak suretiyle, zaten eski İnca'ların ülkesinden bir sürü elmas getirmiş olan Candide'in, çok güzel bir hayat süreceğini düşünmek kadar doğal bir şey olmaz; ama Yahudiler onu öyle soyup soğana çevirdiler ki, elinde küçük çiftlikten başka bir şey kalmadı; her gün biraz daha çirkinleşen karısı hırçınlaştı, tahammül edilmez bir hal aldı; sakat olan kocakarı, Cunégonde'dan daha çok hırçınlaştı. Bahçede çalışan ve İstanbula sebze satmaya giden Cacambo çok iş görüyor ve talihine lânet okuyordu. Pangloss da Alman üniversitelerinden birinde parlıyamamış olduğundan ümitsizliğe düşüyordu. Martin'e gelince, o, insanın hiçbir yerde rahat olmadığına kesin olarak inanmıştı; bütün olayları tevekkülle karşılıyordu. Candide, Martin ve Pangloss arasıra metafizik ve ahlâk üzerinde çekişiyorlardı. Çoğu zaman çiftliğin pencerelerinin altından, Limni'ye, Midilli'ye, Erzurum'a sürülen paşalar ve efendilerle dolu gemilerin geçtiği, sürülenlerin yerine gelen ve sıraları gelince sürülen başka kadıların, efendilerin geldiği görülüyordu. Babıâliye takdim edilmeye götürülen, temiz bir şekilde samanla doldurulmuş insan kelleleri görülüyordu. Bu manzaralar münakaşaları artırıyordu; münakaşa edilmediği zaman da can sıkıntısı o kadar çoğalıyordu ki, bir gün kocakarı onlara şöyle dedi: "Acaba hangisi daha fena, insanın zenci korsanlar tarafından yüz defa tecavüze uğraması mı, kaba etlerinden birinin kesilmesi mi, Bulgarlar'dan sopa yemesi mi, bir auto-da-fe'de kırbaçlanıp yakılması mı, parçalanması mı, kadırgada kürek mahkûmu olması mı, kısacası başımızdan geçen bütün o felâketlere

uğraması mı, yoksa burada hiçbir şey yapmadan oturması mı?" Candide: "Bu, gerçekten önemli bir soru," dedi.

Bu sözler, yeni birtakım düşüncelere yol açtı; hele Martin, insanın kaygı içinde kıvranmak veya can sıkıntısı içinde bocalamak için yaratıldığı sonucuna varıyordu. Candide bunu kabul etmiyordu ama, kesin olarak bir şey de söylemiyordu. Pangloss ötedenberi müthiş acılar çektiğini itiraf ediyordu ama, bir kere, her şeyin iyi olduğunu ileri sürmüş olduğu için artık sözünden dönemiyordu. Gelgelelim buna, kendisi de inanmıyordu.

Sonunda bir olay, Martin'in iğrenç ilkelerinin doğruluğunu meydana çıkardı. Candide'i her zamankinden daha çok tereddüde düşürdü ve Pangloss'u güç bir duruma soktu. Bir gün son derece sefil bir halde olan Paquette'le Papaz Giroffl ée'nin çiftliğe geldiklerini gördüler, üç bin kuruşu çabucak yemişler, ayrılmışlar, barışmışlar, hapsedilmişler, kaçmışlardı; sonunda da Papaz Giroflée Türk olmuştu. Martin, Candide'e: "Verdiğiniz paraların çok geçmeden harcanacağını ve onları sefil bir hale düşüreceğini size daha önce söylememiş miydim? dedi. Cacambo ile beraber elinize büyük bir servet geçti; bununla beraber papaz Giroflée'den ve Paquette'den daha mutlu değilsiniz" Pangloss, Paquette'e: "Vah, zavallı çocuğum vah, dedi; demek Tanrı sizi buraya bizim aramıza sürükledi' Bana burnumun ucuyla bir göze, bir kulağa mal olduğunuzu biliyor musunuz? Bakın siz de ne hale düştünüz! Ah bu dünya ne ki!" Bu olay onları her zamankinden daha çok felsefe yürütmeye sürükledi.

Yakınlarda, Türkiye'nin en iyi filozofu sayılan tanınmış bir derviş vardı; ona akıl danışmaya gittiler; Pangloss tercümanlık etti, ona dedi ki; "Üstat, bize insan de-

nen bu acayip hayvanın niçin yaratıldığını söylemenizi ricaya geldik." Derviş: "Sen buna ne karışıyorsun, senin işin mi bu?" dedi. Candide: "Ama sayın efendimiz, dünyada müthiş kötülükler var," dedi. Derviş: "Kötülük veya iyilik olmuş, bundan ne çıkar? Sultan, Mısır'a bir gemi gönderdiği zaman içindeki farelerin rahat olup olmadıklarını düşünür mü?" dedi. Pangloss: "O halde ne yapmalı?" dedi. Derviş: "Çeneni tutmalısın" dedi. Pangloss: "Sizinle biraz sonuçlarla nedenler hakkında, mümkün dünyaların en iyisi, kötülüğün kaynağı, ruhun niteliği ve sonsuz ahenk hakkında münakaşa edeceğim diye seviniyordum," dedi. Derviş, bu sözler üzerine kapıyı suratlarına kapadı.

Bu konuşma esnasında, İstanbul'da iki vezirle müftünün boğazlandığını ve dostlarından birçoğunun da kazığa vurulduğu haberi ortalığa yayılmıştı. Bu haber birkaç saat içinde her tarafa yayıldı. Pangloss, Candide ve Martin küçük çiftliğe dönerlerken, serinlemek için kapısındaki portakal ağaçlarının gölgesinde oturmuş bir ihtiyarla karşılaştılar. Ukalâ olduğu kadar meraklı bir insan olan Pangloss ona, boğazlanan müftünün adını sordu. İhtiyar adam: "Bir şey bilmiyorum, dedi; zaten ben hiçbir müftü ile vezirin adını öğrenmiş değilim; sözünü ettiğiniz olaydan da haberim yok; çokluk, devlet işlerine karışanların sefaletle öldüklerini ve buna lâyık olduklarını sanıyorum; bundan ötürü, İstanbul'da neler olup bittiğini öğrenmek istemem; bahçemde yetiştirdiğim yemişleri oraya satmaya göndermekle yetinirim." Bu sözleri söyledikten sonra da yabancıları evine aldı: iki kızı ile iki oğlu onlara kendi yaptıkları birçok şerbetlerden başka kaymaklı turunç reçeli, portakal, limon, ananas, fıstık, ne Batavya'nın, ne de adaların o kötü kahvesi karışmamış Moka kahvesi ikram ettiler.

Bundan sonra bu iyi kalbli müslümanın iki kızı Candide'in, Pagloss'un ve Martin'in sakallarına kokular sürdüler.

Candide, Türke: "Çok geniş, çok bereketli bir araziniz olacak," dedi. Türk: "Yalnız yirmi dönümlük bir yerim var, diye cevap verdi; burasını çocuklarımla beraber eker biçerim; bu da bizden, üç büyük kötülük olan can sıkıntısını, işsizliği ve yoksulluğu uzaklaştırır."

Candide çiftliğine dönerken, Türkün sözleri hakkında derin muhakemeler yürüttü. Pangloss'la Martin'e dedi ki: "Bana bu iyi kalpli ihtiyarın, beraber yemek yediğimiz altı kralın hayatına değişilmiyecek bir hayatı var gibi geliyor." Pangloss: "Bütün filozofların sözlerine bakılırsa büyük mevkiler çok tehlikelidir; çünkü Moabite'lerin kralı Eglon, Aod tarafından öldürüldü; Apşalom saçlarından asıldı ve üç ciritle delindi; Jeroboham'ın oğlu kral Nadab'ı Bassa, kral Ela'yı Zambri, Ochosias'ı Jehu, Attalia'yı Joiada öldürdü; kral Yoakim, kral Jeconais, kral Sedecias esir düştüler. Kresus'un, Astiage'ın, Dârâ'nın Siraküsa'lı Denys'nin, Pyrhus'un, Perse'nin, Annibal'in, Jugurtha'nın, Arioviste'in, Caesar'ın, Pompeius'un Neron'un, Othon'un, Vitelliusun, Domitianus'un, İngiltere kralı II. Richard'ın, II. Edouard'ın, VI. Henri'nin, III. Richard'ın, Marie Stuart'ın, I. Charles'in, Fransa kralı olan üç Henri'lerin, İmparator IV. Henri'nin[60] nasıl öldüklerini bilirsiniz! Bilirsiniz ki..." Candide: "Bilivorum, dedi; bahçemizi yetiştirmek gerektiğini de bilivorum." Pangloss! "Haklısınız, dedi; çünkü insanoğlu cennet bahçesine konulduğu zaman oraya *ut operatur eum*[61], çalışsın diye konuldu; bu da insanın, dinlenmek için yaratılmadığını gösterir." Martin: "Muhakeme yürütmeden çalışalım;

bu da hayatı tahammül edilir bir şekle sokan tek çaredir," dedi.

Hep birden bu güzel teklifi kabul ettiler; herkes elinden gelen işi yapmaya koyuldu. Küçük arazi çok verimliydi. Cunégonde gerçekten çok çirkindi ama çok iyi bir aşçı oldu; Paquette nakış işler, kocakarı çamaşırlarla uğraşırdı. Papaz Giroflée varıncaya kadar herkes bir iş tuttu; o da çok iyi bir doğramacı, hattâ namuslu bir adam oldu; arasıra da Pangloss, Candide'e: "Mümkün dünyaların en iyisinde bütün olaylar birbirine bağlıdır, diyordu: çünkü Mademoiselle Cunégonde'un aşkı için güzel bir şatodan kıçınıza tekme yiyip koğulmasaydınız, İnquisition'un işkencesine uğramasaydınız; yaya olarak bütün Amerika'yı dolaşmasaydınız, kılıcınızı Baronun vücuduna saplamasaydınız, o güzelim Eldorado ülkesinden aldığınız kovunları kaybetmeseydiniz, burada turunç reçeliyle fıstık yiyemezdiniz" Candide de: "Bunlar güzel sözler ama bahçemizi yetiştirmemiz gerek," diye cevap veriyordu.

— SON —

NOTLAR

1) Candide: Sâf, temiz, herşeyden habersiz demektir

2) İyimserlik: bu kitabında Voltaire, Alman filozofu Leibniz'in felsefesini yere vurmak istiyor. Leibniz 1646 da Leipzig'de doğmuş ve 1716 da ölmüştür. Kendisi "Optimfsme" yani iyimserliğin müdafiidir. Bu filozofa göre dünyada her şey en iyidir. Ama Voltaire, Leibniz'in felsefesini yıkabilmek için karikatürize ediyor. Hikâye nin kahramanı Pangloss da Leibniz'in felsefesini yayar.

3) Metaphysico - Theologo - Cosmolo - Nigologie: böyle bir felsefe mevcut değildir. Voltaire felsefe ile alay etmek için böyle bir ad bulmuştur.

4) Mavi elbiseli: Prusya kralı Büyük Friedrich hassa alayına uzun boylu askerleri seçerdi. Bu uzun boylu mavi elbiseli adamlar da, bu askerlerden olacak. Bunlar kendilerine benziyenleri görünce derhal angaje ederler ve birçok vaitlerle kandırırlardı. Aşağıda sözü geçecek olan savaş 1756 da başlıyan yedi yıl savaşlarıdır. Buna nazaran Bulgar'lar Prusyalılar, Abar'lar da Fransızlardır.

5) Bu adam bir protestan papazı olacak.

6) Anabaptiste'ler doğdukları zaman vaftiz edilmezlerdi. Bütün insanların eşit olduklarına inanırlardı.

7) 1 Kasım 1755 te Lizbonda büyük bir yersarsıntısı oldu. Şehrin üçte biri yıkıldı. Aşağı yukarı 30.000 kişi öldü.

8) 1637 yılında bir Hollandalı, Portekizlilerin Japonya'da bir suikast hazırladıklarını haber verdi. O tarihten sonra Hollandalılardan başka hıristiyanların Japonya'ya girmesine müsaade edilmedi. Hıristiyanların Japonya'ya

girmeleri için haçı çiğnemeleri lâzımdı.

9) Engizisyon emrinde çalışan aşağı rütbeli bir casus.

10) Auto da-fe İspanyolca bir kelime olup, insanları yakmak için yakılan ateş mânasına gelir. Bahsi geçen auto da-fe 26 haziran 1756 da yapılmıştır.

11) İspanya'da Biscaye vilâyetinde oturanlara verilen ad

12) Sanbenito, engizisyon zamanında İspanya'da yakılmaya mahkûm olanlara giydirilen elbise.

13) 21 aralık 1755.

14) Hermandade, kutsal bir toplumdur. XIII. yüzyılda kurulmuş ve XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

15) Maravedis, üç para değerinde İspanyol parası.

16) Cizvitler, yüz elli yıldan beri Amerika'ya yerleşmişlerdi. İspanya ile Portekiz Amerika'daki arazilerin sınırlandırılması için bir anlaşma imzalayınca Cizvitler zarar ettiklerini söylediler ve 1757 de Saint-Nicolas da ayaklandılar.

17) Yazarın ne kadar dikkatli hareket ettiğini burada görüyoruz. O vakte kadar X. Urbain adında bir papa yoktu.

18) Gaete, Akdeniz sahilinde bir İtalyan şehri.

19) Sale, Fas'ta bir şehir. O zamanlar, korsanların yatağıydı.

20) *In articulo mortis*, günahları çıkarıldıktan sonra öldürülmeleri için...

21) Molla İsmail'in (1646 — 1727) bir sürü çocuğu oldu. Bunlar daha babaları sağken biribirleriyle savaşa tutuşmuşlardı.

22) Ah iğdiş olmak ne fena şey...

23) Voltaire burada, çocukluğunda iğdiş edilmiş olan Farinelli'yi kastediyor. Önce ünlü bir kilise şarkıcısı, sonra da İspanya kıralının en çok sevdiği adam olmuştur.

24) İspanya veraseti savaşlarında Portekiz kıralı, Fransa'ya karşı Molla İsmail'den yardım istemiştir.

25) 1696 da Büyük Petro'nun askerleri Azak'ı aldılar.

26) Hazreti İbrahim, karısı Sara'dan söz ederken kızkardeşimdir demiş. (İncil. birinci kitap. XX.) Voltaire bir çok kitaplarında İncilin bu bölümüne değinmiştir.

27) Cizvitler Amerika'da Assomption şehrini merkez ittihaz etmişlerdi. 1767 de Cizvitler 15.000 Amerika yerlisinin oturduğu 30 vilâyeti buradan idare ediyorlardı.

28) Rahip Croust, Voltaire'in mücadele ettiği bir cizvittir. "Felsefe Sözlüğü"nde de adı geçer.

29) Oreillon'lar yukarı Amazon'un bir kolu olan Rio Nayo kıyılarında oturan yerlilerdir.

30) Journal de Trévoux, 1701 de Trévoux'da, daha sonra Paris'te cizvitler tarafından çıkarılan bir gazeteye halk arasında verilen ad.

31) Satyre, Faune, Egypan, - hepsi kır tanrısıdır. Egypan, Pan'ın başka bir adıdır.

32) Voltaire. "Essais sur les Moeurs" adındaki kitabında Avrupalıların uzun zaman, İnca'ların istilâdan kaçarak tenha bir yere gizlendiklerine inandıklarını söyler.

33) Guyane şehrinin denizle birleştiği yerde bu adada bir ada vardır. 1664 de Fransızlar burada Cayenne adında bir şehir kurdular.

34) Walter Raleigh, 1596 da Eldorado'nun dillere destan olan zenginliklerine sahip olmak ümidiyle Küba'ya gitmiştir.

35) Burada Voltaire bizzat kendisinin kitapçılarla olan mücadelelerini kastediyor.

36) Socin, XVI. yüzyılda dine aykırı düşünceler ileri süren, büyük günahı, teslisi ve ilâhî affı inkâr eden bir papaz.

37) Manichéîsme, III. yüzyılda İran'da yayılan bir mezhep.

38) Tevrat: (Tanrı'nın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu.)

39) Doktor Akakia'nın hicviyesi adlı bir kitap yazan Maupertuis'le alay ediyor. Bu adam Berlin akademisinin başkanı idi.

40) Ölen adamın günahı çıkarıldığına dair verilen afnamedir.

41) Abbé, papaz demek olduğu gibi efendi mânasına da gelir. Voltaire, bu kelimeyi bu kılıkta bir insan için kullanmak suretiyle papazlarla alay ediyor.

42) Söz konusu olan "*Orphelin de la Chine*" piyesidir.

43) Thomas Corneille'in "*Comte d'Essex*" adındaki piyesi.

44) XVIII. yüzyılda tanınmış kadınlardan Adrianne Lecouvreur'dür.

45) Fréron, Voltaire'in en büyük düşmanıdır. Voltaire dört mısra ile Fréron'un nasıl bir insan olduğunu anlatır: "Bir gün ormanda bir yılan Fréron'u sokmuş! Sonunda ne olmuş biliyor musunuz! Yılan ölmüş."

46) Pharaon, bugün artık oynanmıyan bir iskambil oyunudur. Bakaraya benzer.

47) Gochat, filozofların düşmanıdır. Voltaire kendisiyle mücadele etmiştir.

48) Bu adam papaz Troublet'dir. *Çeşitli Konular* adında bir kitabı vardır. *Sâfoğlan*'da adı geçer.

49) Cizvitlerin ilâhi af hakkındaki düşünceleri papaz Molina tarafından izah edildiğine göre Moliniste demek cizvit demektir.

50) Atrébatie, Artois eyaleti olacak. Arras'ta doğan Damiens adında birisi 5 ocak'ta XV. Louis'yi çakiyle yaralamıştı. Damiens eskiden cizvitlerin yanında uşaklık etmişti. Cizvitlerin teşviki ile bu işi yaptığı zannedildi.

Damiens linç edildi. 1610 da IV. Henri'yi, Ravaillac öldürdü. 1694 te de yine Jean Chastel adında birisi IV. Henrie'yi öldürmek istemişti. Son olay üzerine cizvitler Fransadan kovuldular.

51) Yedi yıl savaşlarından sonra Fransa Kanada'yı İngiltere'ye bıraktı.

52) Yedi yıl savaşlarının başlangıcında Fransızların Minorque'a asker çıkarmalarına mâni olamadığı için 14 mart 1757 de Amiral Byng kurşuna dizildi.

53) Burada Horatius'un birinci kitabının yedinci hicviyesi kastediliyor. Senato üyesinin Pupilus dediği Rupilius Ripiulus adında biridir.

54) III. Ahmet, Candide çıkmadan yirmi yıl önce ölmüştü.

55) VI. İvan 1741 de tahtından indirilmiştir.

56) Charles-Edouard, Jacques Stuart'ın oğludur.

58) Stanislas Lezinsky, Polonya kıralı.

59) Baron Théodore Nöhof, 1736 da Korsika kıralı oldu ve sekiz ay saltanat sürdü.

60) Aod, İsrail oğullarının ikinci hâkimi. Moabite'lerin kıralı Eglon'u öldürmek suretiyle Yahudileri zulümden kurtarmış ve ordusunu dağıtmıştır.

Abşalom, Hazreti Davud'un oğludur. Babasına karşı bir suikast hazırlamış ve Kudüs'ten kaçmak zorunda kalmıştır. Kendisini takibeden Joab, Davud'un verdiği emre rağmen Abşalom'u öldürmüştür.

Jeroboham, İsrail oğullarının ilk kıralı Milâttan önce onuncu yüzyılda yaşamıştır.

Nodob, Jeroboham'ın oğlu ve İsrail oğullarının kıralıdır. Generallerinden Baasa tarafından öldürülmüştür.

Ela, İsrail oğullarının kıralı olup kumandanlarından Zambri tarafından öldürülmüştür.

Ochosias, Milâttan önce 852-853 yıllarında İsrail oğullarına kırallık etmiştir.

Jehu, Milâttan önce 846 da doğmuş; İsrail oğullarının sonuncu kıralıdır.

Attalia, Bergama kıralı.

Joiada, Yahudilerin büyük hahamı. Milâttan önce IX. yüzyılda yaşamıştır.

Joakim, Yuda kıralı. Milâdın VII. yüzyılında yaşamıştır. Kudüste ölmüştür.

Kresus, Milâttan önce 56 dan 48 e kadar Lidya'da hüküm sürmüştür. Zenginliğiyle ün salmıştır. Düşmanları olan İranlıların yaklaştıklarını haber alınca kendisini ateşe atarak intihar etmiştir.

Dârâ, Milâttan önce 550 de doğmuş ve 486 da ölmüştür. İran hükümdarı.

Siraküza'li Denys Milâttan önce 430 da doğmuş, 367 de ölmüştür. Siraküza'da kırallık etmiştir. Kuvvetli bir siyaset adamıdır.

Pyrrhus, Epire kıralı. Milâttan önce 318 de doğmuş, 272 de Argos'a girerken bir kocakarının attığı kiremitle ölmüştür.

Perse, son Makedonya kıralı. Milâttan önce 216 da doğmuş ve 166 da hapisanede ölmüştür.

Annibal, üç Annibal vardır. Birincisi vebadan ölmüştür. İkincisi askerleri tarafından öldürülmüştür. Üçüncüsü ise intihar etmiştir.

Jugurtha, Numidiya kıralı. Milâttan önce 154 te doğmuştur. Mamertine hapisanesinde açlıktan ölmüştür.

Arioviste, İsa'dan yüzyıl önce Sueve'lerin başkanı idi. Caesar, Arioviste'in ordusunu Alsace ovasında yenmiştir.

Caesar ,Milâttan önce yüzüncü yılda doğmuş ve 44 te ölmüştür. Roma'da diktatörlük etmiştir. Suikast sonunda arkadaşları tarafından hançerlenerek ölmüştür.

Pompeius. Romalı devlet adamı Milâttan önce 107 de doğmuş ve 48 de kıral Ptolémé tarafından öldürülmüştür. Kellesi Caesar'a gönderilmiştir.

Neron, Roma imparatoru. Milâttan sonra 37 de doğmuş 68 de, isyan ederek Galya'dan gelen Keltlerin önünden kaçarken kendisini öldürmüştür.

Othon, Roma imparatoru. Milâttan sonra 32 de doğmuş; 69 da kumandanlarının ihanetine uğrıyarak ölmüştür

Vitellius, Roma imparatoru. Milâttan sonra 15 te doğmuş 69 da kumandanlarının ihanetine uğrıyarak ölmüştür.

Domitianus, asıl adı Titus Flavius Domitianus'tur. Milâttan sonra 51 de doğmuş 96 da ölmüştür. Suetonius'un tarihlerini yazdığı on iki Caesar'ın sonuncusudur. Bir köle tarafından öldürülmüştür.

II. Richard, İngiltere kıralı. 1367 de doğmuş ve yerine geçen IV. Henri tarafından 1400 de idam edilmiştir.

II. Edouard, İngiltere kıralı. 1284 te doğmuş, 1327 de ölmüştür.

VI. Henri, 1422 den 1471 e kadar İngiltere kıralı. Londra kalesinde öldürüldü.

III. Richard. İngiltere kıralı. 1452 de doğmuş 1485 de ölmüştür.

Marie Stuart, İskoçya kıraliçesi. 1542 de doğmuş, Fransa kıralı II. François ile evlenmiş; kıralın ölümü üzerine vatanına dönmüş ve idam edilmiştir.

I. Charles, (1600 - 1649); İngiltere kralı 1649 da Cromwell'in emriyle boynu vurulmuştur.

Fransa kıralı olan üç Henri'ler. Burada kastedilen Fransa kıralları II. III ve IV. Henri'lerdir.

İmparator IV. Henri: 1056 dan 1106 ya kadar Mukaddes Roma - Cermen İmparatoru. Dostlarının ihanetine uğradıktan sonra ölmüştür.

61) *Ut operatur eum*, onu işlesinler diye, demektir.